

VIGILIA

2013 / 2



A Vigilia pályázatának nyertes írásai

GÖRFÖL TIBOR: Az identitás és a végérvényesség ajánlata

TÖRÖK CSABA: Európa identitása és a kereszténység

**BODÓ MÁRTA: A keresztény hit szerepe Európa
mai és holnapi kultúrájában**

Fecske Csaba, Juhász Anikó és Vasadi Péter versei

CSEHY ZOLTÁN: Toldalagi Pál verseiről

**Beszélgetés Király Miklóssal és Pulay Gyulával
Robert Schumanról**

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Látlelet és dialógus	81
----------------	----------------------	----

A VIGILIA PÁLYÁZATÁNAK NYERTES ÍRÁSAI

GÖRFÖL TIBOR:	Az identitás és a végérvényesség ajánlata. A kereszténység a modernitás európai kultúrájában	82
TÖRÖK CSABA:	Európa identitása és a kereszténység	93
BODÓ MÁRTA:	A keresztény hit szerepe Európa mai és holnapi kultúrájában	103

SZÉP/ÍRÁS

VASADI PÉTER:	A vér ihletése; Igazuk van (<i>versek</i>)	113
GREINER ÉVA:	Három évszak (<i>próza</i>)	115
FECSCKE CSABA:	Élni nem elég; Nem lesz hol...; Játzásiból (<i>versek</i>)	116
CSEHY ZOLTÁN:	A másképp szerkesztett hangszer. Maszkulinitás és nemi érzékenység Toldalagi Pál verseiben (<i>tanulmány</i>)	118
MIKLYA ZSOLT:	Ujjamra ég (<i>vers</i>)	126
JUHÁSZ ANIKÓ:	Mert az Istennel mindennap...; Búcsú (<i>versek</i>)	128
SZOMMER EDIT:	Fekete lyuk; Maradni még (<i>versek</i>)	129
CSARNAI ATTILA:	Váratlan halál (<i>novella</i>)	131

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

MEZEI KÁROLY:	Király Miklóssal és Pulay Gyulával Robert Schumanról	137
---------------	--	-----

EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS

KATONA SZABÓ ISTVÁN:	Visszatérés. Részlet az <i>Ítélt a történelem</i> című önéletírásból	148
-------------------------	--	-----

KRITIKA

HODÁSZ ANDRÁS:	Édes hazám. Kortárs közéleti versek	153
----------------	-------------------------------------	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	154
---	-----

Láttelel és dialógus

A Vigilia — legjobb hagyományait folytatva — a változó külső körülmények között is folyamatosan keresi a párbeszéd lehetőségét és módjait egyház és világ, hit és kultúra között. *A Hit éve* alkalmából — Bábel Balázs érsek ötlete nyomán — pályázatot hirdetett *A keresztény hit szerepe Európa mai és holnapi kultúrájában* címmel. Az ilyesféle pályázatok általában a fiatalabb korosztályt serkentik alkotásra, itt azonban a legrangosabb keresztény gondolkodókat is megszólította a lap, hogy ilyen módon vegyen részt az „újraevangelizáció” programjában.

Kettős feladatra szólt a felhívás — mindkettő külön-külön is hatalmas szellemi erőfeszítést kíván: a teológia és a tanítóhivatal szintjén is több kísérlettel találkozhatunk Európa-szerte. Egyrészt — a II. Vatikáni zsinat kezdetének félévszázados jubileumára is emlékezve — készüljön reális láttelel az egyház helyzetéről korunk Európájában. Hogyan fonódott össze a kereszténység és az európaiság kétezres éves története, és hogyan jutott el a mai helyzetig? A századok során hogyan épültek be a keresztény elvek az Európát meghatározó értékvilág alapjaiba, s ezek az értékek hogyan indultak sorvadásnak azóta, amióta Európa egyre jobban elszakadt keresztény gyökereitől? Milyen tanulságok adódnak ebből az új helyzetből az egyház számára, mi a szerepe az egyháznak a ma Európájában?

A láttelel cselekvésre sűrget. Az egyház lényege szerint missziós, a misszió mai formája pedig a dialógus, amint ezt az utóbbi időben több tanítóhivatali megnyilatkozás is leszögezte. A második kérdés tehát ez: hogyan kezdhet az egyház párbeszédet a mai európai kultúrával? Mit tanulhat az idők jeleiből? Hogyan tud segíteni az elvesztett vagy elbizonytalanodott „európai értékek” újra fölfedezésében és megszilárdításában? Hogyan tudja felkínálni korunknak az Evangéliumot? Hogyan tud együttműködni minden jó szándékú emberrel egy új humanizmus megteremtésében, egy igazságosabb és testvériesebb, a szeretet kultúrájára épülő világ kialakításában?

A pályázat nem várt sikerrel zárult, hiszen hatvannál több pályamű érkezett, közülük tucatnyi magas színvonalú írás. A bírálóbizottság (elnöke Bábel Balázs, tagjai Hankiss Elemér, Jelenits István, Jókai Anna, Lukács László, Mezei Balázs, Puskás Attila) több fordulóban értékelte a pályaműveket, és alapos megfontolás után választotta ki a három legjobbnak tartott művet. Számunkban ezeket az írásokat közöljük. A bírálók egyöntetű véleménye szerint azonban több írás is publikálásra méltó, hiszen számos érdekes és megfontolandó szempontot vetnek fel; ezeket a lap a későbbiekben közölni fogja.

A nyilvános eredményhirdetésre és díjkiosztásra mindenkit meghív a Vigilia: 2013. február 5-én 15 órára a Sapientia Főiskola dísztermébe. Ennek keretében a díjnyertes dolgozatok írói ismertetik téziseiket, amit pódiumbeszélgetés követ.

Az identitás és a végérvényesség ajánlata

GÖRFÖL TIBOR

A kereszténység a modernitás európai kultúrájában

1976-ban született. A PPKE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Intézet oktatója.

¹Hans Blumenberg: *Die Legitimität der Neuzeit*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1996⁵.

Az embernek könnyen az a benyomása támadhat, hogy a modernitás Európájának önértelmezését tekintve széles körben szinte magától értetődőnek számít az a meggyőződés, mely szerint a modern Európa a kereszténység térvészítéséből, sőt kudarcából született meg. Az „újkor legitimitását”¹ gyakran támasztják alá azzal, hogy mivel legkésőbb a középkor folyamán a keresztény kultúra elveszítette érdekfűzőségét az ember iránt, és minden figyelmével a végső isteni valóság felé fordult, a humánus megmentése érdekében elkerülhetetlen volt, hogy az európai szellem szakítson a (Hans Blumenberg kifejezésével élve) „teológiai abszolutizmussal”. Ennek értelmében tehát az újkori Európa kultúrája az ember mellett döntött az isteni valósággal szemben, amely azzal fenyegetett, hogy elnyomja az emberi életet. Ez a történelmi ítélet azért is figyelemreméltó, mert a humánus európai kultúra és a kereszténység viszonyának egyik általános meghatározását tárja elénk: a konkurencia gondolatát. A 20. század folyamán sokaknak úgy tűnt, hogy a nyilvánosságban egyre csekélyebb szerepet játszó kereszténység és a modernitás választás elé állítja az embert, aki nem lehet egyszerre mindkét terület polgára. A kérdés pedig még ma is elsősorban az, hogy összeegyeztethető-e egymással a vallási életforma és a modernitás feltételeit elfogadó szellemiség.

1. A keresztény szellem és a modernitás viszonya

A kereszténység bírálói és védelmezői gyakran, talán túlságosan gyakran ennek a gondolati mezőnek a síkján mozogtak. Így hát nem meglepő, hogy míg a kritikus hangok sokszor a kereszténység történelmi fáziseltolódását hangoztatták, a keresztény apologéták azt próbálták bizonyítani, hogy a modernitás vétkes módon hátat fordított az emberi élet kötelező erejű törvényeinek, elszakadt azoktól az egészen általános elvektől, amelyek nélkül az ember képtelen életet tenni a saját rendeltetésének.

Ebben a vitában nem feltétlenül a kereszténység képviseli a békülékenységre hajló felet. Nem sokkal a második világháború után

²Romano Guardini:
Az újkor vége. A hatalom.
(Ford. Ambrus Gabriella.)
Vigilia, Budapest, 1994.

Romano Guardini például azzal a reménnyel köszöntötte az újkor — nézete szerint — immár bekövetkező végét,² hogy a középkortól eltávolodó újkori kultúra végre ismét átadhatja a helyét a keresztény gyökerekből táplálkozó társadalmi életnek. Guardini csodálatos érzékenységgel ember volt, aki különleges figyelmet szentelt az európai történelem nagy szellemi fordulópontjainak, az újkorral kapcsolatban éleslátása azonban kudarcot vallott: a világháborúk katasztrófájára adott európai válasz rövid átmenet után végképp eltávolította Európa kultúráját a kereszténységtől. A versengésnek tehát nem az lett a végeredménye, amiben Guardini reménykedett.

Teizmus és ateizmus

A hetvenes évek végén a mai keresztény gondolkodás egyik legtekintélyesebb képviselőjének számító Eberhard Jüngel még radikálisabban kiélezte az újkor és a kereszténység vitáját. Egyenesen azt állította, hogy az újkori ateizmus, vagyis az Isten létét tagadó újkori álláspont belső kapcsolatban van azzal a szemléletmóddal, amely összhangba tudja hozni egymással a világot és Istent, vagyis a teizmussal. Az ateizmus, állítja Jüngel, egyenes következménye a teizmusnak, mivel az utóbbi a világ tudományos megismerését célul kitűző újkori emberhez rendeli, az újkori ember végső biztonságának alapjául jelöli meg Istent, amikor pedig kiderül, hogy az emberi megismerés Isten eszméje nélkül is kivitelezhető, önmagától feleslegessé válik minden, amit a kereszténység kínálhat. Jüngel olyan gondolkodásmódot próbál kialakítani, amely túllép a teizmus és az ateizmus kettősségén, s ennek alapján azt hangsúlyozza, hogy a keresztény Isten nem tekinthető szükségszerűnek az ember szempontjából, hiszen az újkor ráébredt, hogy nélküle is ki tudja alakítani az emberi együttélés szféráját. Ennek megfelelően Jüngelt nem is foglalkoztatja a kereszténység társadalmi és kulturális szerepvállalásának problémája.³

Az újkor eltérő keresztény megítélései

Magán a kereszténységen belül is egészen hatalmasak tehát a különbségek az újkor megítélésével kapcsolatban. Egyesek (mint például Guardini) úgy vélik, hogy az ember lényegében nem lehet igazán ember Isten nélkül, s ezért csak vallási, konkrétan keresztény alapokon tudnak elképzelni olyan kultúrát, amely méltó az emberhez. Így pedig szembefordulnak az újkorral, miközben bíznak abban, hogy az ember alapvető igényei és a kereszténység ajánlatai belsőleg egymásra találhatnak, bíznak abban, hogy az emberi kultúrát áthathatja a kereszténység. Mások (mint például Jüngel) nem fogadják el, hogy az emberre hivatkozva kimutatható Isten szükségszerűsége, s ezért szintén szembefordulnak az újkorral, de azért, mert nem bíznak abban, hogy a természetes emberi igények és a keresztény meggyőződések belsőleg egymásra találhatnak, így pedig azt sem tartják kívánatosnak, hogy a kereszténységnek társadalmi és kulturális jelentősége legyen.

⁴Friedrich Gogarten:
*Verhängnis und Hoffnung
der Neuzeit. Die
Säkularisierung als
theologisches Problem.*
Vorwerk, Berlin, 1953.

És akkor még nem is szoltunk azokról, akik pozitív kapcsolatot látnak a kereszténység és a róla leváló újkori világ között. Gondoljunk csak a mára kissé feledésbe merült Friedrich Gogartenre,⁴ aki szintén

a második világháború után terjesztette elő azt a sokak számára fel-
szabadító erővel ható véleményét, mely szerint a kereszténység vol-
taképpen mentesítette az embert attól, hogy a világtól várja sorsának
végső megoldását (keresztény kifejezéssel: az üdvösségét): megszü-
ntette a világ korábban feltételezett szent hatalmát, s így valóban vi-
lági, valóban szekuláris világgént bocsátotta az ember rendelkezésére.
Így tekintve a szekuláris újkor végső soron a kereszténység követ-
kezménye, mert a kereszténység tette igazán természetessé a világ ko-
rábban természetfeletti erővel felruházott valóságát.

2. Kereszténység és vallás

⁵Francis Fukuyama:
*Bizalom. A társadalmi
erények és a jólét
megteremtése.* (Ford.
Somogyi Pál László.)
Európa, Budapest, 2007.

⁶Samuel P. Huntington:
*A civilizációk összecsapása
és a világrend átalakulása.*
(Ford. Pusztai Dóra et al.)
Európa, Budapest,
2006, 526.

A vallásfogalom háttérbe szorulása

⁷Gavin D'Costa:
*The Making and Meaning
of Religions.* In úő:
*Christianity and World
Religions. Disputed
Questions in the
Theology of Religions.*
Wiley-Blackwell, Oxford,
2009, 58.

A 20. századdal kapcsolatban nemcsak a szekuláris újkor keresztény
értelmezéseinek sokfélesége támaszthat nehézséget, de természet-
esen az a kérdés is, hogy pontosan mit kell értenünk kereszténységen.
A kérdés azért sem pusztán retorikai, mert a kereszténység külön-
böző formáinak egészen eltérő kulturális megnyilvánulásai vannak.
Francis Fukuyama például a közelmúltban érdekes megállapítások-
kat tett a keresztény nagyegyházak és az újprotestáns közösségek
egymástól egészen eltérő kulturális, gazdasági és társadalmi hatás-
gyakorlásával kapcsolatban.⁵ Ha pedig emlékeztünkbe idézzük Fu-
kuyama tanárának, Samuel P. Huntingtonnak a nyugati világ várható
civilizációs konfliktusairól vallott nézeteit, akkor még elevebben
felmerülhet bennünk a kérdés, hogy pontosan milyen vallásról beszél
az, aki szerint „a kereszténység talajvesztése hosszú távon komolyan
veszélyezteti a nyugati civilizáció jövőjét”.⁶

Akárhogy is legyen, mindenképpen figyelemreméltó tény, hogy
a 20. század végére a kereszténység konkrét fogalma mintha ki-
szorítaná a felvilágosodás nagy találmányát, a vallás fogalmát. Ma
már tudjuk, hogy Európában a vallás fogalma (természetesen nem
ókori előzmények nélkül) a 16. században, a cambridge-i platonis-
táknál indult hódító útjára, majd az után, hogy diadalra jutott a fel-
világosodásban, a 20. század elejére egykori önmaga „árnyékává”⁷
tette a kereszténységet, hiszen korlátozó gesztussal a magánszfé-
rába száműzte. A vallásfogalom háttérbe szorulása ellen az általá-
nos vallástudomány virágzásától kezdve a konkrét történelmi val-
lásokról leválni próbáló új spiritualitásokig természetesen rendkívül
sok minden felhozható. Ám mégiscsak komoly tény, hogy a jövőbeli
feszültségektől tartó európai és amerikai társadalmi gondolkodás
két — nagy népszerűségnek örvendő — alakja (Huntington és Fu-
kuyama) nem általában a vallás, hanem a konkrét vallások, első-
sorban a kereszténység és az iszlám jelenségét tartja vizsgálandónak.
A jelenség rendkívül érdekes. Főként a reformáció következtében
kirobbanó vallásháborúknak tudható be ugyanis, hogy a keresz-
ténység elveszítette az emberi együttélést megszervező és szabá-
lyozó szerepét: úgy tűnt, hogy a kereszténység képtelen egységbe
fogni az emberi életet, nem tud többé az emberi társadalom egysé-

**A kereszténység
lényege és történelmi
hatásai közötti
különbségtétel**

gesítő alapjául szolgálni, hiszen követői még egymással is képtelenek egyetértésre jutni. Ezzel magyarázható, hogy a kereszténység fogalmát a nyilvános tudatból kiiktatta a vallás általános eszméje. A 20. század végén viszont úgy tűnik, hogy a civilizációs háborúk ijesztő távlata a kereszténység konkrét problémájára cseréli le a vallás általános jelenségét.

Az eddigiek során említett elgondolások azonban egyetlen szempontból mintha kivétel nélkül komoly fogyatékoságtól szenvednének: mintha nem tennének különbséget a kereszténység önmagának tulajdonított lényege és a kereszténység történelmi hatásai között. Ezt a mulasztást a kereszténység védelmezői is rendszeresen elkövették. Hallatlan gondolati erővel és nagyrészt meggyőzően mutatták ki, hogy a kereszténység egészen mélyen beépült Európa gondolkodásmódjába és kultúrájába, amelyből az eredetileg keresztény mozzanatok már később sem metszhetők ki úgy, hogy magukkal ne rántanák az egész európai szellemet — arról viszont ritkábban esik szó, hogy a kereszténység történelmi hatása milyen kapcsolatban van a kereszténység belső önértelmezésével. Akik a kereszténység Európát alakító-formáló hatását emelik ki, joggal állítják, hogy Európa kultúrája mind általános síkon, mind a konkrétumok szempontjából egészen a 20. századdal bezárólag elképzelhetetlen a kereszténység nélkül. Általános síkon például azért, mert a fejlődés eszméje, az újkor talán legjellegzetesebb gondolata elképzelhetetlen az időről alkotott keresztény felfogás nélkül, amely a ciklusokkal számoló mitikus időt egyenes vonalúvá simította ki.⁸ A konkrétumok szempontjából pedig például azért, mert az európai képzőművészet, irodalom és zene továbbra is elképzelhetetlen a keresztény örökség tartalmi és formai elemei nélkül. Mi több, az is egyértelmű, hogy a személy fogalma, a személy feltétlen méltósága csak a kereszténység talaján alakult ki, az ókori görög és latin gondolkodás ugyanis nem ismerte a személy általános fogalmát, hanem legfeljebb egyedekkel tudott számolni. Ahhoz, hogy emberi személyről beszéljünk, szükség volt a keresztény gondolkodás késő ókori és kora középkori erőfeszítéseire, amelyekkel megpróbált tisztába jönni Jézus Krisztus és a Szentháromságként felfogott Isten személyi valóságának problémájával. Ugyanez a keresztény igény jelenthető be a nő méltóságával kapcsolatban: bármennyi bírálóat érje is a nők keresztény megítélését, aligha tagadható, hogy a nőket és a nőiséget hallatlan méltósággal ruházta fel a kereszténység,⁹ s ez a méltóság elengedhetetlen volt a nők érdekében tett minden későbbi erőfeszítéshez. És a sor még hosszasan folytatható lenne.

Csak hogy már magukból ezekből a megfogalmazásokból is kitűnik, milyen nehézségek adódnak az ilyen jellegű hatáskifejtések igazolásából: mintha a legyőzöttek (a kereszténység képviselői) igyekeznének bizonygatni, hogy legyőzőik (az újkor emberei) még mindig az általuk feltört talajon gazdálkodnak. Ha igazuk van is, bizonygatásuk nem különösebben vonzó annak az újkori embernek

⁸Wolfhart Pannenberg:
*Anthropologie in the-
ologischer Perspektive.*
Vandenhoeck&Ruprecht,
Göttingen, 1983, 472–517.

⁹Hans Urs von Balthasar:
Die Würde der Frau.
In uő: *Homo creatus est.*
Skizzen zur Theologie V.
Johannes Verlag,
Einsiedeln, 1986, 134–141.

a szemében, aki úgy érzi, olyan területre akarják visszacitálni, ahonnan önként távozott.

3. A kereszténység önértelmezése és hatása

Ha ezzel szemben azt vesszük szemügyre egészen röviden, hogy — korántsem esetleges, ám mégis másodlagos — történelmi határaitól függetlenül hogyan ítélik meg a kereszténységet a 20. század nagy keresztény gondolkodói, könnyen zavarba juthatunk. Többnyire nem azzal szolgálnak, amire számítanánk: elsősorban nem a kereszténység hasznosságát, nem az emberi együttélésnek alapot vető jelentőségét, nem történelmi küldetését, még csak nem is kulturális szerepét állítják előtérbe, hanem olyan távlatra nyitják meg a kereszténység lényegét, amely felől, úgy tűnhet, csak nehézségek árán tudunk visszatérni az emberi élet tudatos megszervezéséhez és alakításához, azaz a kultúrához.

**Rahner, Lubac és
Balthasar kereszténység-
értelmezése**

Forduljunk csak a kereszténység lényegére vonatkozó kérdésünkkel Karl Rahnerhez, aki a 20. században szinte felmérhetetlen intenzitással formálta át a katolikus szellemiséget, és azt fogjuk hallani, hogy „a keresztény ember mindenki másnál kevésbé rendelkezik végső válaszokkal, amelyek pontosan elkönnyvelhetők lennének”, mert a keresztény ember „soha nem állíthatja, hogy már mindent pontosan átlát”, azt ugyanis, akit a legfontosabbnak tart, vagyis „Istent soha nem illesztheti be jól átlátható tételként az élet költségvetésébe”.¹⁰ E szavak hallatán könnyen úgy tűnhet, hogy a kereszténység egyáltalán nem helyez biztos talajt az ember lába alá, inkább valamiféle végső meghatározatlanságba mártja; és nem biztos tetőt ad a feje fölé, amely alatt békésen tevékenykedni tud, hanem végtelen tágasságú horizontot rajzol a tekintete elé. Forduljunk kérdésünkkel a katolikus gondolkodás utolsó univerzális alakjához, Henri de Lubachoz, és azt fogjuk hallani, hogy a kereszténység a legkevésbé sem rendelkezik mindenre kiterjedő tudással, nem végső és átfogó tudás birtokosa, hanem kizárólag minden dolog középpontját ismeri, s ehhez igyekszik a lehető legközelebb kerülni.¹¹ Ez a középpont ráadásul nem többé-kevésbé könnyen áttekinthető könyv, nem is valamiféle önálló intézményrendszer, hanem egy történelmi személy. Vagy tegyük fel a kérdésünket Hans Urs von Balthasarnak, akit kortársai az európai kultúra legalaposabb ismerőjének tartottak, és azt fogjuk hallani tőle, hogy nem hajlandó kereszténynek tekinteni mást, csak azt, aki önmagáról lemondva átadja magát Isten akaratának, s ehhez óhatatlanul a legfájdalmasabb átalakuláson kell keresztülmennie. Hallgassuk csak meg egy percre Balthasart: „a keresztény ember életútjának egyik döntő pillanatában a természetnek Krisztussal együtt a halálba kell zuhannia. Meg kell törnie egyenes vonalú növekedésének, éjbe kell borulnia világos ismeretének, össze kell roppannia gondosan ápolt önértelmezésének.”¹² És ha ez így van, állítja Balthasar, nem lehetséges-e,

¹⁰Karl Rahner:

*Glaubensbegründung
heute.* In uó: *Schriften zur
Theologie.* Bd. 12.
Benziger, Einsiedeln,
1975, 17–41.

¹¹Henri de Lubac:

*La foi chrétienne. Essai
sur la structure du
symbole des apôtres.*
Aubier, Paris, 1970.

¹²Hans Urs von Balthasar:

Wer ist ein Christ?
Johannes Verlag,
Einsiedeln, 1983, 75.

¹³l. m. 76.

Kiszolgáltatottság és nyitottság

¹⁴Bronisław Malinowski:
The Scientific Theory of Culture, and Other Essays. The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1944.

¹⁵Ernst Cassirer:
An Essay on Man. An Introduction to a Philosophy of Human Culture. Yale University Press, New Haven, 1944.

A kultúra értelmezésének változásai a 20. században

¹⁶Thomas Stearns Eliot:
A kultúra meghatározása. (Ford. Lukácsi Huba.) Szent István Társulat, Budapest, 2003.

¹⁷Raymond Williams:
The Long Revolution. Penguin, Harmondsworth, 1965.

¹⁸Clifford Geertz: *Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez.* In uő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások.* (Ford. Andor Eszter et al.) Századvég, Budapest, 1994, 170–199.

hogy a keresztény kultúra megannyi alkotása, „a székesegyházak, a birodalmak, a költemények és a szimfóniák csupán az önmagát kiszolgáltató hit merészsége ellen akartak védelmet és biztonságot nyújtani”?¹³

Szigorúnak ható intéseivel és kérdéseivel Karl Rahner, Henri de Lubac és Hans Urs von Balthasar egyaránt arra figyelmeztet, hogy a kereszténység roppant felhívást intéz az emberhez, és bár valóban biztonságot nyújt számára, mégiscsak olyan biztonságot, amely teljes kiszolgáltatottsággal és lezárhatatlan nyitottsággal jár együtt. Magától értetődő, hogy a kereszténység efféle önrétegzésének hatása van arra, ahogyan a kereszténység az értelmes emberi együttélés általános formájáról, vagyis a kultúráról gondolkodik. Az egyik legfontosabb ilyen következmény, hogy a keresztény szemléletmód a mai napig nem mond le az emberi együttélés egységesítő elvéről, nem mond le arról, hogy van olyan elv, amelynek alapján egységessé és értelmessé formálható az emberi együttélés. Az egységesítő alapot a keresztény meggyőződés szerint pedig nem az ember által kitermelhető egyetértés és megegyezés biztosítja. Az ember ugyanis, állítja a kereszténység, több annál, amit önmagának el tud mondani önmagáról, s ennél fogva a közös emberi élet sem nyugodhat merőben emberi konszenzuson.

A 20. században a kultúra értelmezése számtalan változáson ment keresztül: a kultúrát megközelítették már az intézmények felől (így járt el a nagy Bronisław Malinowski¹⁴) vagy, éppen ellenkezőleg, az ember szimbólumalkotó tevékenysége felől (mint Ernst Cassirer¹⁵), tartották már lényegében azonosnak a vallással,¹⁶ kiterjesztették már az emberek egész életmódjára (mint Raymond Williams¹⁷), míg végül olyan széttartónak nem ítélték, hogy egységes és általános meghatározása helyett már csak részleges érvényű „sűrű leírását”¹⁸ tartották lehetségesnek (ez Clifford Geertz végkövetkeztetése). Mindezzel szemben a keresztény teológia még mindig kitart az univerzális horizontú emberi kultúra igénye mellett, bár jellemző módon úgy, hogy az univerzalitást a különbségek elfogadásának imperatívuszával kapcsolja össze. És ezzel máris a 21. század távlataihoz érkeztünk el, hiszen századunk néhány mérvadó megnyilatkozásából és kérdésköréből egyelőre az olvasható ki, hogy az új században a kereszténységnek elsősorban az egyetemességigény és a részlegesség összhangjának megteremtése lesz a feladata, olyan folyamat keretében, amelynek során az európai gyökerű kereszténység immár végérvényesen policentrikus képződménnyé válik a világban, ám úgy, hogy közben európai gyökereitől sem szakad el. Úgy tűnhet, hogy ezzel az igénnyel a kereszténység minimalista programra rendezkedik be: a 21. században Rahner, Lubac és Balthasar pátosza mintha az emberi együttélést érintő szerény keresztény ajánlatoknak adná át a helyét. Nem elképzelhetetlen azonban, hogy a 21. század látszólagos keresztény szerénysége élteti tovább a 20. század keresztény pátoszáét, nem elképzelhetetlen, hogy a 21. századi keresztény kultúra a rej-

tettség, a jelentéktelenség és a bennük elrejlő megtörhetetlen remény formájában teszi meg nyilvános ajánlatát. A helyzet azonban, nem meglepő, e téren is igen összetett. Az egyszerűség kedvéért végezetül már csak öt fontos kérdést szeretnék érinteni.

4. Politikum, emlékezés, együttélés

Az első kérdés arra vonatkozik, hogyan vehet részt a kereszténység Európa politikai életében. Erre a kérdésre próbál választ adni Johann Baptist Metz, aki 2011-ben az új évszázad horizontján újra összegezni igyekezett teológiai programját.¹⁹ A Metz nevéhez fűződő „új politikai teológia” nem a kereszténység és a pártprogramokhoz kötődő politika kínos összefonódásainak újabb tanúja, hanem pontosan a politikai programoktól kívánja függetleníteni az intézményes kereszténységet, azzal együtt, hogy újra politikaivá teszi, azaz kiemeli a magánélet köréből (deprivatizálja), s megvilágítja kézzelfogható társadalmi és kulturális jelentőségét. A politikum Metznél az ember konkrét társadalmi létezésére vonatkozik, amelynek elharapózó embertelensége, a szubjektumok iránt érzéketlen mechanizmusa, az idő látszólagos végtelenségét feltételező fejlődésmámora olyan instanciáért kiált, amely meg tudja menteni az ember méltóságát. Ezt a tényezőt az új politikai teológia a szenvedők tekintélyében jelöli meg. A kereszténységnek, hangsúlyozza, vissza kell szereznie a szenvedés iránti érzékenységét, és cselekvően fenn kell tartania az igazságosság reményét az ártatlanul szenvedők égbekiáltó nyomorúságát látva. Ennek nyomán a mai fragmentált szellemi körülmények között a legkevésbé sem magától értetődő egyetemességi igény jelentkezik Metznél: van egységes, egyetemes emberi történelem, csak hogy a szenvedéstörténet alakját ölti. Az új politikai teológia emlékezetet kíván szerezni a szenvedők kiáltásának, meggyőződése szerint ugyanis a fejlődés és a technikai jólét biztosítása érdekében Európa a szenvedőkről megfeledkező kulturális amnéziába süllyedt, amely mélységesen embertelenné teszi az uralkodó racionalitást. Metz joggal tart attól, hogy erőtlen apátiába fullad a kereszténység, s arra figyelmeztet, milyen könnyen banálissá válhat ez európai ember élete. Éppen ezért a másik szenvedését észlelő látásmóddal igyekszik elejét venni az egyéni élet és az európai kultúra önmagába záródó kifulladásának: olyan emberi kultúrát sürget, amelyet a másik ember másletének és a másik szenvedésének elismerése alakít ki.

A szenvedők emlékezetének programja élesen hasít bele az európai kultúratudományok szövetébe, amelyet mérvadó nézetek szerint napjainkban pontosan az emlékezet fogalma fűz össze, mivel ma pontosan az emlékezet fogalma számít a kultúraértelmezés meghatározó és irányító tényezőjének.²⁰ Hiába van hallatlan konjunktúrája az emlékezet fogalmának a kultúra területén, úgy tűnik, hogy a szenvedők emlékezetete nem részese ennek a programnak. Éppen

¹⁹Johann Baptist Metz:
Mystik der offenen Augen. Wenn Spiritualität aufbricht. Herder, Freiburg, 2011.

Metz új politikai teológiája

²⁰Aleida Assmann:
Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses. Beck, München, 1999.

Az emberek békés együttéléséért

ezért a 21. század kereszténységének e téren tagadhatatlanul óriási feladata lehet az európai kultúra humanizálásával kapcsolatban.

Szervesen összefügg mindezzel a második kérdés, amely az emberi együttélés lehetséges formáira vonatkozik, konkrétan arra, hogy mit tehet az új században a kereszténység az emberek békés együttélésének előmozdítása érdekében. Andrea Riccardi, a számos társadalmi és kulturális területen tevékenyen jelen lévő, s ennek köszönhetően világunk folyamatait közvetlen közelről megfigyelő és alakító Sant' Egidio közösség alapítója néhány éve éppen az együttélés kérdésében jelölte meg a kereszténység 21. századi önértelmezésének tengelyét. Meggyőződése szerint az új század körülményei között nem kielégítőek többé „a békés kozmopolitizmus jámbor válaszai, amelyeket az a hit táplál, hogy végül a fejlődés és a demokrácia értékei úgyis érvényre jutnak”. A globalizált világ „tartós különbségei” mellett egyetlen kultúra sem erőltetheti rá a saját mintáit másokra, vagyis olyan, „hegemóniától mentes tér” kialakítására van szükség, amelyben senki sem nyomja el az identitásokat. Másrészt viszont „a kulturális különbségek ellenére bizonyos közös igények és közös értékek minden égöv alatt megmutatkoznak: legalábbis ez az én személyes tapasztalatom” — teszi hozzá Riccardi, akinek e téren valóban érdemes hinnünk. (Ahogy érdemes hinnünk egyébként T. S. Eliotnak is, aki a szűkebb értelemben vett kultúrával kapcsolatban szintén azt szögezi le, hogy „a teljes önellátás a kultúrában egyszerűen lehetetlen: a kultúra folyamatos fenntartását valamely országban csak a többiekkel való érintkezés szavatolja”, s ezért többek között „Európa minden egyes népének érdeke, hogy a többinek továbbra is legyen költészete”.²¹) Ha a kortárs tudat elszegényedésének vagyunk tanúi, állítja a *Conviverében* Riccardi (amúgy éppen Fukuyamára hivatkozva), ami abban fejeződik ki, hogy korunkban az emberek „védtelenül állnak az agresszióval és a fanatikus propagandával szemben”, akkor a többi világvalláshoz hasonlóan a kereszténységnek is arra kell felkészítenie a 21. század emberét, hogy „tudatosan együtt éljen másokkal”. A kereszténységnek a megegyezés szellemében történő együttélésre kell nevelnie, s „a megegyezés egy másokkal közösen vallott, a különbségeket elismerő kultúra alapja”.²² Minimalista lenne ez a program? Lehet. De nem elképzelhetetlen, hogy a keresztény kultúra olyan új formáját alkotja, amelyre erőszaktól fenyegetett világunkban mindennél nagyobb szükség van.

Az erőszak és a kereszténység kapcsolatának kérdése (a harmadik kérdésünk) azért is nagy súllyal bír, mert a kereszténységgel szemben megfogalmazott újabb bírálatoknak ahhoz a típusához kapcsolódik, amely az elmúlt évek során hallatlan érdeklődést keltett Európában. Jan Assmann heidelbergi egyiptológus nemcsak a kulturális emlékezet legkidolgozottabb elméletével hívta fel magára a figyelmet, de azal is, hogy a monoteizmus (különösen a keresztény monoteizmus) és az erőszak belső kapcsolatát is kimutatni igyekezett. Assmann mózeusi megkülönböztetésnek nevezi azt a monoteizmussal megjelenő új-

²¹Thomas Stearns Eliot:
A költészet társadalmi hivatása. In uő: *Káosz a rendben. Irodalmi esszék*. (Ford. Bódis Edit et al.) Gondolat, Budapest, 1981, 332–346., 343. és 345.

²²Andrea Riccardi:
Az együttélés civilizációja. In uő: *Együttélés*. (Ford. Lukácsi Margit.) Európa, Budapest, 2009, 179–222.

Az erőszak és a kereszténység kapcsolatának kérdése

²³Jan Assmann:
Die mosaische Unterscheidung oder der Preis des Monotheismus.
Carl Hanser Verlag,
München – Wien,
2003, 12–13.

²⁴Jan Assmann:
Monotheismus. Jahrbuch
Politische Theologie 4
(2002), 122–132., 124.

²⁵„Ich bin alt, aber nicht
fromm geworden.”
*Gespräch mit Jürgen
Habermas.* In Michael
Funken (szerk.): *Über
Habermas. Gespräche
mit Zeitgenossen.*
Primus, Darmstadt,
2008, 181–190.

A keresztény hagyomány gondolati ajánlata

²⁶Jürgen Habermas:
Metaphysik nach Kant. In
uő: *Nachmetaphysisches
Denken. Philosophische
Aufsätze.* Suhrkamp,
Frankfurt am Main, 1988,
18–34., 23.

fajta szemléletet, azt a „forradalommal” egyenértékű megkülönböztetést, amely elkülöníti „az igazat és a hamisat a vallásban, az igaz tanítást és a tévtanokat, a tudást és a tudatlanságot, a hitet és a hitetlenséget”.²³ Assmann szerint a monoteizmus előtt uralkodó úgynevezett kozmoteizmus talaján még ismeretlen volt a barát–ellenség-séma, az istenek szférája nem állt szemben a világgal, „hanem olyan princípium volt, amely struktúrát, rendet és értelmet biztosítva áthatotta a világot”,²⁴ olyan egyetemes kultúrát alakított ki, amelyen belül a különböző népek istenalakjai felcserélhetők voltak egymással, s így békét és megértést biztosítottak tisztelőiknek. A lefordíthatóság elvét felszámoló monoteizmus viszont az istenek „funkcionális ekvivalenciájával” együtt járó békét és nyugalmat is felszámolja. Assmann természetesen nem állítja, hogy az erőszak a monoteista vallással jelent meg a színen, de annak különleges jelentőséget tulajdonít, hogy a monoteizmus az erőszak újfajta formáját és lehetőségét hozza magával. Az elmúlt években érdekes volt megfigyelni, hogy ez a váratlan helyről, az egyiptológia tudománya és a kulturális emlékezet elmélete felől érkező provokáció milyen gyors ütemben mozgásba hozta a kereszténység apologetikus eljárásait. Az Assmann felvetéseire adott megannyi válaszkísérletet elsősorban az fűzi össze, hogy a sokféleség elfogadásának vallásaként, az egységesítő alapelv mellett a különbözőségnek is teret adó szellemi formaként igyekeznek láttatni a kereszténységet. Ennek a napjainkban is nagy erővel folyó vitának az a legfőbb tétje, hogy Európa erőszakkal sújtott évszázadai után a kereszténység tud-e olyan ajánlatot tenni a békére, amely szervesen összefügg saját vallási meggyőződéseivel. Az erőszak kérdése kapcsán a kereszténységnek ugyanis nem általában a monoteista Istenről, hanem a konkrétan Jézus alakja révén megismerhető Istenről kell beszélnie, s a következő évtizedek egyik legérdekesebb problémáját alighanem az fogja alkotni, hogy monoteista meggyőződését a kereszténység miként tudja majd kifejezni a konkrét történelem horizontján.

Ezzel máris elérkeztünk a negyedik kérdésünkhöz, amely arra vonatkozik, hogy a keresztény hagyomány milyen jelentéstartalmat tud rendelkezésre bocsátani a megegyezésre épülő európai kultúra számára. Nehezen tértek magukhoz a meglepetéstől, akik 2001-ben Jürgen Habermas *Hit és tudás* című előadását hallgatták Frankfurtban. És még nagyobb lett a meglepetése az európai nyilvánosságnak a további évek folyamán, amikor Habermas, akitől minden várható volt, csak éppen nem a vallással szemben kimutatott jóindulatú érdeklődés, egyre komolyabban vette a keresztény hagyomány gondolati ajánlatát. A frankfurti szociológus és filozófus vallási érdeklődése odáig fokozódott, hogy a kereszténység körében jelentkező lelkesült reakciók hatására 2008-ban már le kellett szögeznie: öreg lett, de azért vallásos még nem.²⁵ Habermas ugyan már a nyolcvanas évek végén kiemelte, hogy az erkölcs, a személy és a szabadság fogalmát az európai ember csak akkor értheti meg, ha „magáévá teszi a zsidó-keresztény gyökerű üdvtörténeti gondolkodás belső lényegét”,²⁶ 2001

²⁷Jürgen Habermas:
*Religion in der
Öffentlichkeit. Kognitive
Voraussetzungen für den
„öffentlichen Vernunft-
gebrauch“ religiöser und
säkularer Bürger.* In uő:
*Zwischen Naturalismus
und Religion. Philo-
sophische Aufsätze.*
Suhrkamp, Frankfurt am
Main, 2005, 119–154., 137.

²⁸Vö. Ernst Böckenförde:
*Staat–Gesellschaft–
Kirche.* In: *Christlicher
Glaube in moderner
Gesellschaft.* Bd. 15.
Herder, Freiburg,
1983, 6–120.

A nyilvános jelenlét és a rejtettség kapcsolata

²⁹Jürgen Habermas:
*A kommunikatív cselekvés
elmélete.* (Ford. Ábrahám
Zoltán et al.) Gondolat,
Budapest, 2011, 331–355.

óta a posztszekuláris társadalom fogalmával egészen átfogó igénnyel követeli, az európai tudat tanúsítson újfajta érzékenységet arra a tényre, hogy a vallás a modernitás körülményei között sem tűnt el. Ennek az érzékenységnek Habermas szerint abban kell megnyilvánulnia, hogy a posztszekuláris Európa az „értelemalkotás forrásának”²⁷ ismeri el a vallást, és nem kifogásolja többé, hogy sajátosan vallási nyelven kifejezett sajátosan vallási tartalmak akadálytalanul bejárást nyerjenek a politikai nyilvánosság területére. Természetesen szó sincs arról, hogy Habermas kész lenne elfogadni az úgynevezett Böckenförde-axiómát, amely szerint a liberális jogállam képtelen megalapozni magát, s önmaga megalapozásához rászorul a tételes vallások támaszára.²⁸ Továbbra is úgy gondolja, hogy a szent tekintélyét a modernitás körülményei között felváltotta a konszenzus tekintélye,²⁹ de a vallási tartalmak nyilvános létjogosultságáról vallott újabb elgondolásai olyan nyitottságról tanúskodnak, amely a politika és a vallás radikális különbségének fenntartása mellett is szakit a vallás depolitizálásának felvilágosult igényével.

Nem feltétlenül szerencsés, ha a kereszténység szövetségést keres Jürgen Habermasban. Ennek ellenére a 21. század keresztény kultúrája nem tekinthet el a posztszekularitás történelmi helyzetétől, és józanul meg kell ragadnia azokat a lehetőségeket, amelyeket a rendelkezésére bocsát.

Végezetül ötödik kérdésként a nyilvános jelenlét és a rejtettség kapcsolatára kell kitérnünk. Riccardi és Metz azt köti a kereszténység lelkére, hogy legyen jelen a világ nyilvánosságában, s tegyen meg mindent a múltbeli szenvedők és a jelenbeli útkeresők identitásának megőrzésében. A 20. század folyamán azonban különös erővel érvényesült a keresztény hagyománynak az az egészen különleges meggyőződése, mely szerint a nyilvános hatáskifejtés és a rejtettség nem feltétlenül zárja ki egymást. A 20. században a katolikus egyház számos olyan személyről ismerte el az elérhető legnagyobb emberiséget (a szentséget), aki a nyilvánosságtól elzárva vett részt az emberiség életének alakításában. A francia Charles de Foucauld vagy a spanyol Rafael Arnáiz Barón sivatagokban és eldugott kolostorokban élte az életét, keresztény meggyőződés szerint mégis belsőleg együtt lélegzett a modern emberiséggel. Ennek a meggyőződésnek a legmeghökkenőbb kifejeződése, hogy a serdülő és felnőtt életének alig néhány évét teljes egészében kolostori körülmények között töltő Lisieux-i Teréz a missziók védőszentjévé emelkedett a katolikus egyházban.

5. Metafizika és végérvényesség

A kereszténység — feltűnő vagy rejtett — európai jelenlétével kapcsolatban az egyik legkomolyabb nehézség, hogy a keresztények továbbra is élnek a hagyományos metafizika — sokak számára alig érthető — nyelvi készletével: egyetemességről, objektív igazságról,

kezdetről, végről és megalapozásról beszélnek. A kereszténység nyelve továbbra is hordozza a görög szellemmel kötött szövetség jelét, és nehéz elképzelni, hogy a 21. században újfajta szövetségre válthatná a görögséggel vállalt kapcsolatát. Keresztények ugyan szerte a világon a görög racionalitástól eltérő vallási hagyományokkal is keresnek belső kapcsolatot, de úgy tűnik, nem mozdítható el a helyéről az a meggyőződés, mely szerint „a kereszténység nem más, mint Jézus Krisztus közvetítésével Izrael hite és a görög szellem között létrejövő szövetség”.³⁰ A 20. század egyebek mellett azoknak a törekvéseknek is a története volt, amelyek megpróbálták kihátrálni a görög szellemmel vállalt szövetség mögül: vissza próbáltak térni az önérdekeit érvényesítő ember gyermekkori teljességéhez vagy pre-racionális mélységeihez (Sigmund Freudnál), a szókratészi racionalitás egyértelműsége mögött húzódó archaikus szellemhez (Martin Heideggernél), az európai kultúrával ellentétben talán még az eredeti ártatlanság ígértét hordozó primitív kultúrához (Claude Lévi-Straussnál), az állatok és az angyalok még nyitott világbeli jelenlétéhez (Rainer Maria Rilkenél). A kereszténység nem haladt együtt ezekkel a próbálkozásokkal, bár igaz, hogy talán komolyabban is megvizsgálhatta volna a bennük kifejeződő igényeket.

A kereszténység metafizikai gyökerekből táplálkozó nyelvi készletének egyik legalapvetőbb eleme a végérvényesség. Hans Urs von Balthasar szerint a kereszténységet abszolút esztétikai vallásnak kell tekintenünk, mivel olyan anyagi, érzékelhető, észlelhető, „esztétikai” formát állít a középpontba (a feltámadt Jézus alakját), amely soha nem szűnik meg. Ennek értelmében a kereszténység antiplatonizmusa végérvényes fennmaradást ígér az anyagi valóságnak, és nem hajlandó a szellem kárára gondolkodni az anyagi valóságról, amelyet mindamelllett szellemi meghatározottságúnak és szellemi rendeltetésűnek tart. Karl Rahner szerint a kereszténység az emberi szabadság eredményének, az ember szabadon kialakított önmagának végérvényességét jelöli meg az emberi létezés végső és elérhető célpontjaként. Bármilyen szegényes leegyszerűsítés is tehát végső következtetést levonnunk a kereszténység és az európai kultúra kapcsolatára nézve, talán nem joggal az az állítás, mely szerint a kereszténységnek azért kell fáradoznia a kulturális identitások megmentése érdekében, mert olyan végtelen mélységet fedez fel az emberben, amelynek végérvényes távlata, soha el nem múló jelentősége van.

³⁰Joseph Ratzinger:

Europa – verpflichtendes Erbe für die Christen.

In uő: *Kirche, Ökumene und Politik. Neue Versuche zur Ekklesiologie.* Johannes Verlag, Einsiedeln, 1987, 198–210., 205.

A kereszténység és a kulturális identitások

Európa identitása és a kereszténység

TÖRÖK CSABA

1979-ben született. Katolikus pap, az Esztergomi Hittudományi Főiskola oktatója.

Előadásunkat egy provokatív kijelentéssel kezdjük: szemben az összes többi világrésszel, Európának nincs eleve adott identitása. Területe nem képez földrajzi egységet, a tarka összképét alkotó nyelvek és népek sem ma, sem bármikor a történelemben nem voltak egyetlen szerves etnográfiai vagy lingvisztikai egész részei. Európa a nyitott kontinens. Nyitott földrajzilag és a gyökereit tekintve is. Európa nyitottságából fakadó sokféleségében alapvető kulturális elemek, gondolati-bölcseleti eszmék szerint definiálható. Épp ezért célunk azon kulturális építőköveknek a megragadása, amelyeket mindenki valami módon magáénak vall, aki *európainak* nevezi magát.

1. Az európai identitás két fő eleme

Az Óvilág bizonyos szempontból a legfiatalabb földrész. Afrika, Ausztrália és az Újvilág, Amerika ősi, a gyarmatosításig folyamatos történelemben létező népei s kulturái időben megelőzték a ma fennálló európaiságot. Mikor, miért és mi módon született meg Európa? A „Távol-Nyugat” hogyan vált le az anyáról, a mai napig sok európaira misztikus vonzást gyakorló Ázsiáról?

A *point of no return*, a pont, ahonnan Európa többé nem térhetett vissza Ázsiába, a görög–perzsa konfliktus. Ez a több nemzedéken át húzódó harc szakítja el a köteléket, amely korábban köldökszínórként fűzte földrészünket a hatalmas anyához, s amely még önmegnevezésünkben is visszaköszön. *Európa* szavunk ugyanis a föníciai nyelvből ered, s annyit tesz: a sötétség, az árnyék földje — a *napnyugat*.¹ Ez az alapvetés tükröződik a névadás legendájában, hiszen a föníciai király leányát, *Europét* szökteti meg Zeusz bika képében, s hozza el Kréta szigetére, hogy a sötétség birodalmának névadójává tegye őt.

Két központi eszmetörténeti elem domborodik ki az Ázsiától való különválás véres folyamatában: az egyik az *értelem*, a másik a *szabadság* problematikája.² A Kis-Ázsia partjain, Milétoszban a világ okára, rendjére, törvényeire rákérdező Thálész s vele a preszókratikus bölcsek elkezdene egy keleten ismeretlen úton járni: a bölcselkedés révén belépnek a mindenségnek tabuként kezelt, s ezért a megismerést lehetetlenné tevő szakralitásába, elkezdik az értelem, a *logosz* máig tartó versenyfutását, teremtő feszültséget kiváltó konfliktusát a *mítosszal*. Szinte emblematikusnak tekinthető, hogy ugyanitt, részben ugyanebben a városban kezdődik meg aztán Kr. e. 499-ben a lázadás, amely következményeiben — Dareiosz és Xerxész perzsa uralkodók hadjárataiban — a görögség *szabadságharcává* terebélyesedik, szem-

¹Lásd Francesco Ricci: *Cronache d'Europa perdute e ritrovate*. CSEO, Bologna, 1990, 14.

Értelem és szabadság

²Itt és a továbbiakban lásd uo. 19skk.

ben nemcsak a despotizmussal, de azzal a típusú emberi létezéssel, amelynek önrendelkezése csupán látszat, s amelynek beteljesedése az alávetetéstől, a vágyakozástól való megszabadulásból, az elrendeltség előtti meghajlásból származó megbékélésben lelhető fel.

A gondolkodás egyedi útja s a szabadságért való küzdelem megszűli azt az európaiságot, amely képes az eltérő államformájú, kultúrájú görög törzsek között közös, a Kelettel szembenálló identitást létrehozni.

Logosz és mítosz

Csakhogy az anyaméh melege, az első otthon tudat alatt ható vonzása újra és újra visszafordítja a fiatal Európát az ősi Ázsia felé. Nagy Sándor a maga birodalmával visszavonul Perzsiába, amelyből a hellén világ ki akart szakadni. Az utódállamok görög urai újból istenkirályokká lesznek. A kibontakozó filozófiát magába zárja a mítosz köde, az értelem által mind jobban megismert világ csak egy piciny sziget az értelemmel nem megragadható, sötét és rettenetes lények tengerében — ahogyan azt az ősi térképeken is látjuk: a felmért világot az ismeretlen óceánja veszi körül, Herkules oszlopain túl szörnyek és sárkányok lakoznak, az emberi gondolat vívmányai nem tudják feledtetni a mágia sötétségét. Nem véletlen, hogy időszámításunk kezdete táján a közgondolkodásban és a vallásosságban az ázsiai forrásból táplálkozó elképzelések oly nagy népszerűségnek örvendtek.

A kereszténység színre lépésekor Európa a paradoxonok világa. Görög-római kultúrája, jogrendje, technikai és tudományos vívmányai, filozófiája mutatja az értelem és a szabadság diadalát. Ugyanakkor a misztériumok, a mágikus gondolkodás s az állandó Ázsia felé tekintés feltárja ennek az identitásnak a sebezhetőségét. A görögök hisznek a szabadság értelem által megvalósítható, szó szerint *heroikus* lehetőségében — amely azonban alá van vetve a végzet, a sors, a kifürkészhetetlenség sötét hatalmának.

2. Európa és a kereszténység

Látszólag illeszkedik az Ázsiából érkező hatások sorába a kereszténység, amely Palesztinából jöve konkurenciaharcban állt az úgynevezett misztériumvallásokkal. Sokféleképpen elemezték már, mi volt az oka a kereszténység „győzelmének”. A társadalmi vagy bölcséleti szempontok értékelése helyett most arra szeretnénk rámutatni, hogy az evangéliumi hit mennyire teremtő módon volt képes belépni a paradox európai önazonosság szívébe.

A logosz és a mítosz feszültségében a megtestesülésen alapuló krisztusi hitvallás felmutatta, hogy az értelemmel szemközt nem az irracionalitás, hanem a meta-racionalitás áll, a Logosz testbe öltözése (s ennek minden folyománya: a szenvedés, a keresztség, a halál és a feltámadás), amely a görögök szerint „balgaságnak látszó igehirdetés” (vö. 1Kor 1,21). Ez a balgaság (gör. *mória*) valójában „Isten bölcsessége” (vö. uo.), olyan bölcsesség (gör. *szófia*), amely felmutatja a világ bölcsességének balgaságát. Vagyis a Krisztus, a keresztre feszített Istenember kifordítja

³A témához lásd Egon Bondy: *The Consolation of Ontology: On the Substantial and Nonsubstantial Models*. Lexington, Lanham, 2001, 41–44.

⁴Vö. Giulio D'Onofrio: *Vera philosophia. Studies in Late Antique, Medieval and Renaissance Christian Thought*. Turnhout, Brepols, 2008, különösen is az első fejezet: »*Converted Thought*«, 11–76 (a záró rész: *Verissima philosophia*, 69skk).

A kereszténység a nagy európai identitáselemeket új szövegkörnyezetbe helyezte

⁵Giuseppe Reguzzoni: *A civil vallás nacionalizmus és globalizmus között*. (Ford. Török Csaba.) *Communio* 19 (2011/3–4), 11–24, itt: 11–13; vö. Christoph Schönborn: *Idegen test vagy gyökér? A kereszténység és jelentősége Európa számára*. (Ford. Török Csaba.) *Communio* 19 (2011/3–4), 37–52.

⁶Michel Banniard: *La genesi culturale dell'Europa (V–VIII secolo)*. Laterza, Roma, 1994.

magából a bölcsesség- és balgaság-felfogást, a keresztet *crux metaphysicá*vá teszi,³ ahol a látszólag kibékíthetetlen kettősség (az emberi tudás korlátozott érvényessége, önmagában vett elégtelensége és a tiszta, teljes, „isteni” tudás korlátlansága, ám ember számára való elérhetelensége) új távlatba helyeződik. Az értelmi tudás előtt megnyílik az út egy sajátos ontológiai vizsgálódás előtt, amely az emberi létálapot korlátai között is képes eljutni a végső igazságra. Nem véletlen, hogy a keresztény ókor a hitét így értékeli: *verissima philosophia*.⁴

A szabadság és a fátum kettősségében a keresztény hit egyrésztől az isteni kegyelem, elrendelés és kiválasztás, másrésztől az emberi szabadság és döntés dialektikájában találta fel a megoldást, kidolgozva a gondviselés, a *con-cursus divinus* tanítását. Ezáltal úgy a személyes életútnak, mint a történelmi események nemzedékeken átívelő sorának újfajta, organikus értelmezése vált lehetővé, ahol az isteni akarat és az emberi szabadság dinamikus feszültségben mutatkozott meg. A késő antikvitás természetesen rámutatott arra, hogy az így felálló képlet is rendelkezik gyenge ponttal, miként az Ágoston és a pelagiánusok, majd Ágoston és eclanumi Julianus püspök vitájában nyilvánvalóvá vált, elvezetve a (kettős) predestináció kapcsán folytatott harcig, amely a mai napig jelen van úgy a keresztény, mint az európai gondolat történetében.

Összegezve elmondhatjuk tehát, hogy a kereszténység a nagy európai identitáselemeket új szövegkörnyezetbe helyezte, s új módon volt képes feltárni azok érvényét, még ha ezzel (természetszerűleg) újabb viták táptalaját hozta is létre. Ez oly hatalmas többlet, amellyel a keletről érkező misztériumvallások nem rendelkeztek, hisz azok az ősz-paradoxont a *mítosz* javára oldották fel, megkérdőjelezve az európaiság *logos*zát.

Nem feledkezhetünk meg még egy további szemponttól, amely különösen is figyelmet érdemel, amikor az európai identitás és a kereszténység viszonyáról szólnunk. Nagy Teodóziusz rendelkezése, amellyel államvallási rangra emelte a keresztény hitet, a klasszikus Róma utolsó világtörténelmi horderejű döntése volt. Ezt követően a két részre szakadás s a nyugati birodalomfél pusztulása új kereteket teremtett kontinensünkön. Kevésbé vizsgált problémakör, hogy ebben az átmeneti korban miként lett a barbárok Róma *ellen* folytatott harcából egyféle Rómáért vívott kulturális és eszmei csata.⁵ Ez elválaszthatatlan attól a kérdéstől, hogy az eltérő háttérű barbár népek, amelyek több hullámban érték el kontinensünk rómaiak által civilizált részét, miként váltak egységes középkori Európává. Michel Banniard éppen ezt a korszakot elemzi a kultúra, a nyelv sajátos szempontjából,⁶ s rámutat, hogy a kereszténység jelentette nyelviségében (latinitás), rendjében (az ókori államiság, a Róma-eszmény hordozása), kultúrájában (művészetek, de akár földművelés) a hidat az antik Európából a középkoriba — miként ez közismert tény. Azonban arra is rávilágít, hogy ennél jóval többet tett az egyház: hordozta azt az egységes „magas kultúrát” (nyelv, írás, irodalom, filozófia, tudomány, techni-

⁷Lásd *uo.*, a kötet eredményeit összefoglaló VII. fejezet első részét: *Conclusioni: quel che si è perduto e quel che si è salvato*, 203–207, ahol a szerző rámutat, hogy két látványos esemény bizonyítja a fenti állítást: a keresztény (főként katolikus) hitre térés és Róma nyelvének az elsajátítása.

ka stb.), amely végül képesnek mutatkozott az eltérő *etnoszok* egyesítésére.⁷ Hogy a kelta, germán, de még a szláv népcsoportok is *egyetlen* Európa részévé váltak, az európai kereszténységnek, ebben a korban az európaiság öröksége egyetlen hordozójának köszönhető. Az átmeneti kor mutatja meg, hogy volt egy történelmi idő, amikor európainak és kereszténynek lenni egy és ugyanazon dolog volt. Még ha a barbárok sajátos kultúrelemeikkel meg is változtatták az európaiság klasszikus képletét, összességében mégis annak az eszmei Rómának váltak részeivé, amely a „megtestesült európaiság” volt ebben a hanyattatott időszakban. Minden, ami ezután következik — úgy a keresztény középkor, mint az annak több szempontból ellenhatását képező, szekularizálódó újkor — ebből a barbár, de kereszténységében európaivá lett, igen sokszínű szövedékből vezethető le.

3. Vitatott identitás az Európai Unió Alkotmánya kapcsán

Amikor az európai egységesülés folyamata az ezredforduló éveiben megtette eddigi legnagyobb lépését, több lépcsőben integrálta az Unióba a korábban a vasfüggöny túloldalán élt országok jelentős részét, jogos igényként fogalmazódott meg sokakban, hogy kerüljön megfogalmazásra ennek az újfajta egységnek az alaptörvénye. Már a tagfelvétel folyamatában, 2002. február 27-én megkezdődött az úgynevezett Konvent munkássága, Valéry Giscard d’Estaing vezetésével. A cél az volt, hogy úgy a nemzeti, mint a nemzetközi alapokmányok (s az azokban foglalt európai alapértékek) egységesen és áttekinthetően leszögezésre kerüljenek.⁸ Az Európai Alkotmány szövege hosszas munkálatok után 2004. június 17–18-án nyert elfogadást a 25 tagállam állam- és kormányfői által.⁹ Ezután kellett (volna) sorra kerülnie az országokéanti ratifikációnak. A dokumentum¹⁰ I. résznek a *Praeambuluma* e szavakkal kezdődik: „Ösztönzést merítve Európa kulturális, vallási és humanista örökségéből, amelyből az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogai, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, valamint a jogállamiság egyetemes értékei kibontakoztak...” Mint látható, a szöveg felvállalja a vallás szerepét az európai örökség formálódásában. Amikor az Unió (vagyis: az európaiság) értékei megfogalmazásra kerülnek, így ír a dokumentum: „Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok — ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait — tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában.”¹¹

A II. rész¹² *Praeambuluma* — a közös értékeken alapuló békés jövő zálogaként — ugyanezen közös értékeket rögzíti, amelyek tételesen a következők:

- méltóság (II-61–65),
- szabadságok (II-66–79),

⁸A Konvent munkásságát megelőzte az Amszterdami (1997) és a Nizzai Szerződés (2000).

⁹A teljes folyamatról lásd http://www.euvonal.hu/index.php?op=tenyek_intezmenyrendszer&ha=&id=15 (2012.11.16.).

¹⁰Magyarul lásd <http://ue.eu.int/uedocs/cmUpload/cg00087-re02.hu04.pdf> (2012.11.16.).

¹¹–2. cikk: *Az Unió értékei*.

¹²Ez a rész *Az Unió alapjogi chartája* címet viseli.

- egyenlőség (II-80–86),
- szolidaritás (II-87–98).

Ezekhez az értékekhez kapcsolódnak a polgárok egyéb jogai (II-99–106), az igazságszolgáltatás kérdése (II-107–110), valamint az ezen rész értelmezésére és alkalmazására vonatkozó általános rendelkezések (II-111–114).

Politikai, közéleti és kulturális viták

A dokumentum s az abban megfogalmazott európai identitáskép számos vitát robbantott ki. Míg a politikai szféra a nemzeti érdek és a közös, egységes uniós törvénykezés keretei, viszonya kapcsán nem jutott egységre, addig a közélet felvetette az itt leszögezett elvek kulturális és társadalmi vonzatainak problematikáját. A viták igen gyakran felszínesek és épp ezért kevésbé hatékonyak voltak.

A keresztények körében két kérdés váltott ki olykor erőteljesen érzelmi reakciókat: az egyik Isten nevének a mellőzése, a másik pedig a kereszténység történelmi, identitásformáló erejének a néven nem nevezése. Olyan európai önmeghatározást láttak a szövegben, amely a görög-római örökség mellett egyedül a felvilágosodás értékeit nevesíti.¹³ Annyit mindenesetre sokan helyesen érzékeltek, hogy az európai társadalmak bizonyos köreiben erőteljes kereszténység-fóbia uralkodik, s a nyugati ateizmus valójában nem egyszerűen antikrisztianizmus, hiszen nem a vallást, hanem a *kereszténységet* tekinti a legfőbb ellenlábásának.

Ám ha figyelembe vesszük az európai identitás formálódását, megláthatjuk, hogy mindkét fél súlyos tévedésbe esett. Az erőteljes keresztény álláspontot képviselők elfeledkeztek róla, hogy nem a kereszténység az Európáé egyetlen (vagy akár csak az összes többi meghaladó) forrása, még ha e két identitás szorosan egymásba is fonódott a történelem meghatározott pillanataiban. A keresztényellenesség pedig szem elől tévesztette, hogy semmiféle európai identitással nem számolhatnánk ma, ha a kereszténység nem töltötte volna be kultúra- és társadalomformáló küldetését, minde nélkülöt a Banniard által vizsgált korszakban.

A helyes eszmélkedéshez arra az intellektuális finomságra van szükség, amelyet Joseph Ratzinger is felmutatott, amikor az Európáé fogalmának megteremtésében négy eltérő, mégis komplexen színtet különített el:¹⁴

- a *görög* örökség az értelem, a demokrácia, az erkölcsiség vonatkozásában,

- a *zsidó-keresztény* örökség emberképe, amely az Istenemberben, Jézusban gyökerezik, s szintézist alkotott a görög szellemmel,

- a *latin* örökség, vagyis az állami, jogi, oktatási, de akár még egyházi szervezet is, amelyet Róma hagyott ránk,

- végül pedig a *modern Európa* öröksége az állam és egyház szétválasztása, az emberi (szabadság)jogok terén.

Kiviláglik, hogy a kereszténység alapvető alkotója és teremtője a szellemi értelemben vett Európának — ám semmi esetre sem azonos vele. A „keresztény Európa” mind történelmileg, mind teológiailag

¹³Jóllehet ez az ellenvetés nem felel meg a szövegnek, amelyben sem az antik hagyomány, sem a felvilágosodás nem kerül nevesítésre.

¹⁴Lásd Joseph Ratzinger: *Chiesa, ecumenismo e politica. Nuovi saggi di ecclesiologia*. San Paolo, Cinisello Balsamo, 1987, 207–221.

Európa négy öröksége

¹⁵II. János Pál: *Ecclesia in Europa* [=EE]. (Ford. Diós István.) Szent István Társulat, Budapest, 2003, nr. 24.

utópia, egy soha nem volt ideáltipikus állapot. A józanság hangján annyit mondhatunk ki, ezt azonban minden ellenkezés ellenére ki kell mondanunk: „Európát bőségesen és mélyen áthatotta a kereszténység”.¹⁵ A több (európaiság és kereszténység azonos) ugyanúgy hamis volna, mint a kevesebb (kereszténytelenített európaiság).

4. A kereszténység a mai európai identitás gyökereiben

Ha tehát korrekt és hiteles módon akarunk előrehaladni, a fentiek előrebocsátásával kell feltennünk a kérdést: milyen szerepet játszik napjainkban a kereszténység az európai identításban?

A legegyszerűbb válasz természetesen az, ha visszautalunk a gyökerekre: az emberi szabadság és értelem keresztény szintézisbe emelt fogalma a mai napig hat, amikor „testvériségről”, „európai családról” vagy éppenséggel elidegeníthetetlen emberi méltóságról beszélünk. Az Alkotmány négy nagy alapértéke mind az Evangélium hermeneutikai távlatában áll:¹⁶

— *Méltóság*: A görög és római ókor úgy vallotta az emberbe vetett hitet, hogy eközben fenntartotta a rabszolgaság intézményét, adott esetben mind jogilag, mind morálisan megtagadta az emberi mivoltot a barbároktól, a rabszolgáktól, a magzatoktól, a csecsemőktől, a gyermekektől, a fogyatékkal élőkötől, a betegektől vagy az aggoktól, bűn nélkül kínozhatóvá, vagy akár meggyilkolhatóvá téve őket. A méltóság keresztény képlete azonban — amely a teremtés általi emberi istenképűségen nyugszik — mindezt elutasította. Amikor az Alkotmány így fogalmaz: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Tiszteletben kell tartani, és védelmezni kell”,¹⁷ valójában sem a görög, sem a római hagyomány alapján nem tudja alátámasztani álláspontját. A fenti mondat úgy történetileg, mint tartalmilag az evangéliumi emberképben gyökerezik. Nem tisztán jogi, hanem a szó legszorosabb értelmében véve világnézeti kérdés.¹⁸

— *Szabadság*: Mint láttuk, az ókor embere úgy élte meg szabadságát, hogy közben a végzet, a sors szolgája volt. Amikor az Európai Alkotmány ezt írja: „Mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz”,¹⁹ valójában leszögez egy elvet, amely túlnő a hatáskörén. Hiába van *joga* az embernek a szabadsághoz, ha nincs *hatalma* szabaddá válni. A törvényes rend legfőljebb a külső szabadságfokokat szavatolhatja, tágíthatja ki, de nem tud belső szabadságot adni az embernek. A mai ember (ezt tanúsítja a mindennapi tapasztalat, s annak ezerarcú tükröződése a kultúrában) öntudatlanul is átérzi, amit a zsolttáros ír: „Önmagát senki meg nem válthatja, senki sem fizethet az Úrnak váltságdíjat. Az élet ára túl magas volna, meg nem fizetheti senki soha” (Zsolt 49,8–9). Szófordulattal élve azt is mondhatnánk, hogy megkaptuk a törvényektől a szabadságot — de ki ad szabadságot a szabadságunknak?

— *Egyenlőség*: Az egyenlőség elve szerves folyománya az előző kettőnek. Mindazonáltal, miként azt a történelem is mutatja, sem-

¹⁶Most következő megfontolásainkhoz lásd Christoph Schönborn már idézett tanulmányának megállapításait.

Méltóság

¹⁷II-61. cikk.

¹⁸Ez magyarázza, hogy az emberi méltóság tisztán jogi szemlélete miért nehézkedik és válik olykor működésképtelenné, amikor a magzati életről, a fogyatékoságokról, vagy éppenséggel az eutanáziáról van szó.

Szabadság

¹⁹II-66.

Egyenlőség

²⁰Bizonyos életkor fölötti, másod- vagy harmadgenerációs, megfelelő vagyoni censzusnak eleget tevő, hímnemű állampolgárok rendelkeztek csak szavazati joggal.

Szolidaritás

milyen formában nem valósult meg az ókorban. Még a legmagasabb fokú demokráciák is csak a társadalom egy szűk rétegének biztosították a népgyűléseken való aktív részvételt.²⁰ Ahhoz, hogy a másikat önmagammal egyenlőnek tekintsem, nem elég a törvény, valami többre van szükség. Embertestvéremnek kell őt elismernem — de testvérré válni már nem jogi, hanem kegyelmi történéis. Hogy ez az előítéletes, rasszizmustól, antiszemitizmustól, szomszéd népek közötti gyűlölettől sújtott Európában ma is fájó, törvényekkel fel nem oldható hiány, naponta tapasztaljuk.

— *Szolidaritás*: Az európaiság eszményének egyik alapja a sorsközösség, amely egybekovácsol minket. Így volt ez már a legelső pillanatban, amikor a városállamok, törzsek megmaradása, szabadsága csak akkor volt lehetséges, ha határokon túlnyúló módon, kölcsönös segítségnyújtás révén védtek meg a közös értékeiket. Csakhogy a szolidaritás, amelyet törvény szabályoz, lehet külsődleges cselekedet, amely alól a törvény megváltozása ugyanígy fel is tud oldani. Drámai módon mutatkozott ez meg a II. világháború idején, amikor csak kevesen vállalták fel üldözött embertestvéreik, zsidók, cigányok, másként gondolkodók megmentését, mivel a fennálló jogrend eloldotta őket a szolidaritás kötelezettségétől. Ha a szolidaritásnak nincs belső gyökere, erőtlenségre, esetleges és alkalmatlan a legnagyobb terhek felvállalására. A keresztény szemlélet beleégeti a hívó lelkébe a jézusi látásmódot: „Amit e legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek” (Mt 25,40).

Az európaiság értékei és az evangéliumi szemléletmód

Összefoglalva azt is mondhatjuk, hogy az európaiság értékei felmutathatók, körülírhatóak a kereszténység nélkül is, ám gyengének, törekenynek, külsődleges formának, a kiélezett helyzetekben elégteleneknek mutatkoznak az őket formáló evangéliumi szemlélet nélkül. És megfordítva: ha elkötelezi magát ezen értékek megvalósítása mellett, egy európaiban (legyen akármilyen vallású vagy akár hitetlen) öntudatlanul is benne él valami az Evangélium szelleméből.

²¹Giovanni Paolo II.: *Discorso al Presidente del Consiglio dei ministri della Polonia* (2004. október 30.). *L'Osservatore Romano*, 2004. október 31., 4.

Boldog II. János Pál az alkotmányszöveg 2004-es elfogadása után pár hónappal így szólt Lengyelország miniszterelnökéhez: „Bár hiányzik az Európai Alkotmányból a kifejezett utalás mindazon népek kultúrájának a keresztény gyökereire, amelyekből ma ez a közösség áll, mégis bízom benne, hogy a minket megelőző nemzedékek által az Evangélium alapján kidolgozott örök értékek továbbra is ihletni fogják azok erőfeszítéseit, akik felvállalják földrészünk arculata alakításának a felelősségét.”²¹

Ezzel pedig elérkezünk annak a megvizsgálásához, hogy miként hat ma, s miként hathat a jövőben a kereszténység mint Európa identitásformáló ereje.

²²Korpics Márta – Wildmann János (szerk.): *Vallások és egyházak az egyesült Európában. Magyarország*. Typotex, Budapest, 2010.

5. A kereszténység napjaink Európájában

Érdekes felmérés jelent meg pár éve, amely a vallások és egyházak szerepét vizsgálta Európában, s azon belül Magyarországon.²² A föld-

rész-szerte végzett felmérések összképe, s ezzel együtt a magyar adatok is árnyalt és érdekes képet festenek arról, hogy a hívő (nem feltétlenül felekezethez tartozó) emberek miként látják a vallás társadalmi szerepét. Egyfelől a vallás mint a végtelenre, a transzcendensre nyíló kapu ritkán jelenik meg a válaszokban; másfelől azonban még a kevésbé egyházas korosztályok és csoportok döntő része is számítana a vallásra bizonyos kulturális és társadalmi kérdésekben. Az első jelenség (a teológiai értelemben vett vallásosság hiánya) arra utalhat, hogy a lélek, a világnézet ügyei teljességgel bezárultak a privát szférába, s társadalmi szinten ezek jelentőségével kevésbé számol a mai Európa. A második szempont (a kulturális vagy társadalmi értelemben felfogott vallásosság igénye) azonban azt támasztja alá, amit az előzőekben is láttunk: a nagy európai értékek a kellő belső megalapozás nélkül a levegőben lógnak, s adott esetben nem tűnnek kielégítően működőképesnek.

Néhány statisztikai adat tanulsága

²³Uo. 73k.

²⁴A katolikusok 78,2 százaléka vélekedik így, de még a felekezethez nem tartozók 56,2 százaléka is egyetértett ezzel a kijelentéssel; lásd uo. 78.

²⁵Uo. 82.

Szekularizálódott értékek

²⁶Uo. 84skk.

Az európai szintű adatok összesítése éppen ezért azt a furcsa képletet eredményezte, hogy az így vagy úgy hívó emberek alapvetően az Európai Alkotmányban szereplő értékek felvállalását, előmozdítását és védelmezését várják a vallástól. Bár a fiatalok (15–30 évesek) 72,9 százaléka gondolja úgy, hogy „egyik vallásnak sem feladata Európa jövőjének alakítása”,²³ s ez az arány az idősebbek körében sem csökken szignifikánsan, a megkérdezettek összességének több mint fele úgy vélte, az egyházaknak közösen képviselniük kell a keresztény értékeket.²⁴ Milyen értékekről van szó? A szegényeknek, elesetteknek és az emberi jogoknak a védelmezéséről, a kormányok mulasztásainak szóvá tételéről.²⁵ A magyar felmérés kimagasló támogatást mutatott fel olyan kérdésekben, mint az erkölcsi iránymutatás, a társadalmi és vallási béke képviselete, a nemzetek közötti megbékélés előmozdítása, az antiszemitizmussal és a cigányellenességgel szembeni fellépés, valamint a házasság és család értékének képviselete.²⁶

Azon evangéliumi értékek, amelyek áthatották Európa identitását, ma is jelen vannak, s korunk embere tudatosan igényt tart ezekre. Ugyanakkor már ezen értékek is szekularizálódtak, eloldódtak az isteni gyökértől, amely táplálhatná őket. Ez a furcsa állapot érhető tetten abban, hogy egyrészt az európai ember támogatja a nagy értékeket, másfelől azok valami módon erőtlenné és hatástalannak mutatkoznak úgy az egyéni, mint a társadalmi élet terén.

Az értékek megalapozottságának eme vákuuma kitermeli a maga szélsőséges reakcióit. A szabadság értékének az istenitől való eloldása és túlzó állítása megtermi a szélsőséges és dogmatikus liberalizmust, a személyes méltóság kiszakítása az istenképszerűség szövetéből létrehozza az individualizmust, az értelem elszigetelése az értelmén túlitól megszűli a depoetizált tudást, amely szcientizmusként abszolutizálja magát az emberi tudás és megismerés minden általa be nem fogható formájával szemben.

Ezen alakzatok nemcsak „objektív” érvekkel és társadalmi normákkal, de sokszor zsigeri ellenszenvvel vagy dühvel fordulnak a

Korunk paradoxonai

kereszténység felé, abban egyfajta sötét középkort vizionálva, amely az egyház társadalmi és kulturális szerepvállalásaiban szüntelenül ott settenkedik a végre felszabadult és felvilágosodott Európa vívmányai körül, hogy bármelyik pillanatban romlásba döntse azokat. Ezért nem akarnak teret nyitni a kereszténységnek az oktatás, a szociális munka vagy éppen a kulturális tevékenység terén.

Ez a helyzet több szempontból analógiát mutat azzal a pillanattal, amikor az ókor világába belépett a kereszténység. Ma is paradoxonokat hordoz magában európaiságunk: képviselünk értékeket, ám szembefordulunk azok egyik gyökerével; meg akarunk valósítani eszméket, de nem tudjuk teherbíró belső tartalommal megtölteni azokat; a végsőkéig hajszoljuk szabadság és értelem ideológiájává lett ideáját, de eközben a társadalom mind szélesebb rétegei fordulnak oda a mágia, a babona felé. Ez a földrész soha nem volt annyira támadó az intézményes vallással szemben, mint ma — és soha annyi álvallási praktika nem burjánzott benne, mint ma. Az értékvákuum ideológiai feltöltése csak egy szűk rétegnek jelent megoldást (például új ateizmus), a társadalom nagy része azonban orientációját veszti. Ezért írta Boldog II. János Pál az Európa-szinódus után: „A mai Európa azonban, abban az órában, amikor erősíti és bővíti a maga gazdasági és politikai egységét, úgy tűnik, az értékek komoly válságát éli át. Bár több eszköz áll rendelkezésére, azt a benyomást kelti, hogy hiányzik belőle egy közös terv elszántsága és a képesség, hogy minden polgárának vissza tudja adni a reménységet” (EE 108).

6. Európa és a kereszténység közös jövője

Thomas Mann írta: „Teljes szájalmasságában megismertük [a rosszat], és nem vagyunk már eléggé esztéták, hogy féljünk a jó megvallásától, és szégyelljük az olyan triviális fogalmakat és vezéreszméket, mint igazság, szabadság, igazságosság... Egy esztétikai világnézet egyszerűen képtelen, hogy szembenézzon a problémákkal, amelyeknek megoldása feladatunk.”²⁷ Európa nagy kérdőjele ebben áll: szembenéztünk múltunkkal, a pusztító háborúkkal, népirtásokkal, soával, és elhatároztuk a béke és egység kontinensének felépítését azon értékekre, amelyek identitásunkat képezik; csakhogy eközben ezen értékek kiüresedtek, gyökértelessé váltak. Van-e paragrafusokba foglalt emberi méltóság? Hatékony-e a törvényileg szabályozott szolidaritás? Leírtuk, kodifikáltuk Európát, de közben elélettelenítettük azt. Erre a helyzetre újabb és újabb törvényekkel válaszolunk, szabályozunk és túlszabályozunk, állami parancsba adjuk az erkölcsöt, és nem vagyunk hajlandók belátni Mann igazát.

„Európának minőségi ugrásra van szüksége spirituális örökségének tudatosításában” (EE 120) — írta Boldog II. János Pál. A kereszténységben ott az erő ehhez az ugráshoz. A kérdés csak az, felismerjük-e? Mert ha az egyház belép a formáleuropéerség sorába, amikor

²⁷Idézi Karl-Josef Kuschel: *Ästhetische Kultur als säkulare Religion?* Concilium 35 (1/1999), 110–116, 115.

intézményekkel, projektekkal, állammal és pártokkal kötött szerződések révén akarja „megújítani” az Óvilágot, előre biztosítható, hogy nemcsak maga veszít, de ami még rosszabb: az értékeket is végképp elveszíti, hiszen katalizátorává, és nem fékezőjévé válik a fájdalmas kiüresedésnek és élet-vesztésnek. Ha a kereszténység önmagává lesz: a szabadság Lelkének hordozójává (vö. 2Kor 3,17) és az értelem hódolatává (vö. Róm 12,1), újra betöltheti az európai identitást étellel megtöltő szerepét, s méltán mondhatja majd Boldog II. János Pállal Európának: „Ne félj! Az Evangélium nem ellenedre van, hanem a javadra szolgál. Ezt igazolja a tény, hogy a keresztény gondolkodás át tudja alakítani a politikai, kulturális és gazdasági halmazokat olyan együttélésre, melyben minden európai ember otthon érezheti magát, s a nemzetek egy családját alkotják, melyre a világ egyéb tájai is tanulva tekinthetnek” (EE 121).

Nyitott identitás —
nyitott kontinens

Az európai, a *nyitott* identitás, amely az értelmes és szabad ember hitvallásában áll, magával ragadó, ugyanakkor törekeny lehetőség. Akár a szekularizmus dogmája uralkodik el rajta, akár a szélsőséges vallásosság kultúraellenes formái erősödnek fel benne, Európa egyaránt veszít: zárttá válik. Visszazuhan az anyaméhbe, Ázsiába, ahol az egyén életét az uralkodó társadalmi rend megkérdőjelezhetetlensége, az eszmék évezredes mozdulatlan kizárólagossága vezérli. Mindegy, hogy milyen fundamentalizmusról van szó, ateistáról, nacionalistáról, antiszemitáról, rasszistáról, muszlimról vagy keresztényről, Európa nem lesz többé Európa, ha már nem hisz önnön nyitottságában. Egy kiút van: a kereszténységnek újra fel kell fognia, szenvedélyesen szeretnie kell önnön egyetemes nyitottságát, katolicitásában rejlő, Európa számára sajátos üzenettel bíró potenciálját, hogy lelkévé válhasson a *nyitott kontinensnek*.

Meghívó



VIGILIA



A KERESZTÉNY HIT SZEREPE EURÓPA MAI ÉS HOLNAPI KULTÚRÁJÁBAN

pályázat nyilvános eredményhirdetésére és díjkiosztásra
mindenkit szeretettel meghív a Vigília Szerkesztősége

2013. február 5-én 15 órára

a Sapientia Főiskola dísztermébe (Budapest, V., Piarista köz 1.).

Ennek keretében a díjnyertes dolgozatok írói ismertetik téziseiket,
amit pódiumbeszélgetés követ.

A díjakat Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti érsek adja át.

A keresztény hit szerepe

BODÓ MÁRTA

Európa mai és holnapi kultúrájában

1963-ban született Kolozsvárott. Teológiából doktorált, irodalom-, színháztörténész és kritikus, a Keresztény Szó erdélyi katolikus kulturális folyóirat főszerkesztője.

Hit, remény és szeretet nélkül nem tudok emberhez méltó életet elképzelni. Fontos számomra az értékek mentén berendezett élet, igazából kapcsolódni s ezért kommunikálni sem tudok olyanal, akinek értékvilága ezektől az alapoktól távol áll. Ám idegen tőlem a triumfalista szemlélet, talán túlzottan is a mai kor individualista gyermeke vagyok abban, hogy a hitről úgy vélekedem, az az ember bensejében megszülető titok, és legfőképpen a megszólító és megszólított szerelmi viszonyában van létjogosultsága. Természetesen vallom azt is, a hit látható megnyilvánulások nélkül, mégpedig éppen a kényelmetlen kés élén táncolás helyzeteiben láthatóvá váló helytállás és tettek nélkül csak üres szóvirág, amire nem vagyok kíváncsi. Mint ahogy az előbbi szerelmi relációt sem lehet kényszerrel megteremteni, utóbbi hőstettekre sem előírás, törvénykönyv, intézményi fegyelem vezet. A külső keret segít karban tartani a belső, törekeny cserépedény tartalmát, de önmagában nem elég, nem is pótolja azt.

**Európa-központúság,
egyetemesség
és felelősségtudat**

Európa, annak ütött-kopott keleti tája a hazám, amelyhez sok, racionálisan nem is értelmezhető érzelmi mozzanat fűz, ahová a világ távoli tájairól is hazavezérel a logikátlan nosztalgia. Ám ezzel együtt boldogan vagyok a katolikus, azaz egyetemes világegyház része, oly módon, hogy ez tágasságot ad és felelősségtudatot. Elméleti-gondolati nyitottságomban felrázó meglepetésként ért argentin ismerősömmel folytatott beszélgetésem során az a hirtelen felismerés, hogy míg mi a májusi ájtatosságok szinte elengedhetetlen részének tekintjük a virágzó orgonabokrokat, náluk ez az időszak tél: mennyire Európa-centrikus a hitem megélésének kerete, kulturális közegem, s mégis a keret mennyire a lényegre, vallásos szimbólumaimon át hitem lényegére is kihat... A karácsony és a hóhullás összekapcsolása hasonlóan Európa-központú gondolkodásmódunkból fakad. Az áruló Júdás fekete bőrként való ábrázolása is kulturálisan meghatározott klisé, ám ennek már súlyosabban diszkriminatív aspektusai is vannak, lehetnek. Ilyen rácsodálkozások vezettek annak a felelősségnek a felismeréséig és személyes felvállalásáig is, hogy Európa gyarmatosító, ezzel más földrészeket leigázó tevékenysége gazdasági irányultságát a misszionális gyarmatosító szemléletű gyakorlása kísérte — mindez a dominánsan keresztény kultúrájú Európát számomra árnyaltabban és kevésbé nosztalgikusan láttatja. Ezért is tekintem kihívásnak, hogy elgon-

dolgozom: mindezek tudatában hogy állunk Európa keresztény gyökereivel, hitével, e hitre épülő kultúrájával.

A hitről s annak a kultúrában betöltött szerepéről való töprengésem elé néhány alapvető kérdés tisztázása kíváncsozik: mit értünk hiten, mi a keresztény hit, hogyan fogalmazhatjuk meg, mit értünk kultúrán. Csak az alapfogalmak pontos meghatározása után remélhetjük ugyanis, hogy töprengésünk célhoz is ér, s valóban megalapozottan jelenthetünk ki bármit is arról, a hit hogyan határozza meg, szabályozza és szövi át az emberi cselekvést és együttélést — ha ezt megteszi ugyanis, maga is kultúrát alkot, s ha van ma ilyen kultúra vagy szubkultúra, amely hatni képes, Európa kultúrájának ez része, ha nem is azon a módon, ahogyan a dicső történelemszemléletünk alapján azt látni szeretnénk. A kérdés az, hogy a mai kultúra a keresztény hitre és az abból fakadó összetartó erőkre alapoz-e, a mai kultúrának része-e a keresztények közössége, s van-e ma lehetősége, hitele, befolyása a keresztények hitének közösségi összetartó erőként megnyilvánulni, vagy visszaszorult az egyéni, a magánélet szférájába.

Az alapfogalmak tisztázása

Mivel a javasolt gondolatmenetben a keresztény hitről beszélek, a kereszténység alapiratához, a Bibliához folyamodom meghatározásért. Az Ószövetség tényként kezeli, s nem magyarázza a hitet, amely Isten tetteire adott emberi válasz: „Hitt az Úrnak, ő pedig beszámította neki megigazulásra” (Ter 15,6). Az újszövetségi iratok közül a zsidóknak címzett levél foglalkozik a hit kérdésével, az ószövetségi szemlélettel egybecsengően, okfejtését teljesen arra alapozva: „A hitből ismerjük meg, hogy a világot az Isten szava alkotta, vagyis a látható a láthatatlanból lett. Ábel a hittől vezetett be értékesebb áldozatot, mint Kain, és kapott bizonyosságot igaz voltáról, mert az Isten maga tett áldozati ajándékairól tanúságot. Hite által még holtában is beszél. A hitéért ragadtatott el Hénoch, hogy ne ízlelje meg a halált. A hitben kapott Noé felvilágosítást a még nem látható eseményekről, és szent félelemmel eltelve bárkát épített családjá megmentésére. Hitében ítélkezett a világ fölött, és a hitből fakadó megigazulásból lett örökös. Ábrahám hitből engedelmeskedett a hívásnak, hogy költözzék arra a vidékre, amelyet örökségül kellett kapnia. Elindult anélkül, hogy tudta volna, hová megy. Ábrahám hittel áldozta fel Izsákot, amikor az Isten próbára tette. Izsák hittel, szemét a jövőre irányítva áldotta meg Jákobot és Ézsaut. Hittel áldotta meg a haldokló Jákob József két fiát, miközben botjának fejére támaszkodva imádkozott. Hittel gondolt József halála előtt Izrael fiainak kivonulására és rendelkezett csontjairól. Hitükben rejtegették az újszülött Mózeszt szülei három hónapig, látva, hogy a gyermek szép, és nem félték a király parancsától. A hit erejéből omlottak le Jerikó falai, azután, hogy hét napon át körüljárták” (Zsid 11,3–5.7–8.17.20–23.30).

Tényszerű meghatározást is a zsidókhöz írt levél fogalmaz meg, ez lexikon szócikknek is tekinthető a maga tömör és lényegre törő megfogalmazásával: „A hit a remélt dolgok biztosítéka, a nem látható dolgok bizonyítéka” (Zsid 11,1). Kiegészítésül Szent Pált idézem, aki a tesszalónikieknek a hittel fogadott tanúságtételére hivatkozva ígéri Istentől a megdicsőítést: „tanúságtételünket hittel fogadtátok. Ezért állandóan imádkozom értetek, hogy Istenünk méltóvá tegyen benneteket a meghívásra és tökéletessé a jóra való törekvésben s a hitből fakadó tettekben. Így dicsőül meg Urunk Jézus neve bennetek, és ti is őbenne, Istenünknek és Urunknak, Jézus Krisztusnak kegyelméből” (2Tessz 1,10–12).

A hit meghatározása

Ha egy mai egyházi lexikont lapozunk fel, sokkal szerteágazóbb leírást találunk, amely egyrészt tekintettel van a racionalizálódáson átment, saját rációjába, racionalizmusába (vagy annak illúziójába) belegabalyodott ember érvelési stílusára, másrészt a tudományágak differenciálódására. Ezért a *Glaube* (hit) címszó alatt a *Lexikon für Theologie und Kirche* 4. kötetében kilenc megközelítés található a témáról (antropológiai, vallástudományi, bibliai teológiai, szisztematikus és teológiatörténeti, a reformátorok szemszögéből, etikai, gyakorlati teológiai, egyházjogi és ikonográfia szempontok szerint).¹ Amennyire részletekbe menően alapos tisztázásra törekvőek, annyira zavarba ejtőek is ezek a tudományos precizitással eszközölt leírások: az egyszerű olvasó már maga sem tudja, végeredményben mi a hit, ő maga beletartozik-e a hívő kategóriába. Kétségtelen, hogy mai értelmezésben a hit nem csak vallásos, Istenbe vetett hitet jelent, ezért egészen más megközelítésben lehet tárgyalni a bizakodás értelmű kitarás kérdéséről, mint a személyes létezőként felfogott Isten kezdeményező cselekedeteire adott válaszként értelmezett hitről.

¹Walter Kasper – Konrad Baumgartner – Horst Bürkle – Klaus Ganzer – Karl Kertelge – Wilhelm Korff – Peter Walter (szerk.): *Lexikon für Theologie und Kirche*. Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2006, 4. Band, 666–691.

A kultúra jelentése

A kultúra a latin *colere*, művelni igéből származik, eredetileg a föld megművelésére vonatkozott, ezt terjesztették ki és kezdték általános értelemben a földterület belakására, s az azon élő embercsoport szokásainak, hagyományainak összességére vonatkozóan használni. Művelni a földet, termőre fordítani, átvitt értelemben az ember számára korábban idegen, akár ellenséges, életre nem alkalmas közeget (később a társadalmat is) lakhatóvá, élhetővé tenni: ezt jelentette s jelenti a kultúra. Ebben az értelemben a kultúra szót akár a civilizáció szinonimájaként is használják, lexikon szócikkben így is megjelenik, szinte mindent magába foglal ugyanis, amit egy-egy nép a történelem során értéként létrehozott. A meghatározás szerint a kultúra része a vallás is, egy részfunkciója,² azaz a hit megjelenítése, az ahhoz kapcsolódó/kapcsolható, látható, megjeleníthető hitgyakorlatok a kultúra elemei, sőt, vallási kultúráról beszélhetünk. Ám éppen ez utóbbi már egy formalizálódás eredménye, intézményszerűsülést mutat és feltételez: a keretbe szerveződés és a lényegi tartalom ugyan impliciten összefügg, de lehetőséget ad a szétválásra is: a megjelenési forma annyira ritualizált és mechanikus lehet, hogy kiürül létrehozó tartalmától, mintegy önállósul, önálló életre kel.

²*Lexikon für Theologie und Kirche*, 6. Band, 515.

Láttelelet

Diagnózisom, amelynek mentén töprengésemet felépítem és bemutatom: a kereszténység olyannyira ritualizálódott és formalizálódott, hogy elveszítette életerejét, a külső forma a belső tartalomtól elválva önmagáért kezdett burjánozni. Ez a jelenség akkor vált erőteljesebben láthatóvá, amikor a II. Vatikáni zsinat körüli lelkesedés alábbhagyott, amikor a zsinati megújulás ereje, újdonsága fakulni kezdett. A keresztény (katolikus) egyház elintézményesedésével vesztett társadalmi és kulturális erejéből, befolyása csökkenését érezve még inkább az intézményi, a formális keret óvására koncentrált: görcsösen kapaszkodik egy szakadozó ponyvatetőbe, holott a forma helyett a tartalom újraértelmezésén kellene inkább munkálkodnia. A mai, hitüket, bizalmukat, érdeklődésüket vesztett emberekkel való párbeszédben kellene megtalálni azokat a pontokat, ahol a keresztény hit kicsúszott a fősodrásból: azok a kérdések ugyanis, amelyek miatt az emberek a hitüket elveszítették, a keresztény érvelés gyenge pontjai. Elsősorban ezekkel kellene tisztába jönni: pontosan körvonalazni, melyek azok és miért hatnak távolítóan, kiábrándítóan. A mégoly vehemens hitetlen érvekből és indulatokból magasra, vaskosra húzott kerítés mögé is eljut az őszinte érdeklődés, a nyitottság, megéri, ha a keresztény kérdező részéről nem a(z erőszakos) megtérítés szándékát érzi, hanem a valódi emberi kíváncsiságot. Amennyiben a keresztény hitet képviselők ma újra meg tudják az egyéneket gondjaikban szólítani, visszaszerezhetik a keresztény hit hitelét és jelentőségét a társadalom és a kultúra területén. Arra kellene talán ma leginkább vigyázni, hogy ne pozíciókat keressen, ennek még a látszatát is gondosan kerülje, hanem a ma is erősen jelentkező spirituális éhség és szomjúság betöltésére igyekezzék. Ez első szinten a fizikai éhség és szomjúság érzékelésével, annak betöltésére irányuló igyekezettel kezdődik, azaz az elnyomottak és peremre szorultak/szorítottak mindenkori választásával, a feléjük irányuló preferenciális opcióval, a mellettük való elköteleződéssel. Az ilyen egyének és csoportok mellett való mindenkori hely- és állásfoglalás kiemelt fontosságú a keresztény hit alátámasztására és hitelesítésére. A második szinten a megszülető kérdésekre figyelve kell válaszokat és megoldásokat kínálnia, minél kevésbé tudálékos, kioktató formában. Még ha az egyetlen üdvözítő igazság abszolút birtokosának tételezi, tudja is magát, nem szabad a felsőbbrendű bíró vagy tanító pózában tetszelegnie: ekkor öncél lesz a hit hirdetése és ezzel érdektelenné, sőt taszítóvá válik a címzettek körében.

A hit világa

„Hogy mi tulajdonképpen a keresztény hit tartalma és értelme, ezt a kérdést ma homály és bizonytalanság veszi körül; sűrűbb homály

³Előszó, in Joseph Ratzinger: *Bevezetés a keresztény hit világába*. Márton Áron fordításában. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2008, 9.

Változás és állandóság

és nagyobb bizonytalanság, mint eddig bármikor a történelem során.”³ Joseph Ratzinger 1968-ban vetette papírra e sorokat, megállapítása ma még inkább érvényes, a keresztény hit lényegét és megélési formáit tekintve ma sincs sem világosság, sem rend a fejekben-szívekben. Mára az is kérdésessé vált, szükséges-e a szervezett formájú, strukturált hit (és annak intézményes kerete) a társadalmi életben/élethez, van-e szerepe a kultúrában.

A hit hallásból ered, állapítja meg a rómaiakhoz írt levél (Róm 10,17) — azaz bármennyire tiltakoznának ellene egyesek, a hit (is) kulturálisan konstruált elemekből (is) épül/építkezik. Ezért nem független a társadalmi, kulturális, gazdasági változásoktól s attól, ahogyan a kortárs kultúra (itt több, mint a „magas”, az elvont, az elit szellemi kultúra) alakul. Tévedés lenne, mi több, hiba időtlen, időn és téren kívüli-felüli hitről beszélni, álmodozni, ilyet elvárni... Az örök Isten tér-időhöz kötött módon, ugyanakkor minden kor emberének-közösségének szól, ad hitet, megadja a hit lehetőségét. A kinyilatkoztatás a Bibliában nagyon is korhoz kötött módon jegyez fel örök igazságokat, a szimbólumok nyelvén és a nagyon is tudatos emberi szelekció útján megőrzött és továbbadott tanúságok formájában, amelyek erről az örök transzcendens igazságról szólnak. Ám félreértés a formát a tartalommal azonosítani, annál leragadva örök formákat feltételezni, elvárni és számon kérni az örök tartalom helyett. A változástól való félelem pszichológiai fejletlenség, probléma jele, ugyanakkor ebben a kontextusban a lényegi üzenethez való hűtlenségnek is bizonyul. Ahogyan a II. Vatikáni zsinat az idők jeleinek felismerésére hívta fel a figyelmet s az *aggiornamentót* szorgalmazta, sőt sürgette, azt tűzte ki céljául, ahogyan az *ecclesia semper reformanda* elv a hűség letéteményese, úgy kell éppen a hűség érdekében merni folytonosan megújulni a hit interpretációjában.

Válságjelek

Carlo Maria Martini néhai milánói bíboros-érsek mintegy végrendeleteként elhangzott utolsó interjújában úgy fogalmazott a keresztény hit fogyásának jelenségéről, hogy az egyház elfáradt, a vallásos kultúra elhalni látszik, a templomok üresek, hiányoznak a hit paraszát a hamu alól kikaparni merő példaképek. Mozdulatlan-ságba burkolózik, merevedik a hivatalos, az intézményes egyház, pedig a mozdulatlanság Martini szerint az igazság felderítésére való vágy elerőtlenedéséhez vezet, a bátorság elfogyását, egyben a bizalom és hit erőtlenességét, elerőtlenedését jelzi.⁴ Válságjelzések ezek, amelyeket korát megelőlegező módon egy 1936-os karácsonyi beszédében Márton Áron erdélyi püspök így foglalt össze: „Külsőségekben, technikában milyen szédítő kultúránk van! Az utcák éjjel fényesebbek, mint nappal, a házak tetején elektromos szivárványok szikráznak, gépek száguldoznak az utakon, szárnyas emberek szelik a levegővet, könyvek ezrei ömlenek a piacra hetek alatt. Gyárilag állítják elő a kényelmet és a műveltséget. És soha annyi loccsanás nem volt a hidak alatt, soha annyi összetört, elége-

⁴Georg Sporschill utolsó interjúja Carlo Maria Martinival: *L'ultima intervista: „Chiesa indietro di 200 anni. Perché non si scuote, perché abbiamo paura?”* Corriere della Sera, 2012. szeptember 1., 5.

⁵Márton Áron: *Bettlehemi szegénység*. In uő: *Karácsony* [Márton Áron hagyatéka 7]. Összeállította és jegyzetekkel ellátta dr. Marton József. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2010, 44–49, itt: 48.

⁶A térséget vizsgáló vallásszociológusok a „maga módján vallásos” megnevezéssel jellemzik ezt a fajta magatartást, amely nem elhanyagolható számú ember viselkedés- és viszonyulásmódja, lásd Tomka Miklós: *A legvallásosabb ország. Vallásosság Szatmárban, Erdélyben, Romániában*. Pázmány Társadalomtudomány, Budapest – Piliscsaba, 2005; Tomka Miklós – Paul M. Zulehner: *Religion in der Reformländer Ost(mittel)-Europas*. Schwabenverlag, Ostfildern, 1999.

⁷Deák Viktória Hedvig: *Hit, krízis, gondviselés*. Előadás a gyulafehérvári főegyházmegye pasztorális napjain, Csíksomlyó, 2012. augusztus 27–29., Keresztény Szó, 2013/1. 1–5, itt: 1.

⁸Deák Viktória Hedvig: i. m.

detlen lelkű, feldúlt és eltorzult arcú ember nem járt a nap alatt, annyi kiégett agyvelő, annyi megkínzott, láthatatlan töviskoronával szorított szív nem vergődött, mint manapság. Mert az anyag és anyagiak megölték a lelket. A külső gazdagodással és haladással nem járt együtt a lélek gyarapodása. Leszegényedtünk, mert a bettlehemi barlang tanítását nem értettük meg.”⁵

A hit kontextusa

Hogy választ adhassunk feltett kérdésünkre: mit jelent ma a keresztény hit, hogyan jeleníthető meg hiteles és meggyőző módon, úgy, hogy az emberek életének s ezáltal a kor kultúrájának szerves része legyen, a meghatározáson túl a pontos helyzetkép megfogalmazása a legfontosabb kiindulópont. A mai kor helyes értelmezése nélkül hogyan is adhatnánk rá jó, alkalmas, megfelelő választ? Milyen hát a mai közép-kelet-európai lelki-szellemi valóság: posztszekuláris, posztmodern, posztkommunista, posztvallásos/poszthívő? Lehet, hogy posztintézményes is egyben, olyan értelemben, hogy a ma embere nem az előírt/előírással módon hívő, ahogyan ezt a vallásszociológiai felmérések sorra kimutatták.⁶ Egy friss elemzés szerint Európa mai szellemi, spirituális környezetét a modernitás és a posztmodernitás határozza meg, amely kétségbe vonja a keresztény hit igazságra támasztott igényét, így nemcsak a keresztény hit, de az ember is krízisbe kerül.⁷ A keresztény hit ugyanis közösségi keretet és háttérrel ad az egyén hitének s e hit megélésének. Ha a hit lényegét megkérdőjelezi, ezzel szétfeszíti annak megnyilvánulási, megélelési formáját is. Recsegve repedezik a keresztény Európa fölött az ég: az összetartó erő megroppant. De vajon ledől a menny? Az előbb idézett elemző írás szerzője többekkel egybehangzóan azt jelenti ki: a krízis egyben lehetőség is rákérdezni a hit minőségére, tartalmára.⁸

Ha a válság esély, érdemes a jelenséget megfigyelve, tudomásul véve építeni rá és építkezni belőle, nem utolsósorban épülni rajta. Nem félni kell tehát, világvégét látni mindenben, ami más, mint a korábban megszokott, hanem derűs (nem naiv!) bizalommal kitárni a kaput, félelemmentes hitünkkel vonzani. Ehhez a saját identitásnak erősnek kell lennie, a gyökereknek szilárdaknak. Nem bántóan, agresszíven, fenyegetően kell szembemenni a világgal, csupán magabiztosan; nem kizáró/elítelő/ítélkező módon, az egyetlen igazság egyetlen lehetséges értelmezésével a kezünkben lebegve mindent és mindenkit, hanem az igazunk biztos tudatában arra is felkészülni, hogy ez elutasítható, de az elfordulás tőle még önmagában nem jogosít fel minket, közvetítőket a minősítésre. Ahogyan a nem hívőnek a hit, a hívőnek a kételkedés az állandó kísérője és kísértője. Ennek bátor feltárása akár vonzó is lehet: a kétely és remény ellenére való bizalom feltárása és megosztása hitelesítheti a személyt és hihetővé teheti, amit képvisel. A kételkedőkkel, kiábrándultakkal és nem hívőkkel való párbeszédben látom a jövő útját.

A pogányok udvara evangelizációs modellt kidolgozó Gianfranco Ravasi bíboros, a Kultúra Pápai Tanácsának elnöke így fogalmazott: „Sokféleképpen kell megnyilatkozni, mivel a környezetünket is a sokféleség jellemzi (...) Nem csak egy-egy kifejezésforma határozza meg világunkat, mint egykor a nyomtatott sajtó vagy a tévé. Az internet olyan sokrétűséget hozott magával, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni (...) ez valós környezetet jelent, aki ki akarna bújni alóla, végül az is belekerül, valamiképpen belevonzódik.”⁹ Martini bíboros egy hozzá intézett kérdésre — Mint bíboros és teológus, mit mondana annak, aki nem hisz Istenben? — ezt válaszolta: „Sok kérdésem lenne hozzá. Mi a fontos számára? Milyen ideáljai vannak? Melyek az értékei? Ezt szeretném felfedni. Nem állna szándékomban meggyőzni őt semmiről, csak annyit mondanék neki, hogy próbáljon meg Istenbe vetett hit nélkül élni, s ugyanakkor önmagáról elgondolkodni. Az élete néhány szakaszában talán rábukkanna egy reménysugárra, észrevenné, mi az, ami értelmet és örömet ad az életnek. Kívánom neki, hogy el tudjon beszélgetni olyanokkal, akik épp keresik a hitet és hívőkkel is. Később pedig Isten talán megajándékozza majd azzal a kegyelemmel, hogy ráébredjen az ő létezésére.”¹⁰

⁹Miért twitterezik

Ravasi bíboros?

Magyar Kurír, 2012.01.18.

¹⁰Carlo Maria Martini –

Georg Sporschill:

A hit kockázata. Éjszakai

beszélgetések Jeruzsá-

lemben. (Ford. Kató

Eszter.) Kairosz Kiadó,

Budapest, 2009, 17.

A párbeszéd jelentősége

Várszegi Asztrik és Lengyel László beszélgetőkönyve alapvető kérdéseket és viszonyulásokat feszeget e kérdéskörben. A bencés főpát mondja: „Rájöttem arra, hogy egy ember életében óhatatlanul föl fognak merülni kérdések, amelyekre nem tud válaszolni, s akkor nekem, ha hozzám jön, nem a tanításokat kell előadnom, hanem egészen máshonnan, a problémái, a kérdései felől kell közelítenem. Ha személyesen, szeretettel a másik ember felé fordulsz, nem kérdezed tőle, hogy gyakorolta-e a hitét, mert tudod, hogy talán a külső formák megtartása nélkül is közelebb kerülhet Istenhez. Előttem van egy sugárzó tekintet, egy sokat szenvedett férfié, akitől sokadik találkozásunk után megkérdeztem: mondd, tartozol-e valamelyik egyházhoz? Válasza ez volt: semmiféle egyházhoz nem tartozom, de mélyen és igaz hittel hiszek Istenben. Ez a hit tette őt sugárzó egyéniséggé és készségesé az emberi kapcsolatra. Abban segíthetek a barátságommal, a készségemmel, hogy te befogadod az én hitemet, és attól talán rátalálsz valamire, ami aztán számodra fontos...”¹¹

¹¹Lengyel László –

Várszegi Asztrik:

Beszélgetőkönyvecske.

Helikon Kiadó, Budapest,

1999, 43–44.

A teológus Joseph Ratzinger pedig így jellemzi e helyzetet: „aki megkísérli a mai életben és gondolkodásmódban felnőtt embereknek a hitet hirdetni, (...) rendelkezik kritikai érzékkel, hamar rájön, hogy itt nem formáról, nem csak a teológia megszokott köntösének elavulásáról van szó. Aki a dolgát komolyan veszi, teológiai próbálkozásával idegenkedést fog tapasztalni a mai embernél; érezni fogja nemcsak a tolmácsolás nehézségét, hanem a saját hite veszélyeztetettségét, s azt, hogy hitével, hithirdető és hitvédő törekvésével beleütközik a hitetlenség fenyegető hatalmába. Aki ma becsületesen számot akar adni a hitről magának és másoknak, annak fel

kell ismernie, hogy a hit eredményes hirdetéséhez nem elég csak kosztümöt cserélni. Hamarosan belátja, hogy az ő helyzete nem különbözik a többiétől annyira, ahogy kezdetben gondolta. Felismeri, hogy különböző formában ugyan, de ugyanaz a hatalom van jelen mind a két oldalon. A hívőt is fenyegeti a hite felőli bizonytalanság, ami rendes körülmények közt magától értetődő volt, a kísértés pillanatában törékenynek tűnik, egészen nyersen, váratlanul, kiábrándítóan.”¹² Sigmond István egy friss novellájában Isten így szól az őt faggatókhoz: „Nem lehet arra kényszeríteni az embereket, hogy egyazon istenképben higgyenek mindannyian.”¹³ Ám a tény, hogy nem hisz tételesen, netán egyháziasan, a lét értelmén töprengőt elvezetheti a hívőkkel egyező értelmezésekig: „A pápa továbbra is úgy véli, hogy létezik egy megtalálható objektív igazság, és ezt az igazságot kötelességünk hirdetni. A magam részéről nem hiszek ebben az egyszer s mindenkorra adott igazságban, de elfogadom, hogy kötelesek vagyunk állandóan keresni az újabb és újabb igazságokat. (...) Megértem és osztom a pápa aggodalmát. Való igaz, hogy mind a hit, mind a tudományosan kereső értelem helyébe a hasznossági elv lépett, s ez egyaránt kihívás a végső igazságot hirdető hitnek és a vallástalan kereső tudományosságnak.”¹⁴ Az ilyen állásponton levő gondolkodóval máris van találkozási pont, azon a bizonyos pogányok udvarán máris van miről eszmét cserélni: a közös pontból kiindulva kölcsönös tisztelettel akár együtt is lehet haladni. Abba azonban egyelőre bele kell törődni, hogy az a fajta egységes keresztény Európa, amelyben déli harangszóra mindenki leteszi munkaeszközét, akár a fegyvert is, és együtt imádkozza a rózsafüzért, nem létezik. A hit, konkrétan a keresztény hit egyéni és kisebb közösségi meggyőződés és gyakorlat: a tágabb nyilvánosság számára azonban nem (Kelet-Közép-Európában talán a parancsuralmi rendszer időbeli közelsége miatt még kevésbé) kívánatos egységesülést jelent, mert a kényszer előírta azonosulás fenyegetésére emlékeztet. A demokrácia nehéz kérdése, hogy a többség hogyan érvényesítse súlyát diszkrét eleganciával, s a kisebbség, még ha az egyetlen isteni igazság letéteményese is, hogyan gyakorolja ízléssel a meritokráciát vagy elitokráciát.

Szubjektív kóda

E gondolatfutam egy látteleletet kínált csupán, nem megoldást, semmiképpen nem az egyedül üdvözítő megoldást, legfeljebb javaslatokat fogalmazott meg. Kódként következzenek néhány szubjektívebb kérdéssor.

Nagyon sokan az úgynevezett „jó keresztények” köréből a keresztény Európa emlegetésével egy olyan közösségi hitet emlegetnek, amely számomra megfoghatatlan. Amikor magam is a keresztény kultúráról gondolkodom, óhatatlanul felmerül a kétely bennem: mert vajon mit jelent egészen pontosan ez a közösségi hit? A hit a

¹²Joseph Ratzinger:
i. m. 13.

¹³Sigmond István:
*Egy ateista tanácsa:
higgyetek Istenben 4.
Három Biblia.* Helikon,
XXIII. évfolyam, 2012. 21.
(611.) szám –
november 10.

¹⁴Lengyel László –
Várszegi Asztrik: i. m.
213. Lengyel László itt
II. János Pál *Fides et
ratio* enciklikája
gondolataira reflektál.

közös, a hit tárgya, formája, rítusai, története, vagy következménye, az a bizonyos hitből fakadó cselekedet? Számtalan kérdőjel ágaskodik előttem arra vonatkozóan, hogyan alakul és strukturálódik az ember identitása, mert úgy sejttem, a hit ezek közt a struktúrák közt lapul, ott tud helyet találni, mondhatnám, ott tudja a Személy a személyt megszólítani. Ez a hit azonban még mindig „csak” személyes: nélkülözhetetlen, hogy legyen, különben nincs minnek kilépnie a tágabb társadalmi porondra, nincs minnek formát öltenie, kultúrát képeznie. Rejtély számomra, az egyéniségem redőnyei között engem megtaláló, megszólító Személyesség hogyan szólít meg másokat, hogy aztán ezekkel együtt én a közös megszólító okán közös kultúrát hozzak létre. Miután ezt a rejtélyt megfejtem, identitásom bugyraiba integrálom, tudok kitarulkozni, kíváncsian fordulni mások felé, megerősödvé ebben készségesen kitenni a magam nehezen kialakított struktúráit a *másnak*, ami sérthet, támadhat, megkérdőjelezhet. Miután egymás kiálló tüskéit lefaragtuk, tudunk együtt építeni valamit. Hitünket tükröző kultúrát. Ám annak ismét válaszolnia kell arra a kérdésre: *hitünk?* És ki kell lépnie arra a porondra, ahol mások elzárkózhatnak előle, mert nem kívánják kitenni magukat a mássággal való szembesülés kényelmetlenségének, mert nem kívánnak sérülni a találkozásban mindig ott rejlő fájdalom által. Hogyan mutatom meg boldog, büszke hitemet, ha nem kényszeríthetem rá a másikat még a rám és mondandómra figyelésre sem? Piaci fogásokat vessek be? Pszichológiaiakat? Kínáljam neki, amiről tudom, hogy érdeklí? Adjam alább, adjam fel a magamét, csak hogy a figyelmét kivívjam? Ragaszkodjam mereven az enyémhez mint egyetlen igazhoz, nyomjam az orra alá tántoríthatatlanul? A taizéi John testvér szerint „ha a keresztény hit az abszolút Valóság oldaláról jövő kínálat, az ember szerepe alapvetően e meghívás elfogadása, és a válaszadás. (...) e meghívás ellentétben áll bármiféle kényszerrel. Bármiféle kísérlet, amely nyíltan vagy rejtve kényszerítő eszközöket használ, abszolút idegen a hit természetétől.”¹⁵

Egyén és közösség

¹⁵Brother John: *Short Writings from Taizé* 3.

Forrás:

http://www.taize.fr/hu_article7148.html
(2012.12.12.)

Régi és új formák

¹⁶Lengyel László – Várszegi Asztrik: i. m. 44.

Várszegi Asztrik megoldási ajánlata: „A kereszténység nem önmagáért, hanem az emberért van. Nekem az embert onnan kell elhoznom, ahol van.”¹⁶ A keresztény hitet ezért nem lehet a rég- vagy közelmúlt formáiban tálni, majd hátradőlve várni, hogy mint orvosság, hasson, s az eredményt is azonnal láthassuk. Nem elég kényelmes és tömegeknek tetsző módon sem kínálni: nem a népszerűség, a könnyen fogyaszthatóság, hanem a hitelesség a cél, az előremutatás, és nem a múlt változatlan alakban való őrzése. A gyökerekre hivatkozás sokszor kibúvó: az avított, de még népszerű — vagy csak ismerős — formákhoz való ragaszkodás rejtőzik el mögötte. Az idők során az bizonyult időtállóknak, előre, a jövőbe mutatónak, hosszabb távon hitelesnek, ami olykor a közmegebotránkozás ellenére mert önmagához hűséges lenni... (lásd Keresztes Szent János érzéki misztikáját, Ady társadalom-bírálatát). „Bár a

hitre általában mint vallásra tekintünk, mivel az az Istennek hívott Abszolútummal való kapcsolatunkra vonatkozik. Ez a képzet azonban nem látszik hasznosnak abból a szempontból, hogy annak egyedülálló jellegét megragadja. Nemde inkább azt spiritualitásnak, lelkeségnek kellene neveznünk? (...) személyes utat kínál, és az emberi létezés egyre nagyobb mélységeit járja át. (...) Zarándokút ez Krisztus nyomában, amely úton a zarándok szükségszerűen másokkal együtt vándorol. (...) a tanítvány is létével adja át üzenetét.”¹⁷

¹⁷Brother John: i. m.

A már idézett Sigmond István írásában a novellahősül választott Isten így mutatkozik be: „Amikor lediktáltam Mozartnak a *Varázsfuvolát*, arra kért, hogy egy bizonyos helyen, két zenei mondat közé iktassunk be egy hosszabb szünetjelet. Rendben van, mondtam, de az a szünetjel én magam leszek. Azóta egyesek azt hiszik, sőt, szószékről is hirdetik, hogy Isten többek között szünetjel két zenei mondat között. (...) Amikor a *Száz év magányt* diktáltam, a mester azt mondta, hogy a szöveggel teljes egészében azonosulni tud, csak a szavakban a hangsúlyt kellene megváltoztatnom. Rendben van, mondtam, de akkor a hangsúly a szavak lelkében én magam leszek. Azóta sokan azt hiszik, hogy a szavakban a hangsúly is én vagyok. És nekik is igazuk van. A csermely csobogása is én vagyok, a búzakalászban a búzaszemek az én arcomat viselik, a mosolygó gyermekarcon én vagyok az öröm, a kutyákban a gazdi iránti hűség is én vagyok, merthogy Minden én vagyok.”¹⁸ Mi az emberi élet célja, kérdezik az Urat a Sigmond-írás többi szereplői. „Nektek (...) az a feladat jutott, hogy nap mint nap imádkozzatok az emberért, egyszer már észhez kell térniük, hogy ne fecsérjék el azt a kevés időt, amit egy emberi életre szántam, jöjjenek rá végre, hogy egy mondatban nem a kötőszavak a legfontosabbak, a főneveket, mellékneveket, igéket, jelzőket és minden egyebet mellékesként kell kezelni, a legfontosabbak a szünetjelek és a hangsúlyok, amelyek a szavak lelkének tartozékai, mert a szünetjelek s a hangsúlyok mindegyike én magam vagyok.”¹⁹ — A keresztény hit jövője a hangsúlyozás:

¹⁸Sigmond István: i. m.

A keresztény hit jövője

¹⁹Uo.

nem a hatalom, pozíció, intézményi biztonság, hanem a jó helyre kitett hangsúly. Ha a keresztény a fülsüketítően zajos európai kultúrában, amely elbizonytalanítja polgárait olyannyira, hogy azok spirituális kínjukban a távol-keleti gyakorlatokba menekülnek, a szünetjel és a csend merne lenni, a cím végére sokak által riadtan odaértett kérdőjel törékeny, de biztos alapokon álló felkiáltójelként mutatná a jövőbe vezető pallót.

VASADI PÉTER

A vér ihletése

„Istenre gondolni – cselekvés.”
(Joseph Joubert)

*Van mímelt elragadottság is.
Áhítat mindig
túlvirágozott kirakatban.
A hímzett pompa, arany
ékességek fénye leront.
Széttárt kar, égre emelt szem.
Hogy lehet így odadobni
a titkot, ami elsötétíti
fölszíneinket, s bevilágítja
a szakadékos lélek mélyét,
róla fecsegni bikkfa-
nyelven, félve az isteni
kontrasztól: nem tudjuk,
mit tesz az, imádni?
Sebaj. Imádjunk. Elég, ha
nézitek Őt. Keresse a szem.
Vagy nézzetek utána.
Még ha a semmi is az,
megszentel.
Van, aki látta valóban.
Azóta lobog, mint a Csipkebokor.
Aki biztos, miben nem lehet az,
nem fogja megismerni
a száj világénekét, mely
nem kórus, fortissimója
hiányzik, sűg csak, suttog,
elűszik „h” hangja is,
mint a selyemhal,
mégis az eget tartja;
nem fogja megismerni
soha a leeresztett fej
rejtekezését, a hattyúnyak
ívét, ahogy a fehérség
mindig a víz színére hajol.
...Diadalra vágyni veszélyes.
Annyi, mint orchideákkal
teletűzdelni a botrányt.
Ám aki mindenkiért vérrel*

*erezett fára adta magát,
az elsuhanást választotta.
Most hagyja sorra kihunyni
dicsőségeink tűzijátékát.
Nem gyógyította senki a sebét.
Nem öt volt, legalább kétszáz.
Mint nyitva hagyott csapból
a víz, vére szabadon folyt
szét minden irányba.
Fölitta a föld, a bűn, a test
szemérmetlenül is édes szomja.
Issza ma is. Test a Testet eszi.
Szörnyű étvágyunkra, szomjunkra
föltámad szakadatlan.
Megihlet a vére.*

Igazuk van

*Számon kértek, mért
dadogok. Hezitálok.
Nem vagyok mindig
készen a válasszal.
Nem is lehetek, hisz
nem vagyok készen.
Mert csak egész
lényemmel szabadna
felelnem. Ahogy a csönd
képes a vihart is
túlkiabáló kérdésre
nem mondani semmit.
Mebánjuk szavainkat.*

Három évszak

A szerző Svájcban él, írásai magyar és német nyelven jelennek meg.

Az ablakban állok és figyelem a csendet. Minden mozdulatlan ebben a forráságban. Csak a vonatok robognak valahonnan valahová. Kik utaznak ilyenkor? Lehet, hogy ismerek közülük néhányat. De inkább egyiket sem. Kit ismerek? Ismerlek téged? Ismersz te engem? Ismerem én saját magam? Úgy tűnik, mintha minden megmerevedett volna. Én is itt az ablakban.

Ha így maradnék holnap reggelig, megállna az önműködő karóráim is. Egyszer már megállt. Beteg voltam, szigorúan fekdülnöm kellett. Az orvos megtiltotta, hogy táncoljak. Hidat, spárgát, sarokvezetést el kell felejteni, mondta. Feküdni kell, hogy minden rendbe jöjjön. Mozdulatlan voltam, csak a belső szerveket nem tudtam befolyásolni. Azok önállóan tették a dolgukat.

Szép ez a csend, mert nincs benne semmi felkavaró, figyelemre méltó, nyugtalanító. Csend van. Belül is.

Az ablaksávban a hőmérő 39 fokot mutat. Ha megindulna lefelé, megtörné ezt a mozdulatlanságot. És akkor újraéledne, megint mozgásba jönne a világ. Így csak mozdulatlan fénykép rögzíti a valót.

*

Színes levelek kavalkádja. Kitapétázzák az utat, egy tenyérnyi föld sem marad szabadon. Beljebb, az erdőben, már bokáig ér az avar. A távolban egy riadt óz suhan. Zörgő, száraz levelek, recsegés, ropogás, a vadász puskájának hangja. Kutycsaholás, futkosás a vér-cseppek felé.

A földön fekvő leveleket hirtelen felborzolja a szél. Egyiket-másikat felrepíti az üres fák ágaira, ahonnan egyszer már lehullottak.

Elered az eső. Meggyorsítom lépteimet. Nincs nálam esernyő, erre nem számítottam. Tisztásra érve a kavargó szél átázott leveleket ragaszt a ruhámra. Tobozra lépve megcsúszom és elvágódom a fényes leveleken.

Egy pocsolya tükrében látom, mi történt.

*

Többholdas parkban egy kastély. Lakói elköltöztek már, legalább százötven éve, de mindent itt hagytak, szinte minden érintetlen.

Születésnapot ünnepelnek odabenn. Vendégsereg, futkározó gyerekek. Nincs lámpa, csak gyertya. A kandallóban parázsluk a tűz. Fölé tartom meggémberedett ujjaimat. Az alvóhelyet néhány másik emberrel kell megosztani. Aki előbb érkezett, annak jutott az ágy. Én egy sarokban a szalmazsákon fogom eltölteni az éjszaka hátralévő részét.

Csipkés, csillogó estélyi ruhában didergek. Kinézek az ablakon, hegyformájú hókupacok tornyosulnak a kastély falánál. Jó tudni,

ha eldől egy gyertya és tűz üt ki, hová lehet ugrani. Az ünnepelt egy barátnőm, akit épp most hagyott el az élettársa. Krízis.

Egy hastáncosnő vonaglik, hajladozik ott elől. Középkori hangszeren játszik a rögtönzött zenekar. Néhány gyertya leégett már, kicserélik. Segítő kezek hordják, viszik az ételeket. Koccintás. Cigarettafüstös köd vonul végig. Néhányan a tűz közelében bóbiskolnak.

Hajnalban csendben kisonok a szobából, nehogy valakit felébresszek. A teremben mosatlan edények. Nem találok egyetlen tiszta poharat sem. A csapból nem folyik a víz. Befagyott. Egy termoszban langyos kávé. Ez most életmentő.

Belecsimpaszkodom az óriási kilincsbe, s a nehéz kapu csikorogva becsapódik utánam. Hóban gyalogolok, báli lakkcipőben, amíg megtalálom a kocsit. Jégcsapot török le róla. Megfájdul tőle a tenyerem.

Két ujjal fogom a kormányt, s közben vacogok. Az első településhez érve lassan világosodik. Egy letakart holttest fekszik a magányos téren. Két rendőr áll ott mereven, egy helyben várakozva. Mi történhetett? Közlekedési balesetnek semmi nyoma. De nem találgatok. Maradjon ez a halott titka.

Kora reggelre hazaérek. Forró tea, meleg fürdő, ágy, jó takaró. Talán sikerült megmenekülnöm.

*

A tavasz még messze van, de én már nagyon várom a Feltámadást.

FECSCKE CSABA

Élni nem elég

*minden egyes nappal nő a tét
egyre szívszorítóbb lesz a szép
a gyámoltalan öröm amely
kétségbeesve sminkeli magát
egyre tömörödik a sötét
minden pillanat azt súgja még
ez a vers is csak egy ingovány
szavak vadvizében gázolok
nem érek el soha célomig
örökké hiányt szenvedek
senkiből semmiből nem elég
vágyam türelmetlen elhúzták
előttem a mézesmadzagot
ami megtörténik holt tény
reménytelenül gyömöszölöm
magamba a világot holdfény
kocogtatja alvó szívemet*

*láthatom a szépséget magát
kolduló érzések lépik át
küszöböm magamban suttogom
élni jaj semmire nem elég*

Nem lesz hol...

*bizonyos értelemben bátor
és eltökélt nagy levegőt vesz
és elindul diszharmonikus
a mozgása ami nem sok jót sejtet
arcával akaratlanul fölsebzi
a park ólálkodó sötétjét miközben
sírdogál picit a csönd elhízott
bokrok ölén aztán helyreáll a rend
anélkül hogy bármi történne
érdekében érdek nélkül van szép
mint falevélen araszóló féreg
holdsütésben érintésétől
felsóhajt az odaadó levegő
maradna még de mint láboshól a tej
kifut az időből hirtelen
nem lesz hol meglenni hely*

Játszásiból

*egy töről fakad a már és a még
évszázadnál hosszabb a nap
párás szemű nénikék
cirógatják a buksimat*

*egyfolytában nyafogok
figyelek de nem tudom mire
hiába tudom amit tudok
nem emlékszem semmire*

*nincsen még hajam és fogam
mint anyám szeme kék az ég
lopva minden csoda megfogam
a halál csak játszási még*

A másképp szerkesztett hangszer

CSEHY ZOLTÁN

Maszkulinitás és nemi érzékenység Toldalagi Pál verseiben

1973-ban született Pózsonyban. Költő, műfordító, a Kalligram folyóirat főszerkesztője.

¹Rónai Mihály András: *Toldalagi Pál*. In uő: *Magyar lant*. Glória, Budapest, 2002, 546–548.

²Uo. 547.

³Koppány Zsolt: *Némán állni*. In uő: *Árnyékban a Megváltó*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1997, 145–146. Az idézet helye: 146.

⁴Uo. 145.

⁵Rónay László: *Magányos férfi virágcsokorral*. In uő: *Szabálytalan arcképek*. Szépirodalmi, Budapest, 1982, 431–441. Az idézet helye: 432.

⁶Reisinger János: *Kisvers – nagymesterek. A magyar költészet rövid verseinek nagy tanulságai*. Bibliáiskolák Közössége – Oltalom Alapítvány, h. n., 1999, 38.

Toldalagi a róla szóló emlékezésekben vagy közkeletű méltatásokban hol a mindig magányos, „gonddal megstilizált agglegény”¹ karakterébe kényszerítve, hol a lelkét pórére vetkőztető elfeledett zseni szélsőségei közt ingadozva jelenik meg. Alakjához folytonosan társul egyfajta hiányérzet vagy adósságtörlesztési kényszer: ezek azonban kis kivételtől eltekintve jobbra csak fél- vagy egymondatos kijelentésekben öltönek testet. Toldalagiról kevés érdemi, a szövegvilágát alaposan feltérképező írás született, sokkal inkább bukkannak fel emlékezések, levelek, intellektuális szellemidézések külön hőseként. „Ember és költő közt tetemes volt a stíluskülönbség — s javára az utóbbinak” — összegzi Rónai Mihály András, aki egy találó metaforával Toldalagit „másképp szerkesztett hangszernek” nevezi, s erről a „skatulyából kivett, és a mama fia” karakterről könnyen odaveti, hogy „amilyen volt, annak rosszkor született”.² „Ködlovag, de páncél, dárda és kard nélkül. Kívül és fölülállva mindenem, ami normális embereket a földhöz vonz” — írja kissé tapintatosabban Koppány Zsolt,³ de ő is az „abnormális” irányába tolja ki a szerzői funkció stilizációját. A túlzásalakzatok rendkívüli változatosságát hosszan sorolhatnánk: szinte valamennyi a „neokatolikus költészet báránynál is szelídebb”⁴ költője felől indít, majd külön-különféle neurotikus karaktert képző anekdoták következnek. A Toldalagi-féle individualizmust Rónay László az irodalom- és költészetesztétikai küzdőtérrel szemben határozza meg: „Toldalagi nem emlegette elődeit. Nem vonult ki a nemzedéki háborúk küzdőterére. Fehér ruhában, kis ibolyacsokorral, szép csöndesen elkezdett verset írni, és ott folytatta valahol, ahol Kosztolányi — ugyancsak fehér ruhában, a lúgasok között — abbahagyta. Ő volt ennek a nemzedéknek a »szegény kisgyereke«.”⁵ Ez a pszichológizálás keres és talál magyarázatot verseinek sajátos hangjára is. Reisinger János az *Emlékezz* című vers elemzésekor például az alábbi megállapítást teszi: „Soktitkú a költészete, soktitkú ember ő. Vallomása igazában véve nem kitérültség, hanem folyamatos elfedés, védekezés. Magánéleti dolog, de jelezni kell: az anyai szeretet — ő, hányszor tévedő, sőt tönkretevő — befolyása tette megszólalásait ilyené.”⁶ Reisinger pontosan érzékeli a rejtőzködés igényét, melyet az anyai szigor örökké ellenőrző tekintetéhez kapcsol. Ez a tekintet valójában a hatalom és a normatív elvárásrendszer társadalmi imperatívusza, az a determináló konfliktuskomplexum, mely a kitérülést ellehetetleníti vagy, ami Toldalagit sokkal inkább jellemzi, olyan költői-dramaturgiai szerep-

⁷Gyurác Ferenc: „Az élet poklában”. *Életünk*, 1996/10, 1016–1018.

⁸Basa Viktor: *Épitáfium helyett. Huszonöt éve halt meg Toldalagi Pál*.

Magyar Nemzet, 2001. április 21., 32. Mennyire ellentétes ezzel az állítással Thurzó Gábor nekrológjának tanulsága: „Síratom, mint barát. S csak az vigasztal, hogy tudom, költészete most már végleg beépült a magyar költészet egészébe.” Thurzó Gábor: *Toldalagi Pál. Élet és Irodalom*, 1976. április 17., 10.

⁹Basa Viktor: *Egy rozsdás esernyő. Toldalagi Pál hagyatékának sorsa*. *Vigilia* 74 (2009/1), 42–47.

¹⁰Füst Milán: *Összegyűjtött levelei*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2002, 356.

¹¹Pilinszky János: *Toldalagi Pál: Igézet és valóság*. In: *Pilinszky János összegyűjtött művei. Tanulmányok, esszék, cikkek II*. Századvég, Budapest, 1993, 207–208.

¹²Tüz Tamás: *Mindennapos megsemmisülés*. In: *Angyal mond ki csak félig*. Sovereign Press, Oakville, Ontario, 1974, 100–101.

játékokra kényszeríti, melynek igazságtartalma hosszú távon megsemmisül, s melynek fenntartása meghaladja a narráció tűrőképességét, és az ellenőrizhetőség alól kicsúszó anomáliákat eredményez. Ez a szöveg identitáskonstrukcióit veszélyezteti a leginkább: olyan labilitást vagy hibriditást eredményez, mely a queer jellegű szerepmechanizmusok játékkerében válhat csak teljesen átláthatóan értelmezhetővé. Gyurác Ferenc az *Oldott magány* című Toldalagi-kötet kapcsán ragadja meg a legszebben ezt az érzékenységet: „Miként nincs még egy férfi-költőnk, aki ilyen oldottan merne »lelkizni«, csip-csup panaszokat előadva nyöszörögni, siránkozni (például azon, hogy a tea, a torta sem vigasz, vagy hogy nem tud aludni), ugyanúgy alig van még egy, aki minden »kemény dac« ellenére ennyire kész volna az alázatra.”⁷

Toldalagi gyakorlatilag egyetlen egyensúlyperiódust leszámítva, szinte folyamatosan mellőzött, kihagyott, marginalizált pozíciót nyer el a költészettörténetben, melynek csúcspontját a kitűnő Toldalagi-kutató Basa Viktor évfordulós megfogalmazása képviseli: „Sajnos, napjainkban már az a kijelentés is újdonságként hat, miszerint Toldalagi Pál költő.”⁸ A költő kézirati és tárgyi hagyatékának sorsa hasonlóképpen mostoha.⁹

A szélsőséges skálán a magasztaló megállapításokra is akad példa, a legtöbbet Füst Milánt szokás idézni: „Ki ír például egy szót Toldalaghiról, akinek »Szőlőhegyen« című verse többet ér, mint az egész Trakl. Mert neki van, ami Traklnak nincs, dinamikája.”¹⁰ De Pilinszky 1971-es értékelése is ide kívánczik: „Először egy-két közhelyet szeretnék elmondani, közhelyeket, amikről mégis meglepően kevesen tudnak. Toldalagi a mai magyar költészet egyik legjelentősebb alakja, s nemzedékéből egyedül Weöres súlya mérhető az övéhez. A másik, hogy senki a gyerekkor párás, fény-árnyék világáról és az öregség drámai ellenpontjairól nem vallott századunkban nálunk őszintebben és makulátlanabban annál.”¹¹ Itt jegyzendő meg, hogy Tüz Tamás még Pilinszky megállapítása előtt, már 1964-ben az Irodalmi Újság hasábjain Weöres Sándor mellé emeli Toldalagit, majd konkrét szövegvizsgálat után jut arra a következtetésre, hogy ez a különös poéta „egycsapásra tudja kikanyarítani a verset, svádája pedig valósággal elsodorja az olvasót”.¹²

Pilinszky baráti, mentori gesztusaira számos példa hozható fel, Tatár Albert például így számol be egy irodalmi felolvasásáról, melyre 1975 tavaszán került sor a Fészek Klubban: „...Toldalagi fölolvastott. Ha jól emlékszem öt verset — Pilinszky ott ült az első sorban, közvetlenül előtte. Amikor Pali befejezte — egy kicsit gátlásos volt és az előadásán is érződött —, akkor Pilinszky kirohant, a nyakába ugrott, és azt mondta: »Csodálatos, Pali, ez csodálatos volt!« És ez neki mérhetetlenül jól esett. Mintha hirtelen feltöltődött, megtáltosodott volna. Pedig, ahogy mondtam, nagyon visszafogott volt. (...) Pilinszky lelkesedése, és ahogy odarohant hozzá, nagyon sokat jelentett neki.”¹³ Pilinszky és Toldalagi barátságának hullámozó történetét Basa Viktor dolgozta fel.¹⁴ A külön, örök gyermek Todalagi, illetve a méltatlanul

¹³Tatár Albert: *Emlékezés Toldalagi Pálra*. Vigília 68 (2004), 36–40.

¹⁴Basa Viktor: *Egy barátság margójára*. Toldalagi Pál és Pilinszky János kapcsolata a fennmaradt dokumentumok tükrében. Vigília 64 (2000/7), 491–503.

¹⁵Vö. például: „Toldalagi Pál Pilinszky János lírájának egyik előkészítője volt, szemérmes, visszahúzódó, gátlásos személyiség, aki csak Krisztus közelségében érezte biztonságban magát.” Rónay László: *Egy „ködlovag”. Toldalagi Pál*. In *uő: Isten nem halt meg. A huszadik századi magyar spirituális líra*. Szent István Társulat, Budapest, 2002, 117.

¹⁶Toldalagi Pál: *Szítáló évek*. Magvető, Budapest, 1957, 98.

¹⁷Toldalagy Pál: *Hajnali versenyfutás*. Pázmány Péter Irodalmi Társaság Kiadása, Budapest, 1936.

¹⁸Tolnai Ottó: *Költő dísznózsírból*. Kalligram, Pozsony, 2004, 369. A Tolnai-féle értelmezői hiányt Vidor Miklós az egész életműre kiterjeszti, mondván: „Tízkötetnyi verse afféle zárolt anyag, a jövőre vár, hogy fölnyissa.” Vidor

mellőzött Toldalagi-séma mellett alighanem a harmadik legáltalánosabb Toldalagi-profil a költő Pilinszky Jánoshoz való esztétikai és baráti viszonyának tükrében rajzolódik ki. Kezdetben hierarchizálatlan bipolaritásról beszélhetünk, majd Pilinszky karrierjének meglodulásával kezdetét veszi a széttartás, mely olyan hatalmas ollót nyitott, hogy Toldalagit eredeti költőből előkészítővé fokozta le.¹⁵

A Pilinszky-barátság (vonzalom) megidézése vissza-visszatérő eleme Toldalagi költészetének. Az *éjszakáink voltak szépek* című költemény¹⁶ Róma-élménye az együtt töltött időt eleveníti fel: a nosztalgikus-elégikus felszín, mint látni fogjuk, erotikus kétértelműségeket rejt magába. A filmszerű, szinte giccsbe hajló felütést („Az éjszakáink voltak szépek / a sok holdvilágos, / fehéren égő olasz éjszaka.”) a mozgás és a statikusság történelmi időbe vetett konfliktusa folytatja („a néma kőbe / faragott élet”). Épp ez jelzi az esemény muzealitását, régiségét is, egy személyre szabott emlékezés-tárlat becses darabjaként megjelenő, olykor megelevenedő relief jellegét. A „söpredék” megjelenése a versben a kontraszt megjelenése is, amit meglepő módon egyre erotikusabb képek követnek, melyek utalhatnak a járókelőkre, de akár az intimizált saját emlékre is: „a szél a lombot / úgy simogatta, mint kezét a kéz, / ajak az ajak”. Toldalagi végig vigyáz a személytelenségre, mégis az intimitást célozza meg. Ez a távolságtartó, ugyanakkor panteisztikus hatókörű intimitás Toldalagi költészetének egyik elemi vonása. A nemtelenség tudatos megőrzése hasonlóképpen. Ezt a zavart hivatott leplezni, megszüntetni a történelmi horizont berobbanása, az agresszió képei, ahogy a légiók vérrel töltik meg a folyót. Végül berobban a csend, az éjszaka, amikor „a vak föld is alszik / s kinyújtózik a tenger a puha / fővényes partig”. A vers dinamikája a csábításé, az aktusé: a romantikus képekből az agressziónt át a csöndbe kövülő kielégülésig terjed.

Toldalagi első verskötetéről¹⁷ Tolnai Ottót érdemes idézni: „A *Hajnali versenyfutás* az egyik legjobb magyar verseskötet. Még nincs elolvasva. A magyar költészet legtisztább tartománya tehát érintetlen.”¹⁸ Ez az érintetlenség a lebegő gyermeki káprázat szépségét delejezi egy olyan természetesen jambusokba simuló nyelvbe, mely a klasszicista szabályosság és a látszatra könnyed impresszionista csapongás közt lebeg. Forgács Antal a festőiség primátusának láttatásakor odáig megy, hogy a verseket az ábrázolt referencialitás helyett eleve az azokról készült impresszionista festmények költői analógiáinak tartja.¹⁹ A megjelenített entitásokról pedig azt írja: „valahogy minden embere olyan, mintha épp jelmezbálba készülődne”. Ez a műviség vagy mesterkélttségnek tetsző poétika rokonítható a századfordulós manierizmussal, mely Kavafisz költészetét is jellemezte: a fantázia le kell, hogy győzze a valóságot, a valóságimitáció poétikája igazabb, mint a legpontosabb dokumentum, mert az én-ről sokkal inkább számot ad, hiszen a világteremtő gesztusban, legyen az bármilyen ügyetlen is, több közvetlenség van, mint valaminek a reprodukálásában.²⁰ Ellenpont is akad: Kozocsa Sándor egy „jelke mélyén skolasztikus” költőt pillant

Miklós: *A rejtőzködő költő, Toldalagi Pál*. Új Ember, 1998. március 15., 8.

¹⁹Forgács Antal: *Toldalaghy Pál: Hajnali versenyfutás*. Válasz 4 (1937), 188.

²⁰Itt érdemes idézni Jelenits István szép következtetését a valós és vélt fájdalmak, nosztalgiai világában bolygó költőről: „s a vélt fájdalom nem a legvalószínűbb-e néha?” Jelenits István: *Toldalagi Pál*. In uő: *Az évek varázsa*. Új Ember, Budapest, 2000, 459.

²¹Kozocsa Sándor: *Új katolikus könyvsorozat. A Pázmány Péter Irodalmi Társaság kiadványai*. Katolikus Szemle 51 (1937), 172–173.

²²Basa Viktor: *A kortársak tévedése? Előljáró szavak Toldalagi Pál Hajnali versenyfutás című kötetének újraolvasásához*. PoLiSz, 2010. nyár, 128. megjelenés, 83–91. A fentebb Füst által említett Toldalagi-vers-identifikálásához lásd e tanulmány 23. lábjegyzetét a 88. oldalon.

²³Toldalagi Pál: *Oldott magány. Válogatott versek*. Szent István Társulat, Budapest, 1995.

²⁴Bodor Béla: *Ex libris*. Élet és

meg a pályakezdő Toldalagiban, aki épphogy a jelenbe igyekszik „gyökereztetni” költészetét.²¹ Basa Viktor külön tanulmányban összegezte a kötet fogadtatástörténetét, s úgy véli, a Toldalagi-életmű magvát képező kötet alapján is világos, hogy szerzője jól illeszkedik „a magyar költészetben zajló remitológizációs folyamatba”, és olvasati ajánlatokat is tesz többek közt a szubjektum válsága, illetve „a dialogikus poétika retorikai alakzatai” felőli megközelítésre.²² Basa felvetései már csak azért is fontosak, mivel az 1990-es években Toldalagit egyes kritikuskok gyakorlatilag félretették. Bodor Béla például így jellemzi az *Oldott magány* című,²³ rekanonizációs esélyeket is tápláló kötet kapcsán Toldalagi érzéketlenül érzékeny és érzékenyen érzéketlen világát: „Erre a József Attilából Sík Sándor mellé szelídült békés haldoklásra — azok után, amit látnunk kellett — nekünk már nincs szemünk.”²⁴

A kötet plasztikus szépség- és ártatlanságkultuszát Temesváry Kriszta az örök ifjúság kultuszába terpeszkedő örök emberi misztériumának látta.²⁵ Ez a kultikussá váló szépség rítust teremt magának, egy komplex ünnepet, mely megállítja az időt. Ezt Nagy Méda kítűnően érzékelteti impresszionista kritikájában, amikor azt írja, a költő „elfelejtkezik az időről, míg körötte megnőnek a fűszálak”.²⁶ Thurzó Gábor Jékely ellenpólusaként láttatta Toldalagit, a halállal szemben ő szerinte „a gyermekkor prosperói visszaidézésének költője”.²⁷ Talán nem túlzás azt állítani, hogy ez a szinte nemtelen periódus válik Toldalagi számára a mindenkori idillé, mely nem esik a heteroszexuális normativitás imperatívusza alá, melynek csupán paradicsomi erotikája van, de szexualitása nincs, s jószerével az is csak innen, azaz viszapillantva látszik. A kötet több plasztikus fiúportrét tartalmaz (*Gyümölcsszedő fiú, Gyermekarckép*), melyek önmaguk szövetébe fogadják ezt az ártatlan érzékiséget: „Vendégfiúcska. Kék szeme / ijedten bámul. Oly fehér / a bőre, mint a gyenge tej, / mit szép leány kannákba mér. / Érezni jól a tejszagot, / a gyermekkor gyöngéd szagát, / mit éjjel lehelnek szét / a fölvirágzó almafák” (*Gyermekarckép*). Épp ez a különös találkozási ártatlanságnak, szépségnek és a felfoghatatlan testtudatnak adja Toldalagi versének báját. Schöpflin Aladár harmóniát lát a kötetben,²⁸ pedig épphogy e harmónia könnyű kikezdhetősége valóságos feszültséggökként roncsolja szét az idill látszatát. A második kötet kapcsán jegyzi meg Radnóti Miklós, hogy a „sokszor nagyon is jólnevelt indulat újabb verseiben néha már áttöri a korlátokat, s ez szépen nyilvánul meg itt-ott egy szürrealista hajlandóságú fogalmazásban”.²⁹ Ez a „jól nevelt indulat” egészen a 70-es évekig uralja Toldalagi költészetét: a nemiség ott kap majd verbálisan hangsúlyozottabb szerepet. Geréb László a leíró költemények „sűrített alanyiságát” regisztrálja, mely az ékszerészi aprómunkán is átsüt.³⁰ A hol rejtőzködőként aposztrofált, hol alanyiként érzékelt én pozíciója Toldalaginál kijelöletlen, nem is epifániájának radikalizmusa vagy hiánya a lényeges, hanem ennek az ennek a nyelvi modulációja, az, ahogy szól. Ez a megszólalás karakteresen komoly, mondhatni, öreges. A „koravétség kedves póza”³¹ a másik tipikus eufemizált for-

Irodalom, 1995.
június 2., 13.

²⁵Temesváry Kriszta
kritikája: Budapesti Hírlap,
1937. március 28., 13.

²⁶Nagy Méda: *Toldalaghy
Pál: Hajnali versenyfutás.*
Napkelet 15 (1937), 118.

²⁷Thurzó Gábor:
A húszévesek költői.
Napkelet 15 (1937), 466–
470. Az idézet helye: 469.

²⁸„Kevés harmonikusabb
lelket ismerünk ennél a
fiatal költőnél” – írja. Vö.
Schöpflin Aladár: *Tolda-
laghy Pál: Hajnali verseny-
futás.* In: *Az az egy dal.*
Toldalaghy Pál emléke.
(Szerk. Hafner Zoltán.)
Osiris, Budapest, 2000,
131. (Az OSZK őrzi a
Schöpflinnek dedikált
kötetpéldányt.)

²⁹Radnóti Miklós: *Ím üdvö-
zőllek. Toldalaghy Pál új
versei.* Nyugat 34 (1941),
565. Az indulat sajátos mér-
séklete még az 1970-es
években is felbukkan a
Toldalaghiról szóló recen-
ziókban, vö. például Leng-
yel Balázs: *A harmincas
években indultak.* Élet és
Irodalom, 1973. december
15., 11. Lengyel szerint
„csak ritkán ütéserejű”
Toldalaghy verse, mert oly-
annyira általános karakterű.

³⁰Geréb László:
Toldalaghy Pál:

dulat a korai Toldalaghy-líra kritikai recepciójában, mely a *Végítélet ab-
laka* című (sajnos, elég gyér recepcióval rendelkező) kötetében sze-
rencsésen kezd feloldódni. Rónay György jól látja a kötet uralkodó
szólamát, amikor a börtönretorika, a börtönképzetek homoszociális
terét villantja fel, s érzékeli Toldalaghy soraiban a másság radikalizmu-
sát. Az „aztán vakon / előre lépni és ébredni más / csillagzaton” so-
rokhoz világos kommentárt fűz: „Ezen a »más csillagzaton« szület-
tek a *Végítélet ablaka* versei.”³² E kötet tartalmazza a Pilinszkynek
dedikált *Méhkas és ásó* című verset, melyben kijelölt rózsza-ikonográfia
(„a teli rózsák illatát szeressed”) fokozatosan válik Toldalaghyinál a bűn
jelképévé: a „teli rózsák illata” a *Gyötörj csak engem, üdvözítőm* című
későbbi versben egyenesen „rothatag szaggá” válik. A lét kitöltése és
kitörlése képezi a költemény alapját: egy költői heraldika játéka bon-
takozik ki, mely az ásó és a méhkas jelképein keresztül indokolja a
visszavonulást, az álom keretein belül felvillanó testiség sztoiciz-
musba kövült, mégis időnként felizzó vággyá transzformálódását.
A legfőbb lázadás a teljes nyomeltüntetés: „ha porba írnád azt, amit
a gépen / kopogatsz és úgy halna el veled / ábrándvilágod, gyászod
és a szegény, / s a szenvedély, miként leheled”.³³

Az identitást az elkövetett, de megfogalmazhatatlan bűn börtön-
né változtatja: „Mit elkövettünk, a gonoszság / önnönmagunk-
ba börtönöz” (*Életfogytiglan*). Toldalaghy az eredendő bűn analógiá-
jára alkotja meg azt a mátrixot, melyben az érzéki vágyak bűnös
sóvárgása kerül kulcspozícióba. Erősz itt az életfogytiglani szenved-
ést indukáló kitörölhetetlen ősbűnön alapszik. A bűn, a „gonosz-
ság” megnevezhetetlen, és a hatalma vesztett transzcendenciában
válik alapelemmé („Szeretél? Hol van a hatalmad?”). A lét kaoti-
kusságában, melyet az emlékezés tökéletlensége determinál, még a
nemek is elvesztik stabilitásukat: „Hol szedtelek fel és mikor, ki
tudja? / Emlékeimben nagy a zűrzavar. / Hol népligetté változik az
utca, / hol a körut sikátorba hal / és nőkből férfiak lesznek...” (*Zűr-
zavar*). Ezt a folyamatosan elmosódó bizonyosságot a vers zenéje is
fokozza: a Toldalaghy-vers „zenéje majdnem ördögűzés, de csak lep-
lezni képes a poklot, nem tündérkertté varázsolni”.³⁴

Toldalaghy különös világa teljesen szervidegennek tűnt a szocialista
irodalompolitika és a marxista műbíráló struktúráiban. A *Szitaló évek*
című kötet Komlós Jánosnak Rónay György, Kálnoky László és
Károlyi Amy költészete apropót ad arra, hogy számon kérje a szocia-
lista realizmus esztétikáját.³⁵ „Új konzervativizmussal” vádolja meg a
szerzőt (a pejoratívnak szánt terminus esztétikailag ma szinte érték-
mérőként hasznosítható), az eszmei mondanivaló helyett a kozmikus
„unalom”, a magány, a menekülés antiszociális gesztusait mutatja ki,
végül Kiss József- és Szabolcska Mihály-típusú provincializmusként
értékeli azokat az esztétikai törekvéseket, melyek nem reflektálnak
arra a valóságra, melyet a társadalom hivatalos valóságként felkínál.
Ma különösen komikusnak tartható egy ennyire radikálisan marxista
ideológiai dimenzió kapcsolatba hozása Toldalaghy költészetével.

Ím üdvözöllek. Vigilia 6
(1940), 266.

³¹Rónay György:
Toldalaghy Pál: Ím
üdvözöllek. Napkelet 18
(1940/7), 370.

³²Rónay György:
Végítélet ablaka. Vigilia
14 (1949), 140–142. Az
idézet helye: 140.

³³Toldalagi Pál:
Végítélet ablaka.
Budapest, 1948, 22–23.

³⁴Rónay György:
Az olvasó naplója. Vigilia
30 (1965), 685–688.
Az idézet helye: 686.

³⁵Komlós János:
Új kötetek – régi versek.
Kortárs 1 (1957), 451–457.

³⁶[Rónay György]: Az
olvasó naplója. Vigilia 23
(1958), 58–59.

³⁷Rákos Sándor: Szítáló
évek. Toldalagi Pál versei.
Élet és Irodalom, 1958.
január 10., 9.

³⁸Ferenzi László:
Toldalagi Pálról. Vigilia 65
(2000), 693–694.

³⁹Rigó Béla: Toldalagi Pál:
Valamilyen éden felé.
Tiszatáj 24 (1970), 82–83.
Az idézet helye: 82.
⁴⁰Uo. 83.

⁴¹Toldalagi Pál:
Valamilyen éden felé.

Rónay György is elismeri ugyan, hogy az első kötetből a *Szítáló évek*be átemelt versek egy részének üdesége „a szép préselt virágok bágyadtságával hat”,³⁶ de a kötet problematikussága korántsem a társadalmi attitűd teljes hiányával függ össze. Rákos Sándor ragadta talán meg azt a pózt, mely Toldalagit elidegeníti olvasóitól, ez pedig nem más, mint „a képzelt öregedés pánikhangulata”.³⁷ Ez a tipikusan queer tematika hagyományos keretek közt homogenizáló karakterűnek hathat, de tartalékai épp a folytonos szubjektumvesztés és identitásmetamorfózis ábrázolásában vannak, mely a szépség narcisztikus kultuszával minduntalan szembeszegezi a keresztény etikát. Talán, legalábbis az érzésvilág ideologikuma szempontjából ezért is nevezte Ferenczi László Toldalagi líráját verssé vált etikának.³⁸ Ez a morális súly olyan nehezéket jelent, mely folyamatos ellenőrzést követel, ugyanakkor kijátszható, mégpedig az artistikum felfokozásával és a rejtjelezéssel, mely egyfajta redukált absztrakció jellegét kelti. Ez utóbbi kivált az elhallgatás különféle alakzataiban demonstrálódik, mint például a már idézett *Életfogytiglan* című vers esetében.

1968 fordulatot jelent Toldalagi pályáján. A *Valamilyen éden felé* című kötet alapállását Rigó Béla vitatható eredményekre jutó, de sok tekintetben éleslátó tanulmánya így jellemzi: „Toldalagi lírájában a szerelem helyett a nemiség szerepel. Férfi és nő kapcsolatából kiűzte az intellektuális, individuális, etikai stb. jegyeket. Pusztán a párzásra kész vagy párzó formák esztétikumában tartja meg a kapcsolat emberi vonásait.”³⁹ Ez a furcsa hipermaszkulinizálódást is előidéző, a heteronormatív rend uralmát megerősítő hozzáállás azonban csak látszólag enynyire egyértelmű, valójában nem csak a nemiség válik explicitebbé a szerelemmel szemben, sokkal inkább felerősödnek az ambivalenciák, a nemek közti átjárások, a maszkulinitást fetiszizáló tendenciák. Rigó szerint a költő „maximális érzelmei: tárgyilagosan előadott nosztalgiaiák”,⁴⁰ valójában épphogy ez az egyik legfizikálisabb és konkrétumaiban legintenzívebb kötet. A *Valamilyen éden felé* című kötet⁴¹ *A bonyolult ember* című ciklusának szexualitás-felfogását érdemes közelebbről is megvizsgálni. Ez a különösen koncentrált, emblematisz című ciklus az *Uszodában* című verssel kezdődik: egy viszonylag intim tér, ahol a test kilép a nyilvánosság elé, és az ósanyaggal, akárcsak a magzatvízzel egykor, elemi mivoltában egyesül. A test anyagisága azonban önmagában nem zavarba ejtő, hiszen adottság; ám annál inkább az a másik testére irányuló kíváncsiság. A testek közé vegyülés a mellérendelődés képzeiteit kelti („egymás mellett csillogó testek”), de valójában a vágy és a látvány a testeket hierarchizálja. A vágyat a „nyár démona” jelképezi. A test választhat az elmerülés vagy az „oszlop-lét” között, mint egy konstrukció része. A tekintetek keresztüztüzebe kerülő test „kihívóvá válva rosszabb / lesz, mint a kétértelműség”. E kétértelműség a nemi identitást célozza meg és a kitárulkozás lehetőségeivel játszik el, a test beszédére hagyatkozik, a testek tudásának automatizmusát engedi szabadjára, miközben a normatív viselkedésre hívja fel a figyelmet:

Magvető, Budapest, 1968.
A ciklus helye: 77–87.

*mert nemek és agyon gyalázott
nem nélküliek közt tilos
fölöttük állónak maradni,
le kellene lábaihoz*

*térdelnem ennek vagy amannak,
kitárulkoznom kellene,
szót szóba öltve, szolga módra,
dehát mit érnék el vele.*

Az „agyon gyalázott nem nélküliek”, a kétértelműség motívuma a verset a nemi ambivalenciák terepén hagyja ugyan, de a szépség ellenállhatatlan fetisizálását is elvégzi. Az összeolvadás, az elvegyülés éppúgy lehetetlen, mint az elkülönülés: a meztelen test intimitásai átláthatatlanok és egyszemélyesek: ez a kontemplatív kudarcerotika egy negatív szemantikai hordalékkal elárasztott nyelvi térben valósul meg („tilos”, „kellene”, „rosszabb”, „szolga módra”). Az uszoda tulajdonképpen a vers tere maga, ahol a kitárulkozás problematikája éppoly releváns, mint a bizonytalanságé.

A *tilalomszegés* című versben Ádám és Éva első szeretkezésének leírása zajlik, a szexualitás felfedezése: az állatiasság természetes vonásává válik ennek az emberi ösztönnek. Ez az állatiasság azonban tisztább karakter kap a *Bonyolult emberben*: a párzó lepkék szépek, mert „nincs semmiféle meztelenségük”. A *Rögeszmés rendszerezés* című költemény a belső világ megkonstruálásáról elmélkedik, miközben elképzeltetetlen a külső normatív rendszer ignorálása: mindennek más a helye itt és ott, s kétséges, van-e közös nevező. A cél egy „ártalmatlan múzeum” kialakítása, melyben bárki szemlélődhet. Ez a szinte eszelősen perverz önfeladás, normaigény a *Meg nem talált szavakban* kudarccá válik, az *Idézet egy kódexből* az én elhagyásáról szól, az identitás feladásáról és feloldódásáról a szokásos meg nem értésben. A szeretkezés (*Változás*) kudarcként jelenik meg: a naivitás őszállapota visszaidézhetetlen, a testhez bűn tapad. A szeretők visszahullnak az idegenség állapotába: Toldalagi e versében a voyeur pozícióból zajló narráció szimptomatikus.

A versekben megképződő vágymunka egyik iránya a normalitás, a rend felé hatol (*Korok* című vers), s olykor e kiszolgáltatott vágy az én széthullásával is összefüggésbe kerül („Én széthullok ezer darabra”), a másik a heteroszexuális aktusok kiüresedését vagy kudarcát hivatott dokumentálni. A testek rendszerint potensek, a fiútest „bika erejű”, fiziológiailag szinte minden adott: „a nők szép mellbimbója látszott, / a férfiak nagy hímveszője meg / e célra szánt tasakban feszített” (*Középkor*). A feloldódás vágya („egészen szétosztódnék”) és az integritásé („mégis egy maradnék a gyönyörűségben”) egymást oltja ki. Leírható-e, és lebírható-e az anyag ösztöne, a fenntartandó élet maga? Főként akkor, ha váratlanul bekövetkezik nem a test, de a hit impotenciája.

⁴²Toldalagi Pál: *Igézet és valóság. Válogatott és új versek.* Magvető, Budapest, 1971.

⁴³Szeghalmi Elemér: *Az igézet és valóság költője. Toldalagi Pál lírája.* Vigilia 39 (1974), 49–50.

⁴⁴Csukás István: *Az igézetes valóság.* Élet és Irodalom, 1971. október 9., 11.

⁴⁵Toldalagi Pál: *A visszahívott tenger.* Szépirodalmi, Budapest, 1973.

⁴⁶Toldalagi Pál: *Zord labdajáték.* Szépirodalmi, Budapest, 1976.

⁴⁷Síki Géza: *Versek – Pályák.* Vigilia 41 (1976), 413–416.

⁴⁸Toldalagi Pál: *A visszahívott tenger,* i. m. 22.

A 60 éves költő életművét reprezentatívan bemutató *Igézet és valóság*⁴² recepciója a hagyományos sémák elismérlése mellett kiemeli a költő „lényében rejlő kettősség” intenzivitását,⁴³ mely az egyetemes élményként felfogott szexus és a fiziológiai hús-csont valóság közt feszül, illetve az önkorlátozás és az ösztön közt oscillál. Ez az elfojtottság hívja létre az unortodox olvasatok lehetőségeit. A megnyilatkozás konzervativizmusát és érzelmességét Csukás István a „testre szabott világ” szédületében oldja fel.⁴⁴ Ez a testre szabás a szó összes értelmében kardinális jelentőségű: a test egyszerre a lét fizikai kiterjedése és a tisztaság akadály, gátja, egy érzelmi gócpont lüktető burka mindig a szükséges önkontroll és gyalázat kénye-kedvének átengedve. Ez az ösztönlét-cenzúra szinte szadomazochista játékká válik Toldalagi világában, melynek tétje végeredményben mégiscsak a gyönyör.

*A visszahívott tenger*⁴⁵ című kötetben egy haloványan már ismert, de mégis új szín jelenik meg: a fetiszizált maszkulinitás ünneplése. A *Bandita* című költemény ezt remekül példázza: az agresszív maszkulinitás bizarr ódája: szépség és férfiagresszió csapdája nyílik meg a vers alatt. „Szép és nemes állat” — így definiálja a börtönviselt férfit a költemény: mintha egy Genet-figura verses portréja lenne. A metaforikus tigris „burjánzó erők” uralják, nincs menekvés, csak áldozat lehetsz. A potens férfi ünneplése a *Zord labdajáték*⁴⁶ *Egy férfi* című portréjában a bűnöző aura nélkül jelenik meg: „A heréiben bízott, nem hitt / Semmi másban.” De a *Nők bolondítója* is hasonlóan ide sorolható karakterrajz. Síki Géza (azaz Rónay László) a szeparált ember nézőpontjának tragikus metaforáját dolgozta ki a kötet című kapcsolán: „...szigetről nézte az életet, de ez a sziget nem a boldogok birodalma volt, hanem a boldogtalan számkivetetteké, itt még a játék is »zord« volt, s »temetés minden óra«”.⁴⁷ Ez a boldogtalanság azé a számkivetetté, aki a radikális férfiasság rituáléiból maradt ki: a zord labdajáték tragikumuma nem a zordsága, hanem a játék zordságának tulajdonképpen megközelíthetlensége.

A fenti portrékkal szinte ellentétes a homoszexuális festőről, Mednyánszky Lászlóról írt költemény,⁴⁸ mely épphogy a terméketlen maszkulinitástól való szabadulás drasztikumával végződik. A homoerotikus vágy meddősége fogja, a maszkulinitástól való szabadulás lehetősége pedig a vágy kiszolgáltatottja:

*A csavargók, a tolvajok
bámmész fiatalemberek
közül egyik sem volt, aki
mosolygott volna, nevetett,*

*egyértelműen cinkosok
voltak s szerette, szánta őket,
de túl sok volt már a mocsok,
hogy ő is már hidegletlős lett*

*ezeztől a reménytelen
szeretkezésektől, tehát
sajátmaga bírója lett,
és kiheréltette magát.*

Ez a kasztráció Toldalagi versnyelvében is bekövetkezett. És innen már csak egy út maradt: ahogy az *Egy angyal kellene* című vers jelzi, szükség van valakire, akinek nincs neme, és aki visszavezérli az eltévelyedetteket az egyetemesen „ártatlan egyszerűségbe”. Már amennyiben ez egyáltalán lehetséges.

MIKLYA ZSOLT

Ujjamra ég

Móninak — Meryl Streep nyomán

*Nem akarok győzni.
A cél előtt megállok,
és rágyújtok a legszebb halálra.
A fájdalom tövig ég.
Ujjamhoz ér a hála.*

*Minden kártyámat megmutattam,
mielőtt az asztalhoz leültem.
Te is megtetted. És nem miattam.
Ez nem vád. Csak játék helyzet.
És persze nem érdem.*

*Nem akarok győzni.
Nem érdekel más,
csak a játék dinamikája.
Veszteni is csak együtt.
Készülnünk a legszebb halálra.*

*A dobozban maradt utolsó szál
az asztalon felejtett szabályod.
Erős vagy. Én gyenge.
Erősebb úgy leszek,
ha melléd állok.*

*Az istenek, fent,
még gyönyörködnek
a kiterített lapszerkezetben.
A veszteség nem őket éri.
Hiány csak a lapok közt rebben.*

*Minden a vesztesé.
A győztes összetörten ül
a játékasztal mellett.
Tudom, hogy van bocsánat.
A hiány mindkettőnket ellep.*

*A játékelv ma újra kész,
végső szabálya
bennünk folytatódik.
Nem kérek együttérzést lap helyett.
Kit anya szült, az mind csalódik.*

*Kit apja elhagyott,
az nem remélhet jobb apát
a csendes társban.
Szabálytalan a győzelem,
ha lapcserére vársz. Én vártam.*

*Nem bízik már sem jobb,
sem egyszerűbb napokban.
A szív sem válogat.
Kihagy, aztán még
nagyobbat dobban.*

*Nem akarok győzni.
A cél előtt megállok,
és rágyújtok a legszebb halálra.
A fájdalom tövig ér.
Ujjamra ég a hála.*

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLTATA

XVI. Benedek: Isten velünk van minden nap.....	2.900,-
Timothy Radcliffe: Miért vagyok keresztény?.....	2.700,-
Keresztutak a Colosseumban a Szentatyával.....	2.900,-
A hit nyelvtana. Esszék ég és föld között.....	1.900,-
Timothy Radcliffe: Miért járunk misére?.....	2.700,-
Pilinszky János: Keresztről keresztre.....	2.500,-
Alois M. Hass: Felemelkedés, alászállás, áttörés.....	3.500,-
Teréz Anya: Jöjj, légy a viláosságom!.....	3.200,-
Lukács László: Az Ige asztalánál.....	2.900,-
Ruppert Berger: Lelkipásztori liturgikus lexikon.....	4.300,-

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444; E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

Mert az Istennel mindennap...

JUHÁSZ ANIKÓ

*Mert az Istennel mindennap
szemben állunk,
s az előszobákban
mindennap letesszük a
poros cipőt,
a tükröben angyalt vagy ördögöt
látunk, s az örömidőből
kiűzzük a télidőt.*

*A gallyakból leveleket
bontunk, s mint könnyű
szárnyú lepkét
hessentjük el magunktól a
gonoszt, a tükrökben
más magunkra találunk,
s töprengünk: kívül
vagy belül lehet az, mi
két magunkra megoszt?*

*Mert az Istennel mindennap
szemben állunk,
s az előszobákban mindennap
vetkőzhetünk,
a jövőnkben ördögöket s
angyalokat látunk,
s mi néha tőlük, máskor meg
magunktól remegünk.*

Búcsú

*Aztán búcsúzunk, mikor eljön
a mi éjszakánk is. De előtte
kiszaladunk még egyszer a tágas
mezőkre, mutatunk a bennünk
szandálon futó gyermeknek
ámuló búzavirágot, pipacsot,*

az ablakhoz megyünk,
sistergő életeket
látunk, férfi karját az
asszony derekán,
házakat, sok csak félig
felépítve... s látunk
csészéket, ahol
aranyteára talál Istenünk,
és követ, amely lelkiünkből
hullott ki, hogy aztán megint csak
rákönyökölhessen egy íródeák,
bokrokat, ahol a csiga
még égbe felvezető
esőt keres,
macskát, ki az egérhez
az utat már döcögősen
járja, kést, mely alatt a
zsemle már alig vékonyul,
diófát, ki elindult,
hogyan híreit
hozzánk is elhozza,
s megsúgja, a halál
után fényesebb az
égbolt, a mező meg tágasabb.

SZOMMER EDIT

Fekete lyuk

Fekete lyuk a falon,
rémiült lélek szüleménye.
Hagyom, hadd szédiülhessen
bele, ki élni fél,
vár bódító álmat
gyógyító éji fényt,
hadd váljon semmivé
minden gonosz, álnok,
nappali rút lidérc!
de éjjel sem kímél,
ki lopta az álmom,
lopja az égi fényt,
és pokol, mit kimér
alávalón rám ont,
gazságát hinti szét.

*S mindezt dicsfényben,
hívén, ő nem gonosz,
ki jótevőket
bosszúval ostromoz.*

Maradni még

*Emberként lépni, ha nincs már jövőd,
tenni a dolgod, ha nincs már kiért,
a legnehezebb mindenek között.*

*A kötél, min táncolsz, elszakadhat,
minden mi volt, miben hittél, kiég.
Egyetlen ép pillanat sem marad*

*Rálépni az ismeretlen útra,
elmerülni a hitben, a hitért,
meghalni, majd megszületni újra,*

*gyengén, erőltlenül nagyon nehéz.
Kell a remény, hogy lesz megint kiért,
hogy lesz új élet, hogy jön még eléd*

*egy óra, egy perc, vagy egy pillanat,
az is elég, csak hidd el az ígét,
mit fentről üzentek, kik, mialatt*

*átléptek a kapun, min átlépni
készülsz, mert tovább itt maradni félsz,
megértették: e percet megélni
akkor lehet, ha tudsz maradni még.*

Váratlan halál

1959-ben született Csepelen. Az ELTE BTK magyar–orosz szakán végzett 1983-ban, majd elvégezte a Bálint György Újságíróiskolát. Jelenleg szabadúszóként dolgozik. Legutóbbi írását 2012. 5. számunkban közöltük.

Varró Sándorné, született Szabó Erzsébet már majdnem a hetvenedik évébe lépett, amikor meghalt a fia. Az egyetlen gyermekét temette el, aki után csak az emlékek és a bánat maradt, hogy a halál ilyen fiatalon és igazságtalanul ragadta el tőle nagyfiát. Két unokája sírdogált mellette: egy nagykorúvá érett fiatalember és egy serdülő lányka.

Varró Géza éppen betöltötte a negyvenkettedik esztendejét, amikor tüdőembóliában elhunyt a városi kórházban. Legalábbis ezt közölték hivatalosan az orvosok, és ezt jegyezték fel a jelentésekben, amelyekben a halál okát feltüntették. Az anya kételkedve fogadta a hírt, s később egyáltalán nem hitte el, hogy valóban a tüdeje okozta a fia vesztét. Hiszen ez lehetetlen! Gézának soha nem volt baja a tüdejével, súlyos félreértés történt, valószínűleg az orvosok hibáztak. *„Félrekezeltek, egészen biztosan félrekezeltek”* — hajtogatta az asszony, és felrémlt neki az utolsó hat hónap, amikor folyton a kórházba járt, s azzal hitegették, hogy hamarosan rendbe jön a fia. Eleinte influenzára gyanakodtak, mert a tünetei erre utaltak, majd más gyógymódot írtak elő, mivel szövődmények léptek el. Aztán új betegséget diagnosztizáltak, és megint kezdődött előlről a gyógykezelés. Új gyógyszerek, új terápia, kórházi ápolás hetekig, utána pár nap otthon, s ez így tartott hónapokig. Géza állapota viszont nem javult, hamarosan pedig rosszabb lett, és egyik napról a másikra válságosra fordult. Amikor anyja utoljára látta a kórházban, derűs volt és jó étvágygal evett — egy szóval sem említette, hogy búcsúzniuk kéne, mert megérezte volna a közelgő végét.

Varró Sándorné még hetekig látogatta a kórházat, hogy kifagassza az orvosokat és megismerje a részleteket, amelyek a váratlan halálhoz vezettek. Ők pedig hideg ténszerűséggel ismételték el neki, hogy megtették, amit tudtak, de többre nem voltak képesek... Szörnyű a csapás, amelyet el kell viselni, s közben szorongatták az anya izzadt kezét.

„Félreértés, csupa félreértés...” — mondogatta magában az asszony. *„Hisz minden ezzel kezdődött, tévedés volt az egész...”*

Termetre alacsony és sovány volt, de a tragédia után hízni kezdett, mert bánatában egyre csak evett. Arca kikerekedett, bőre fehér, szája vékony és egyenes vonalú. Olyan halkán, néha suttogva beszélt, hogy alig lehetett érteni a szavát. Szinte csak rebegett, mintha attól félne, hogy ha hangosabban megnyilvánul, biztosan megszólják. Szemei aprók, pontszerűek; folyton félénken tekintgetett maga körül és óvatosan emelte tekintetét másra, hogy ne okozzon zavart. Aztán inkább lesütötte a szemét, és a fejét is lehajtotta, mintha csak a földet bámulná. Amikor bátorság szállta meg, felélénkült és szemével kutakodva leste, vajon miféle reakciókat vált ki és mondan-

dójának van-e értelme, foganatja. Keskeny szája ekkor szélesre nyílt, derűsen elmosolyodott, majd tekintetében elégedett huncutsággal nyugtázta, hogy érdemesnek ítélték a meghallgatásra.

Géza fia fél fejjel magasabb volt nála, de szintén vékony testalkatú és ábrándos tekintetű. Arca hosszúkás és sovány; inkább apjára ütött, mert kora fiatalságától kezdve ráncok barázdálták. Sűrű, barna haját kétoldalt fésülte, ám hamar őszülni kezdett, s egy idő után inkább hátrafelé simította bozontját. Szemében kíváncsiság és tettekre készség ült, mint akit örökké hajszolna a vágy, hogy cselekedjék hasznosan és eredményesen. Álmodozó alkata így keveredett az állandó buzgalommal, hogy ne múljék el nap tétlenül. Gyakran túlzásba esett és felhevülten törtetett célja felé, mintha sürgetné az idő, hogy ne pazarolja el drága életét. Ám gyakran felesleges volt az iparkodás és csalóka a terv, amelyet elérni igyekezett, mert hiúság és ábrándok irányították.

Varró Sándorné, aki gyerekként még Szabó Erzsébet volt, lányosztályba járt általános iskolásként. Éppen nagylánnyá cseperedett, amikor táncházba csalták barátnői, ahol a vele egykorú vagy némileg idősebb fiúkkal találkozhatott; ha pedig táncra kérték, biztos jele volt annak, hogy a legények szemet vetettek rá. De olyan szégyenlős volt, hogy jóformán sosem táncolt; azzal utasította vissza kéréseit, hogy ügyetlen a mozgása és csak kinevetnék suta lépteit. Majd táncolni fog, ha beletanul a forgásba, és ugyanolyan kacéran tudja ringatni a csípőjét, mint a cserfesebb lányok, akik oly ravaszul megbolondítják a fiúkat. Inkább félrehúzódott és a terem széléről leste a forgatagot, amely a zenére hol lassan, hol szaporábban mozgásba lendült.

Erzsi szeme egy magas, fekete hajú fiatalemberen akadt meg, aki rendre feltűnt előtte a jövőmenésben, de rá ügyet sem vetett, hanem egykedvűen téblábolt a fiatalok között. A lány maga sem tudta felidézni, mikor pillantotta meg először, de egy idő után jól emlékezett délceg termetére, s tekintetével egyre őt kereste. Nem szándékosan cselekedett, mert távol állt tőle a kihívó viselkedés, és még rásütötték volna, hogy magamutogatón és visszatetsző modorban prédaként kelleti magát. Éppen ő — hisz még barátnői is azzal csúfolták, hogy elbujdosik a kíváncsi legények előtt, ne csodálkozzék hát, ha nem akad kérője, aki feleségül venné. Olyan észrevétlenül szállta meg a kíváncsiság, amely csakhamar érdeklődéssé fokozódott, hogy maga csodálkozott rajta leginkább, vajon mi lelte ilyen váratlanul.

Varró Sándort futólag ismerte. Olyan csenevész, csontos arcú, unalmas ábrázatú és végtelenül szürke fiú volt, hogy csak akkor vétette észre magát a lányokkal, amikor szeleburdi viselkedésével és bumfordi vicceivel megbotránkozást keltett. Szilaj természetével és állandó nyüzsgésével inkább visszatetszést váltott ki, noha célja éppen az volt, hogy személyét belopja mások szívébe és egyen-

rangú félként fogadják el barátai. Arra törekedett, hogy a társaságok középpontjába kerüljön, vagy legalábbis a közelébe; s ha ez más-ként nem sikerült, akkor hát göggel és szívós rátartiséggel ügyeskedte ki magának, hogy ne vegyék félvállról. Nem kedvességgel és tapintattal igyekezett kicsikarni a figyelmet, hanem éppen ellenkezőleg: szemtelenséggel és durvasággal, vagy úgy, hogy rafináltan kieszelt történeteket, amelyekkel becsapta környezetét. Ebben páratlan és tettere kész volt, mert az esze forgott, s lázasan kitervelt fortélyait gáncstalanul végrehajtotta, ha törekvésében más már nem segített. A váratlan körülményeket kedvelte, amikor meglephette társait; de ha a sors nem kínálta fel a lehetőséget, maga gondoskodott egy kiszámíthatatlan eseményről, amelyet előre eltervezett.

Varró Sándor éppen 16 éves múlt, amikor felfedezte a visszahúzó, sápadtan is vonzó külsejű Erzsit. Heteken át csak távolról bámulta, leste mozdulatait, kifürkészte, mik a szokásai. Nem merészelt nyíltan elébe állni, hogy színt valljon vágyairól; ugyan, hogy jött volna ő ehhez, amikor iskolatársai is folyton legorombították bárdolatlan viselkedéséért? Mi sülné ki abból, ha rárontana a lányra, aki figyelemre sem méltatja, még egy ártatlan, kósza pillantást sem vet rá? Hiába forgolódott Erzsi szeme előtt, hiába bókolt suta mondataival, olyan észrevétlen maradt, mint ennek előtte — egy vékonydongájú, unalmas fiúcskának tűnt, akire legfeljebb látásból emlékeznek az emberek.

Sándor azonban ismerte Erzsi szívbeli barátnőjét, akit Olgának hívtak. Egy utcában laktak, s amikor még gyerekek voltak, együtt játszottak egy szomszédos üres telken. Azóta is sűrűn találkoztak, s nemritkán hosszan diskuráltak arról, milyen kapcsolat szövődhet a fiúk és a lányok között. Olga kedvelte Sándort, mert örökké tréfálkozott és igyekezett a kedvébe járni, hogy legalább a lányról elmondhassa, mennyire meghitt barátság fúzi össze őket. Sándornak most kapóra jött Olga rokonszenve, s azon mesterkedett, hogyan használhatná fel arra, hogy Erzsi közelébe férkőzzön. Mert Erzsi továbbra is keresztülnézett rajta, egészen pontosan fel sem figyelt rá, mintha nem is létezne. Azt találta ki, hogy a két barátnő menjen el moziba, mert ennél jobb szórakozást el sem lehet képzelni. Ezt megtoldotta azzal, hogy agyondicsérte a bemutatót: korhú kosztümben szereplő filmsztárok lépnek fel, igazi romantikus filmet vetítenek, pont olyat, amelyért a fiatal lányok rajonganak. Másnap aztán letörtén közölte, hogy elkapták a jegyeket, de egy percig se búsuljanak, mert megpróbálja a lehetetlent: édesanyja kebelbeli barátnője a jegypénztáros, vagyis olyan protekcióval bír, hogy a lányoknak biztosan lesz szabad helyük. Kisvártatva már a jegyeket is lobogtatva mutatkozott Olgánál, de arca elszontyolodott, amikor bejelentette: sajnos elmarad a vetítés, mert állítólag elromlott a vetítőgép. De erről ne tegyen említést Erzsinek, hanem majd ő maga értesíti, hogy mi történt. Ezután Erzsihez loholt, s örömtől repesve újságotla, hogy megszerezte a jegyeket. Az egyiket át is adta, s bú-

csúzóul jó szórakozást is kívánt az előadáshoz. A gyanútlan Erzsi azonban hiába várta barátnőjét a moziban. A film hamarosan kezdődött, nem ácsoroghatott tovább az előtérben, a jegyszedő egykettőre beterelte a helyére. A mellette lévő székben ekkor pillantotta meg a csenevész Sándort, ezt a sápadt képű, kelekótya fiúcskát, aki szájalmasan ült magában és egy papírtölcsérből pattogatott kukoricát szemezgetett. Amikor Erzsi kérdőn végigmérte, Sándor rögtön magyarázattal szolgált. Olgának váratlanul halaszthatatlan dolga akadt, nem volt ideje szólni sem, a mozijegyet azonban rábízta, hogy tegyen belátása szerint. Igazán nem akart tolakodó lenni, de ha már úgy hozta a sors, hogy felszabadult egy jegy, pazarlás lett volna kárba veszni. Így került ide, teljesen véletlenül, s ekkor különös nyomatékkal hangsúlyozta a szót, hogy *váratlanul*, mert ki láthatta előre az eseményeket...

Az előadás után Sándor hazakísérte Erzsit, mert így illett, s különben sem akarta magára hagyni a lányt egy néptelen utcában. Közben egyfolytában azt pusmogta a fülébe, hogy mennyire sajnálja a félreértést, de ha már így történt a dolog, ne vegye zokon a társaságát. Milyen csodálatos filmet láttak, milyen felejthetetlen élményben volt részük! Mekkora öröm számára, hogy megismerte Erzsikét, akiről nem gondolta volna korábban, milyen elbűvölő teremtes! Páratlan és szórakoztató egyéniség, észjárása lenyűgöző, csinos küllemére pedig jelző sincsen. És Sándor nem fogyott ki a szóból, Erzsi pedig szótlánul baktatott mellette.

Ezután szinte nem telt el úgy nap, hogy Sándor ne kereste volna fel Erzsit és ne emlékeztesse az együtt töltött időre, amely mély benyomást gyakorolt rá. Addig sündörgött és fondorlatoskodott a lány körül, míg elérte a célját, s Erzsi egy idő után a barátságába fogadta. Ez akkor történt, amikor a táncházban hiába nyújtogatta a nyakát, hogy újra felfedezze a magas, délceg fiatalembert, akinek láttán erősebben vert a szíve és szorított a gyomra. Még érdeklődött is utána, hátha tud róla valaki, de ugyanazzal a szusszal menten elterelte a szót, nehogy feltűnő kíváncsiságáért megróják. Hetekig ábrándozott, aztán lassan beletörődött, hogy mást szán neki a sors. Félreértés volt a vágya, hogy éppen egy sudár, jóra való ember lesz a párja. Ezt csak ő gondolta így, mert túlzottan szabadjára engedte képzeletét; hogyan is merészelt álmodozni, hiszen maga sem egyéb, mint egy csúnya, falusi lányka.

Ahogy múltak a hónapok, Sándor olyan ügyesen behízelegte magát Erzsi szívébe, hogy a fiatal lány csakhamar maga is elhitte: szerelmes lett. Nem is olyan csenevész a fiú és mennyi jó tulajdonsággal áldotta meg az ég! Milyen szépen leélhetik az életüket és gyerekeket nevelhetnek boldogan! Nem forgatta már a fejében, hogy Sándor miféle trükkel csábította el a moziba és voltaképpen becsapta őt. Azon sem tépelődött, mennyire elképedt és bosszantotta, hogy egyszer csak a kótyagos Sanyika termett mellette, aki bűnbánó képpel rávigyorgott és közben pattogatott kukoricával kí-

nálta csámcsogva. Ez pedig nem történt véletlenül, hiszen az agyafúrt fiú előre kiszámította lépéseit — erről töredelmes vallomást tett később, amikor a színtiszta igazságot felfedte a lánynak. Erzsi csak hümmögött magában, hogy mennyire rászédhető volt, hiszen mindent elhitt, mert olyan valószínűen hangzott a mese. Mentségére hozta fel, hogy akkor még nem szövögetett terveket a fiúval kapcsolatban, éppen ellenkezőleg, igyekezett megszabadulni tőle, de az események egyre csak sodorták, s az lett a vége, hogy Sándor már a kezét kérte. Hamarosan aztán egybekeltek.

Rá egy évre megszületett a fiúk. Gézának keresztelték, és együtt örültek annak, hogy mosolygós és vidám volt. Anyjától sápadtságát örökölte, apjától pedig azt, hogy nyüzsgő természetével folyton magára akarta felhívni a figyelmet. Sándor egy idő után azonban kimaradozott otthonról, néha napokra eltűnt, s azt hozta fel mentségként, hogy munkája szólította el a háztól. Egyre gyakrabban maradt távol, ha pedig hazatért, kalandos élményeiről tartott beszámolót, amelyek fárasztó munkájához kötődtek. De a sok túlórával, amire a férfi vég nélkül panaszkodott, nem járt együtt nagyobb jövedelem. Több pénz nem került a házhoz, inkább hétről hétre kevesebb, és Sándor lassan kifogyott a kifogásokból, hogy mire megy el a keresete. Az asszony gyanút fogott, hogy férje nők után futkos és rájuk költi a bevételt. Kiismerte Sándor csapodár természetét, egy alkalommal pedig rajtakapta, hogy a szomszéd faluban a nyílt utcán egy ledér nővel enyeleg. Kérdőre vonta a férfit, aki mindent tagadott és úgy állította be a történeteket, hogy félreérthető mozdulatával éppen csak barátságát fejezte ki, amikor átölelte a nőt, de esze akkor is a felesége körül forgott. Már hogy felejtene el drága hitvesét, akit oly forrón szeret?!

Az asszony aztán megérezte rajta az alkohol szagát. Sándornak elég volt résnyire nyitnia a száját, s ömlött belőle a szesz büze. Hiába lopózkodott haza szemlesütve és ajkait összeszorítva, hogy ne érződjön rajta az ittasság; felesége a szeme állásából és tétova járásából menten kiszúrta a kicsapongást. A férfi ilyenkor kelletlenül megszólalt és hosszú meséket szőtt arról, miféle kalandok estek meg vele aznap, s milyen tévedés áldozata lett, hogy italozással vádolják. Hiszen még reggel volt, amikor felhörpintett egy kupica pálinkát, mert munka előtt így járja, utána kora délután ejtette szerét, hogy egy pohárka borral búcsúzzon a kollégáktól — így szokás ez cimborák körében, jó munkatársak között, hogy emlékezetessé tegyék az együtt töltött vidám órákat. De mennyi idő eltelt azóta; az a csöppnyi szesz, amelyet rábeszélésre kelletlenül lenyelt, régen felszívódott! Micsoda félreértés a gyanúsítás, hogy vödörszámra vedeli az alkoholt!

Nem múlt el néhány hónap, de talán hetek sem, amikor a feleség fülébe jutott, hogy Sándort bizony egy pincérnővel látták mulatozni, és az éjszakát is nála töltötte. Ezt pedig már nem lehetett tagadni, noha a férfi hárította a szóbeszédet: éjszakai túlórakra hi-

vatkozott, amelyeket kötelezően kellett elvállalni. Napokra, majd hetekre eltűnt, egyre ritkábban adott életjelet magáról, akkor is csak úgy, hogy útba esett az otthona, s ha már arra közlekedett, hát beköszönt. Megkérdezte a feleségét, hogy van, és rendesen tanul-e a fiuk. Közben mélyen sóhajtozott, hogy mennyire megváltozott a világ, s maga sem tudja már, merre áll a feje. Az asszony nem sokkal rá beadta a válópert, s hamarosan felbontották a házasságot.

Hosszú évek teltek el, Varró Sándorné nem is számolta az esztendőket, amikor hírül vette, hogy volt férje meghalt. Azt beszéltek, hogy többé nem nősült meg, de egy darabig együtt élt egy elvált asszonnyal, aztán egy szociális otthon gondnoknőjéhez költözött, végül magára maradt, s azt sem lehet tudni, ki temette el. Minden asszony elkergette maga mellől, mert nem viselték el iszákos természetét és állandó halandzsáit, amikkel mentegette magát és esküdözött, hogy másnapról megváltozik. Városról városra, faluról falura vándorolt, utoljára egy tanyán kötött ki, ahol háziállatokat tartott, hogy abból tartsa fenn magát. De a tanya nevére sem emlékeztek a rokonok, akik Varró Sándornét értesítették a halálról; minden úgy ment feledésbe, mintha meg sem történt volna. Csak Varró Sándorné nem felejtette el a pillanatot, amikor a csenevész Sanyika odatolta a képét a moziba, s olyan ártatlan arckifejezéssel tömte magába a pattogatott kukoricát, mintha előre megbeszéltek volna a találkozót, s együtt töltik el azt a pár órát, amelyből randevú lett. *„Félreértés, micsoda félreértés történt!”* — rémlett az asszonynak, s egyre azon töprengett, hogyan eshetett ez meg.

Amikor fiát temette, ezt gondolta: *„Nekem kellett volna meghalni, hisz én vagyok az idősebb... Tévedés történt, engem kellett volna koporsóba tenni. Egy hiba miatt veszett oda a fiam!”* — Máskor az unokáit emlegette: *„Ők legalább jól vannak... Ők maradtak nekem, ők a vigaszaim.”*

Aztán újra, folyton-folyvást eszébe ötlöttek a percek, amikor a kelekótya Sanyika a nézőtéren csámcsogva ropogtatta a kukoricát mellette, és tele szájjal magyarázta, hogy Olga helyett miért ő jelent meg a moziban. Azzal a félreértéssel kezdődött minden, akkor történt az első tévedés. Vagy talán mégsem, mert a sors akarta, hogy így legyen. Sanyika akkor csak annyit mondott, hogy kár lett volna veszni hagyni a mozijegyet — s ha már megtörtént a találkozás, hát hazakisérte a lányt. Ki láthatta előre az eseményeket? Hisz minden olyan váratlanul és felfoghatatlanul zajlott, csupa-csupa véletlen, ami végbement.

Király Miklóssal és Pulay Gyulával Robert Schumanról

MEZEI KÁROLY

Az összeállítás a szerkesztett változata annak a kétrészes beszélgetésnek, amely a Magyar Katolikus Rádió „Versenyképes-e a Jó Pásztor? — Vezetői eszményképek a Bibliában és napjainkban” című műsorozata keretében hangzott el.

Mezei Károly (MK): A beszélgetésben Robert Schuman francia államférfinak, az európai integráció egyik kezdeményezőjének, ahogy mondani szokták: „Európa atyjának” munkásságát és tanítását vizsgáljuk abból a szempontból, hogy mit üzen az a mai keresztény vezetők, például hivatal-, cég- vagy gyárigazgatók számára. Schuman is azon neves és hitvalló vezetők sorába tartozik, akiknek munkásságáról műsorsorozatunkban megemlékezünk, hiszen az Európai Unió „kitalálója” mélyen keresztényi elkötelezettségű volt, és tisztelői már az 1980-as évek végén kezdeményezték boldoggá avatását is. Beszélgetőtársaim: dr. Király Miklós egyetemi tanár, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának dékánja, a Nemzetközi Magánjogi és Európai Gazdasági Jogi Tanszékének vezetője, valamint dr. Pulay Gyula, a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető egyetemi docense. Mindkét szakértőnk részese volt a Magyarország EU-csatlakozását megelőző tárgyalásoknak, mégpedig a személyek szabad mozgásával foglalkozó munkacsoportban. Arra kérem Pulay Gyulát, hogy előljáró szó gyanánt, néhány mondatban vázolja föl számunkra Robert Schuman pályáját.

Pulay Gyula (PGy): Igazi „nemzetközi” személyiség, amit születési adatai is alátámasztanak, hiszen a mai Luxemburg területén született, elzász-lotaringiai származású. Egy ideig német állampolgár, majd amikor Elzász-Lotaringia átkerült francia fennhatóság alá, francia állampolgár lett. Franciaországban először pénzügyminiszter, majd kétszer is miniszterelnök volt. 1950-ben, külügyminiszterként, egy nyilatkozat kiadásával elindította az azóta is tartó európai integrációs folyamatot, létrehozva az Európai Szén- és Acélközösséget, ami a nemzetek közötti kapcsolatok minőségi változását, mondhatni, egyfajta történelmi megbékélést jelentett Németország és Franciaország között, majd később a vonzáskörükbe kerülő európai országok között is.

MK: Dr. Király Miklós professzor úr az Európai Unió jogrendszerének kutatója és oktatója. Ön szerint miért hökkent meg Európa, amikor Robert Schuman kezdeményezte egy Európai Szén- és Acélközösség létrehozását?

Király Miklós (KM): 1950-ben még csak öt évvel vagyunk a II. világháború után, amelyben Franciaország és Németország szemben állt

egymással. De az évszázados gyűlölködés a két nemzet között a II. világháború után sem csillapult. Ehhez a beidegződéshez képest volt meghökkentően új Robert Schuman kezdeményezése. Ő azt mondta: másfajta békét kell teremteni, mint az első világháború után, és túl kell lépni a II. világháborút lezárón is. Szerinte az 1919-es békemű azért omlott össze, mert az a legyőzöttek alávetésére épült. Hogy a győztesek ne kövessék el ugyanazt a hibát, Schuman egy teljesen újszerű megfontolást kezdett hirdetni. A „Jaj a legyőzötteknek!” ősi elve helyett egyfajta keresztényi megközelítést szorgalmazott, ami megbocsátást és együttműködést ígért Európa számára.

¹Robert Schuman:
Európáért.

(Ford. Tót Éva.) Pro
Pannónia Kiadói

Alapítvány, Pécs, 2004
(második, javított kiadás).

MK: Robert Schuman Európaért címmel maga állította össze beszédeinek gyűjteményét. Idézeteink ebből a könyvből¹ valók. Hallgassunk meg egy olyan részletet, amelyben Schuman rávilágít az európai államok közötti együttműködés keresztény gyökereire.

„Itt állunk, szemközt a büszke tudomány szédületes fejlődése nyomán az emberiséget nyomasztó szörnyű fenyegetésekkel. Itt állunk hát, visszatalálva egy nemes szívű, de alázatos testvériség keresztény törvényéhez. És egy szokatlan fordulattal, amely — ha nem volnánk keresztények, talán öntudatlanul is meglepő lehetne —, kezét nyújtunk tegnapi ellenségeinknek. Nem egyszerűen azért, hogy megbocsássunk, hanem azért, hogy együtt építsük a holnap Európáját. A megbékélt, egyesített és erős Európa gondolata váljék jelszavává azoknak az ifjú nemzedékeknek, amelyek egy gyűlölettől és félelemtől megszabadult emberiséget kívánnak szolgálni. Egy olyan emberiséget, amely a túlságosan hosszúra nyúlt viszálykodás után újra tanulja a keresztény testvériséget.”²

²l. m. 41–43.

Arra kérem szakértőinket, elevenítsük fel, melyek voltak azok — ahogy Schuman írja — a „nyomasztó, szörnyű fenyegetések”, amelyekkel az emberiségnek az ötvenes évek elején szembe kellett néznie.

KM: Először is még mindig fennállt a már említett, évszázados német–francia vetélkedés. Emellett meg kellett erősíteni Nyugat-Európát gazdaságilag is, hiszen sok helyütt még mindig jegyrendszer volt, az emberek egyszerűen éheztek. Harmadrészt a hidegháború azzal fenyegetett, hogy Európa közepén egy újabb világháború tör ki, ezúttal a nyugati hatalmak és az Amerikai Egyesült Államok, illetve a Szovjetunió között. E fenyegetésekre új keretben kellett választ adni, és ez a keret lett az európai integráció.

MK: Annak idején „egy nemes szívű, de alázatos testvériség keresztény törvényével” akarták ezt az újszerű összefogást megvalósítani. Voltak-e ezzel kapcsolatban olyasféle viták, mint amilyen nemrégiben, az Európai Unió alaptörvényének elfogadásakor a keresztényi értékek kapcsán bontakozott ki?

PGy: Maguk az integrációs dokumentumok nyílt utalást akkor sem tartalmaztak a keresztény értékekre vonatkozóan, azok inkább va-

lahol a háttérben fejtették ki a hatásukat és hirdették a kibékülést, a szembenállás helyett a testvériséget.

MK: Vajon az Európai Unió mai dokumentumaiban és működésében megtaláljuk-e a keresztény értékek nyomait?

³A Lisszaboni Szerződés, azaz az európai integrációt szabályozó alapszerződés hatályos változata két szerződést foglal magában: az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződéseket.

KM: A Lisszaboni Szerződés³ utal Európa vallásos gyökereire. Nézetem szerint ez kevés. Nemcsak azért, mert az alapító atyák: Robert Schuman, Konrad Adenauer és Alcide De Gasperi mélyen vallásos, keresztény emberek voltak és ennek szellemében munkálkodtak, hanem azért is, mert a 8. században a keresztény Martell Károly állította meg a mórokat. Nem tudom, milyen lenne a mai Európa, ha ezt nem tette volna meg... Európa születése, története, kultúrája elválaszthatatlan a kereszténységtől.

Európa tehát — ahogy említettem —, adós maradt ugyan egy nyilvánvaló történelmi tény elismerésével, és Európa keresztény gyökereinek deklarálásával, de az Európai Unióról szóló szerződés és az Unió működéséről szóló szerződés azért mégis megjelenít bizonyos közös értékeket: az emberi méltóságot, annak tiszteletét, az emberi élet védelmét, az igazságosságot, a szolidaritást, az elesettek védelmezését, az időseknek, a gyermekeknek, a családnak a védelmét. Csupa olyan értéket, ami a katolikus egyház társadalmi tanításából ismerős számunkra.

MK: Azt mondja Schuman: „a megbékélt, egyesített és erős Európa gondolata váljék jelszavává az ifjú nemzedékeknek”. Egy mai magyar vezető számára is azzá vált?

KM: Ne felejtjük el, hogy Magyarország, a szovjet blokk tagjaként, évtizedeken át el volt zárva ettől az új gondolkodásmódtól. Nekünk előbb meg kellett honosítanunk, magunkévá kellett tennünk ezeket az értékeket, hogy igazán átélhessük azokat. Természetesen már a korai magyar rendszerváltoztató generációban, az 1990-es évek elején is, számosan voltak, akik jól ismerték Robert Schuman munkásságát. Első szabadon választott miniszterelnökünk, Antall József sok beszédében utalt a keresztény Európa gondolatára és az európai egység fontosságára. Gyakran idézte Schumannak azt a híressé vált mondását, miszerint „Európa vagy keresztény lesz, vagy nem is lesz”, mert a keresztény hagyomány elvesztésével Európa az arcát vesztheti el, a lényege szűnhet meg.

MK: A keresztény meggyőződését politikusként is következetesen képviselő Robert Schuman mégis alapvető fontosságúnak tartotta az állam és az egyház szétválasztását. Hallgassuk meg, mit ír erről említett könyvében.

„A teokrácia nem ismerte a politikai és a vallási hatalom szétválasztásának az elvét. A vallási eszmére hárított olyan teendőket is, amelyek attól idegenek voltak. Egy ilyen rendszerben fennáll a ve-

⁴l. m. 56–57.

szélye annak, hogy a politikai jellegű nézetkülönbségek vallási fanatizmussá torzulnak. A szent háború a legszörnyűbb fajtája a vallási érzelem kegyetlen kihasználásának. Krisztus kezdettől fogva szemben állt a fanatizmussal, hiszen beletörődött, hogy annak áldozata legyen. Királysága nem e világból való volt. Ez azt is jelenti, hogy a keresztény civilizáció nem lehet közvetlen és erőszakos forradalom eredménye, hanem csakis a fokozatos átalakulás, a türelmes nevelőmunka, csak az új társadalom alapját képező elvek, a jótékonyság, az áldozatvállalás és az alázat érvényesülése vezethet el hozzá.”⁴

Király Miklóstól kérdezem, mit jelent az állami és a vallási hatalom szétválasztásának elve a mai európai jogrendszerben?

KM: Ha a tagállamok szintjén vizsgáljuk a kérdést, akkor háromféle modell létezik. Az egyik modell az államegyházi megoldás, ide tartozik az Egyesült Királyság, Görögország, Dánia, a legutóbbi időig Svédország, ahol — legalábbis a formális jogi szinten — még nem történt meg az államnak és az egyháznak a szétválasztása. Ennek ellenpontja a francia vagy a holland modell, amely a legszigorúbban elkülöníti az államot az egyháztól. És végül létezik egy középút, amelyik azt vallja, hogy az állam és az egyház a társadalmi lét két különböző intézményrendszere, elválasztásuk tehát természetes. Ugyanakkor felismerte az állam és egyház közötti összedolgozás, együttműködés szükségességét a társadalom gondjainak, bajainak enyhítésében, például az oktatás, az egészségügy és a karitatív tevékenységek területén. Ezt gyakorolja ma Belgium, Spanyolország, Olaszország, Ausztria, és remélem, hogy már Magyarország is. Fontos hangsúlyoznom, hogy mindhárom modell belefér az Európai Unió jelenlegi értékrendjébe.

MK: A mai keresztény vezetőknek a maguk területén vannak intézkedési lehetőségeik, jogaik, ha tetszik hatalmuk. Mennyire lehetséges ezt a hatalmat — Schuman szavai szerint — „a keresztény civilizáció” széleskörű terjesztésére fordítani? Mit enged meg a jog ezzel összefüggésben, és mit enged meg, vagy inkább parancsol az emberek vallásos hite, lelkiismerete?

KM: Ez a kérdés műsorsorozatunk címére reagál: lehet-e versenyképes a Jó Pásztor? Esetünkben a jó pásztor: az európai politikus. Lehet-e versenyképes, sikeres a keresztény politikus a mai gazdasági és politikai körülmények között? Max Webertől tudjuk, hogy a politika az erő eszköztárával dolgozik, ahogy mondta: „diabolikus hatalmakkal szövetkezik”. A keresztény politikusoknak tehát ebben az erőterben kell helytállniuk, a szeretet és a szelíd erő útmutatását követve, állandóan szem előtt tartva, hogy a törvénynek a közjóra, az igazságosságra kell irányulnia. Úgy kell hatékonynak lenniük ebben a játszmaiban, amit politikának hívunk, hogy a lelkiismeretük szavára is figyeljenek. Éppen Schuman példája mutatja, hogy helyt lehet állni benne keresztény politikusként is, mégpedig tartós eredményeket hozva.

MK: Robert Schuman eszményképe tehát egy olyan új európai társadalom, amelyet a jótékonyosság, az áldozatvállalás és az alázat érvényesülése jellemez. De vajon mi módon valósulhat meg egy ilyen társadalom? Hallgassuk ismét az ő szavait:

„Nem lehet elégszer elismételni: Európa egysége nem kizárólag, és nem is alapvetően az európai intézmények révén fog megvalósulni. Ezek létrejötte majd csak követni fogja a szellemi területen végbemenő előrehaladást. Innen fakad az európai országok között az eszmék és emberek szabad áramlásának fontossága. Azok az országok, amelyek ezt az elvet nem ismerik el, önmagukat zárják ki Európából. Ezen alapelv megfogalmazásakor semmiképpen sem feledkezhetünk meg a biztonsággal kapcsolatban érzett jogos aggodalomról, a munkanélküliséggel szembeni átmeneti óvintézkedések meghozataláról, a szakmai titkok védelmének szükségességéről, az irodalom és a művészetek terén érvényes szerzői jogokról. Amit mi kárhoztatunk, az a protekcionizmus, amely folytonosan akadályokat állít a versengés, az automatikus kiválasztódás és a kölcsönös bizalmat jelentő szabad kereskedelem elé.”⁵

⁵l. m. 45–46.

PGy: Különös, hogy az az ember, aki maga is aktív részese volt az európai intézményrendszer kiépítésének, azt mondja, az intézményrendszer önmagában nem képes az áhított európai egyesítést elérni. Az csak akkor jön létre, ha maguk az emberek is akarják. Hogy ez bekövetkezzék, ahhoz Európa lakóinak meg kell ismerniük egymást testközelből is. Ha magunk is megtapasztaljuk, hogy az Európa túlsó felén élő embereknek egészen hasonlóak a vágyaik, elgondolásai és a problémáik, mint nekünk, ha magunk is megtapasztaljuk, hogy képesek vagyunk együttműködni velük, mondjuk a kutatás vagy az oktatás területén, esetleg valamilyen termék piacra vitelében, akkor a közös célok ismeretében, az első sikerek megtapasztalásakor a másik ember ismeretlenségéből adódó ellenérzések, tartózkodások gyorsan föloldódhatnak. Ezért kell az országhatároknak átjárhatóknak lenniük, a gondolatoknak és az eszméknek pedig szabadon áramolniuk.

MK: Érdekes, hogy Schuman kárhoztatja a protekcionizmust és a szabad gazdasági versenyt mellett teszi le a voksát. Ezzel szemben ma Magyarországon, főleg keresztény körökben a döntéshozók jobbra a protekcionizmus híveit. Hogyan oldható fel ez az ellentmondás?

PGy: Európa versenyben áll az Amerikai Egyesült Államokkal, Japánnal és a távol-keleti kistigrisekkel, vagyis olyan gazdaságokkal, amelyek nálunk sokkal gyorsabban fejlődnek. Ma már világosan látszik, hogy mi európaiak, az egymástól elszigetelten működő nemzetgazdaságok keretei között nem lehetünk versenyképesek velük. Ez csak akkor sikerülhet, ha át tudjuk lépni a nemzeti gazdaságok határait, és tudunk európai együttműködésben és európai felvevőpiacban gondolkodni. Persze ez bonyolult kérdés, hiszen bi-

zonyos esetekben a helyi piacainkat is meg kell védenünk, de fő stratégiai célunk mégis az kell legyen, hogy intenzíven bekapcsolódjunk a közös Európa versenyképes gazdasággá formálásába.

MK: Mit tehet egy mai fiatal felsővezető a napi munkája során — egy gyárban, hivatalban, vagy bárhol — azért, hogy európai szellemben dolgozzék, a közös Európa megerősödését szolgálja?

KM: Az Európai Unió történelmi vállalkozás. Noha gyakran boszszankodunk egy-egy, első pillanatban furcsa európai jogszabály fölött — hogy miért ilyen vagy olyan, miért nem lehetne inkább egy jól bevált magyar, német vagy francia megoldást követni —, mindig látni kell a fától az erdőt: soha nem szabad elfeledkezni az egész vállalkozás vitathatatlanul hasznos céljáról, az európai integrációról. Meggyőződésem, hogy az Európai Unió — az együttműködést kísérő sok nehézség, súrlódás, ellentét ellenére — sokat jelent, sőt nélkülözhetetlennek látszik a földrész biztonsága és jövőbeni fejlődése szempontjából.

Ami Magyarországot illeti, hazánk nagy történelmi hagyományokkal, kulturális kincsekkel rendelkező, ugyanakkor aprócska ország, ami Európa közepén van, és afféle „népek országútja”. Mint ilyen, történelme során vagy Kelet-Európa, vagy Nyugat-Európa — eufemisztikusan szólva — „integrálta”, többnyire erőszakos eszközökkel. Ma, egyfajta békés integráció jegyében, a magunk nehézségeivel, de egyben a magunk sajátosságaival, értékeivel önként csatlakoztunk Nyugat-Európához, vagyis az európai fejlődés fő irányához. Ezért hiba volna az európai integrációt reflexszerűen a korábban ránk kényszerített birodalmi hatalommal azonosítani.

Ezt fölismerve, minden fiatal magyar döntéshozónak azt tanácsolom, hogy saját helyén úgy működjék, hogy munkásságában, napi tevékenységeiben ez a döntés jusson kifejezésre. Tehát a recept a magunk számára: állhatatosan tárgyalni, tárgyalni és tárgyalni. Józan érvekkel és tényekkel kell védenünk a magunk igazát, s ha bebizonyosodik, hogy még sincs igazunk, vagy a mi igazságunk kevésbé súlyos, akkor fejet kell hajtanunk a közös európai érdekek előtt. De szakításra, asztalborításra ez esetben sem gondolhatunk, mert az rossz lenne az egész európai közösségnek, de legfőképpen nekünk.

MK: A keresztény Robert Schuman európai integrációs terveinek jelentős hányada megvalósult az elmúlt több mint hatvan évben. Mégis, sokszor olvasni az európai sajtóban az EU temetéséről. Ennek ismeretében vajon tovább mehet-e Európa a schumani úton?

KM: Többféle forgatókönyv képzelhető el. Az első szerint: „Fluctuat nec mergitur” (Hánykolódik, de nem süllyed el). A jelenlegi integrációs keretek között, sok nehézséggel és vitával, esetleg új tagállamokkal bővülve, tovább működik az EU. Másodjára említtem azt,

amiben én hiszek: az előremenekülés stratégiáját. Szerintem még fokozottabb gazdasági, pénzügyi együttműködésre van szükség, hogy ne maradjunk le, és még vonzóbbá váljon az EU a további belépni szándékozók számára. Elképzelhető az Ön által említett harmadik irány is, de ez az integráció folyamatának lelassulását, az EU jogköreinek visszametszését, és a közösség lassú hanyatlását jelentené. Szerintem ez volna a legrosszabb scenárió.

Mindig eszembe jutnak Márai Sándornak, a világhírű magyar írónak 1940-ben írott sorai az európai integráció szükségességéről. Azt írta az éppen tomboló II. világháború idején, hogy nagy baj volna, ha a háború után Európa „újra harmincegynehány féltékeny és gyanakvó államra esne szét”. Azt hiszem, ezt a harmadik évezred elején sem szeretné senki.

MK: Folytassuk a beszélgetésünket egy újabb idézettel Robert Schuman könyvéből, még hozzá ismét egy olyan kényes kérdésről, amely már az Európai Unió születésekor is a viták középpontjában állott: a nemzeti határok problémájáról.

„A történelmi határok tiszteletet érdemlő történeti és etnikai fejlődés, a nemzet egyesítésére irányuló hosszas erőfeszítések eredményeképpen születtek meg. Eltörlésükre még gondolni sem lehet, elegendő, ha megfosztjuk őket értéküktől. Egyre kevésbé kellene, hogy határaink Európában akadályai legyenek a gondolatok, személyek és javak cseréjének. A nemzetek közötti szolidaritás érzése erősebb lesz a már idejétmúlt nacionalizmusoknál. E nacionalizmusok érdeme volt, hogy hagyománnyal és szilárd belső szerkezettel ruházták fel az államokat. Erre a réges-régi alakra új emeletet kell felhúzni, a nemzetek feletti nemzeti alapokon nyugszik majd. Nincs tehát szó a dicső múlt semmiféle megtagadásáról, sokkal inkább a nemzetek életerejének új kibontakozásáról, éppen annak révén, hogy azt a nemzetek feletti közösség szolgálatába állítják.”⁶

⁶l. m. 25.

KM: Örömmel jelenhetem, hogy Schumannnak ez az elképzelése megvalósult: ma már hétköznapi realitás a személyek, az áruk, a szolgáltatások, a gazdasági társaságok szabad mozgása. Az úgynevezett Erasmus-programban például, amelynek támogatásával a diákok egy másik európai uniós tagállam egyetemén tanulhatnak egy vagy két szemesztert, már 3 millió hallgató vett részt az elmúlt évtizedek során, ami óriási eredmény, az európai tagállamok közötti elképzelhetetlen nyitása egymás felé. Képzelnék csak el, a 3 millió egykori diák közül ma már nem kevés azok száma, akik döntéshozók a saját hazájukban, egyben — diákkoruk élményeire emlékezve — az európai gondolat szószólói.

MK: A határok valóban légiesültek, de vajon beigazolódt-e Schumannnak az a víziója, miszerint „a nemzetek közötti szolidaritás érzése erősebb lesz a ma már idejétmúlt nacionalizmusoknál”?

PGy: A jó értelemben vett nemzeti érdek képviselője, egyfajta nemzeti büszkeség az integrálódott Európában is megtalálja a helyét, tehát ezt én nem nevezném idejétmúltnak. Ugyanakkor ez az újfajta patriotizmus ma már nem jár azzal, hogy a másikat ellenséggemnek tekintem. Sokkal inkább azzal, hogy nemzeti büszkeségem tárgyát, értékeimet az imént említett csereprogramok, kiállítások, konferenciák és más fórumok fölhasználásával igyekezzem az egész közös Európa számára közkinccsé tenni.

MK: Robert Schuman azt mondja, nem kell megtagadni a nemzeti múltat, hanem erre a talapzatra egy új emeletet kell felhúzni: a nemzetek felettségét...

PGy: Ma már világos, hogy az Európai Unió csak úgy lehet versenyképes, ha az egyes tagállamai is versenyképesek. Hogy e pillanatban Görögország, Portugália vagy Spanyolország a „rossz fiú” az Európai Unióban, azzal függ össze, hogy a nemzeti versenyképességük nem megfelelő. Ha egy ország versenyképes akar maradni, akkor nemzeti szinten is fejlesztenie kell a kultúrát, az oktatást, a humán erőforrással való emberibb és ésszerűbb gazdálkodást, egyszerűbbé tenni a szabályozást. Ha ezt megteszi, akkor maga is hozzájárul az egész európai földrész versenyképességéhez. Ez egy oda-vissza játék: a nagy európai belső piac, a megfelelő uniós szabályozás maga is javíthatja az egyes nemzetek versenyképességét. Egymásra épülésről van tehát szó, és nem arról, hogy egymás ellen kellene a szabályokat kijátszani.

MK: Ahogy hallottuk, a németek és a franciák között, az Európai Unió létrejöttével valóban megszűnt az a kegyetlen szembenállás, ami a II. világháború előtti évtizedeket, sőt évszázadokat jellemezte. De ha például Magyarország és Szlovákia, vagy Románia viszonyát vizsgáljuk, nem számolhatunk be hasonlóan pozitív fejleményekről...

KM: Egyelőre még nem. De ne felejtsük el, Franciaország és Németország viszonylatában több mint hatvanéves integrációs múltból, tapasztalatból van szó. Az említett szomszédjaink esetében ez az együttműködés még tíz évre sem tekint vissza. Van viszont olyasmi, amit mi itt, Közép-Európában már most is komolyan és jólesően érzékelünk, és ez az uniós országok közötti határok légiesítése. Számunkra ez az első világháború utáni trianoni sebek — országunk területe nagy részének elvesztését —, tehát több mint kilencvenéves fájdalomunk részbeni orvoslását jelenti. Anélkül, hogy egy újabb háborúba bonyolódnánk szomszédjainkkal, lehetőségünk van arra, hogy korlátozás nélkül az egykori magyar vidékekre, a Szlovákiához tartozó Felvidékre, vagy a Románia részét képező Erdélybe utazzunk. Megértjük, hogy Erdélyben magyar egyetem létesüljön, hogy erdélyi hallgatók nálunk tanuljanak, és hosszan lehetne még a példákat sorolni, olyanokat, amelyeket harminc éve még magunk sem tudtunk volna elképzelni. Magyarán, a nemzetek feletti Európa olyan sebeket, sérel-

meket gyógyít, amelyeket a nemzeti érdek sokkal keményebb, háborúig menő hangsúlyozásával sem sikerült megoldani és meggyógyítani. Ebben látom én az európai integráció nagy értékét.

MK: Robert Schuman nemcsak európai szolidaritást hirdetett, hanem az egész világ szempontjából fontosnak tartotta ezt az értéket. Hallgassuk meg, mit írt erről:

„Egyre világosabban felismerjük, hogy minden haza felett létezik a köz java, amely felette áll a nemzeti érdekeknek. A közjó, amelyben gyökereznek és keverednek országaink elkülönült érdekei. A népek szolidaritásának törvénye magától értetődően kínálkozik korunk lelkiismerete számára. Szolidárisnak érezzük magunkat egymás iránt a béke megőrzésében, az agresszióval szembeni védekezésben, az éhség elleni harcban, a megállapodások tiszteletben tartásában, a törvényesség és az emberi méltóság megőrzésében. A tények alapján arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a nemzetek, mivel távolról sem érhetik be önmagukkal, szolidárisak egymással, hogy saját országunk szolgálatának a legjobb módja, ha biztosítjuk számára mások támogatását az erőfeszítések kölcsönössége, az erőforrások egyesítése révén.”⁷

71. m. 25. és 40.

Érdekes felüttéssel kezdődik az elhangzott idézet: „minden haza felett létezik a köz java, amely felette áll a nemzeti érdekeknek”. Mi a „köz java”?

KM: Közjót meg lehet fogalmazni egy kisebb közösség szintjén, meg lehet fogalmazni egy nemzet szintjén, de nagyobb, európai dimenziókban is. Éppen ezt tette Schuman, amikor például a közjó egyik pillérének tekintette a béke megőrzését, ami nem véletlenül vált az Európai Unió egyik fundamentumává, alapvető céljává, célkitűzésévé.

PGy: A Professzor úr említette a békét, mint a közjó egyik elemét. De említhetnénk a tiszta levegőt, az ivóvizeket, és a megóvandó bioszférát is. Ha ezeket az értékeket a közjó részének tekintjük, akkor egy keresztény vezetőnek kötelessége hozzájárulni ezeknek a védelméhez, gyarapításához. Ha én — mondjuk — vezetőként arra adok utasítást, hogy a cégem tevékenységének egy részét telepítsék ki egy távol-keleti országba, mert ott olcsó *gyerekmunkát* is lehet végeztetni, akkor joggal háborodhat föl bennem a keresztény lelkiismeretem. Ha a szennyvizemet beleengedem a szomszéd országot is érintő folyó vizébe, ugyancsak vétek a közjó ellen. Egy-egy meggondolatlan cselekedetünk nemcsak a nemzeti közösségünk javait pusztítja, hanem a nemzetközi közösségét is...

MK: Az imént hallott idézet végén újabb érvet sorakoztat fel Schuman a népek szolidaritása mellett. Ezt írja: „saját országunk szolgálatának a legjobb módja, ha biztosítjuk számára mások támogatását az erőfeszítések kölcsönössége, az erőforrások egyesítése révén”.

KM: Hogy mit jelent a szolidaritás az Európai Unióban, modellezhetjük egy végtelenül egyszerű helyzettel. Három szőlőbirtokos szomszéd él egymás mellett. Ha azzal töltik az energiájukat, hogy kárörvendően vigyorognak, ha a másiknak valamilyen baja van — mondjuk, lefagy a szőlője, vagy kártevők pusztítják —, vagy éppen azon morfondíroznak, hogyan verhetnék fejbe a szomszédot kapanyéllal, hogy a felvásárló ne tőle vegye meg a bort, akkor valószínűleg sokkal kevesebbre mennek, mintha összefognának, megpróbálnák közös gépekkel, közösen művelni, metszeni vagy permetezni a szőlőjüket. Már önmagában ez a köznapi példa is szemléltetheti a többi tagország iránti megértés filozófiáját és az európai integráció fontossága iránti meggyőződést.

MK: Hogyan lehet ezeket a nemes gondolatokat torzulás nélkül valóra váltani? Sokan félnak attól, hogy Brüsszel valamiféle diktatórikus adminisztratív központtá, valamiféle második Moszkvává válhat. Hallgassuk meg, hogy Robert Schuman milyen érvekkel utasította el ezeket a félelmeket:

„Az európai közösség nem fog hasonlítani sem egy birodalomhoz, sem a szent szövetséghez. A nemzetek közötti demokratikus egyenjogúság lesz az alapja. A vétójog összeegyeztethetetlen egy olyan berendezkedéssel, amely a többségi döntéshozatal elvére épül, és kizárja az erőfölény másokkal szembeni diktatórikus felhasználását. Ez a nemzetek felettség értelme, amellyel kapcsolatban azonban egyelőre csak feladott szabadságunkat vagyunk hajlandók látni, és nem vesszük észre az általa elnyerhető tekintélyt és biztosítókat. A nemzetek felettség egyébként nem alkalmazható a minden egyedi sajátosságot tiszteletben tartó kultúra területén.”⁸

⁸l. m. 44–45.

KM: Az Európai Unió tisztségviselőinek is törekedniük kellene arra, hogy valós ismereteket szerezzenek a közép-európai régió viszonyairól. Hogy megértsék azoknak a nagyon erős érdekkifejezési törekvéseknek a motivációit, amiket a közép-európai régió országai képviselnek, amik azok történelméből következnek. Tudniillik ezek az országok nem olyan régen szabadultak ki egy kényszer által összekovácsolt birodalomból.

MK: A vétójogban az egyesülés felé törekvő Európában sokan a nemzeti szuverenitás legutolsó bástyáját látják. Meghökkenő, hogy Schuman meg éppen azt hangsúlyozza, az európai országok közösségében nem lesz ilyen jog. Vajon miért helyezkedhetett erre az álláspontra?

PGy: Kezdem egy példával. Ha mondjuk egy fejletlen, szegény ország miatt egy környezetvédelmi intézkedést csak a legalacsonyabb követelmények szerint lehetne meghozni, hiszen a szigorúbbat a szegény ország — amely nincs erre felkészülve, és másra szánná azt a kevés pénzt, amije van — megvétózná. Ez azt jelenti, hogy az egész Európai Unió csak alacsony szinten akadályozhatná meg a vizek, a levegő és a környezet szennyezését. A vétójog megvonása ugyanakkor az elmaradók és a szegényebbek védelmét is szolgálja,

nemcsak azért, mert az EU pénzzel segíti őket a környezetvédelmi beruházások területén, hanem azért is, mert ennek következtében, e területen előbb felzárkózhatnak a fejlett világhoz. Ezért olyan fontos, hogy ne legyen állandóan minden közérdekű európai döntés megvétőzva, hogy előre mehessen a szekér, és ne lehessen folyton — ahogy a magyar mondja — rudat dugni a küllői közé.

MK: Az imént hallott idézet következő mondata szintén időszerű. Így hangzik: „A nemzetek felettséggel kapcsolatban egyelőre csak feladott szabadságunkat vagyunk hajlandók látni, és nem vesszük észre az általa elnyerhető tekintélyt és biztosítékokat.” Önök szerint miféle tekintélyt és biztosítékokat nyerhetnénk mi a feladott szabadságunkért cserébe?

KM: Először is az Európai Unió döntéshozatali rendszere a kis országok javára torzít. Példával illusztrálva, az Európai Parlamentben Németországnak csak ötször annyi képviselője van, mint Magyarországnak, pedig a népessége alapján legalább kilencszer annyinak kéne lenni. Arányos tehát a rendszer, de a kis országok javára arányos. Az alapvető kérdés azonban nem is az, hogy Magyarországnak milyen a pozíciója Németországgal szemben egy Európai Uniót érintő változtatás keresztülvitelében, hanem az, hogy milyen lenne Magyarország pozíciója, ha nem létezne az Európai Unió. Erre szintén van példa. Olvasmányainkból ismerhetjük a két világháború közötti Bethlen-kormány erőfeszítéseit, hogy kitörjön a külpolitikai elszigeteltségből. Ott nem az volt a kérdés, hogy Magyarországnak mekkora szavazati súlya van valamilyen fontos európai ügy eldöntésében, hanem az, hogy egyáltalán meghívják-e bennünket erre vagy arra a konferenciára, hogy egyáltalán elmondhatjuk-e a véleményünket. Ez a minőségi különbség az Európai Unió döntéshozatali mechanizmusa és az abban való részvételünk, valamint aközött, amit a hagyományos nemzetközi jog kínált, vagy kínálna Magyarország számára.

Visszatekintve Robert Schuman munkásságának értékelésére, művének eredményességét és tartósságát illetően ne felejtjük el, hogy nem tudunk Nyugat-Európa ezeréves történetéből olyan hatvan évet kiragadni, amelyikben ne lett volna valamiféle háború. A spanyolok, az angolok, a franciák, a németek, az osztrákok — s velük együtt, az Osztrák-Magyar Monarchia tagjaként mi, magyarok is —, ne harcoltunk volna egymással szemben vagy mellett. Úgy tűnik tehát, hogy ez a szeretetre és megértésre épülő „békemű”, aminek az alapjait Robert Schuman rakta le, működik és eredményes, hiszen Európában a II. világháború óta, több mint hatvan éve nem volt komolyabb háború. Csak támogatni lehet és kell tehát ezt az eredményes schumani módszert, és csak az ő stílusával, szelíden, fokozatosan, megértéssel, a szerves fejlődést támogatva lehet tartós eredményeket elérni a teljes integráció felé igyekvő Európai Unióban, aminek sikerére őszintén vágyunk.

VISSZATÉRÉS

Részlet az *Ítélt a történelem* című önéletrásból

Milyen titkokat rejt az *Idő*, melyet szelíden *Történelemnek* szoktak nevezni, hogy egy bizonyos napon született csecsemő elszenvedi, vagy legalább tanúja lesz olyan személyek hatásának, akik évszázadokkal előtte születtek? Két jeles személy született azon a napon, november 10-én, amikor én: Luther Márton és Friedrich Schiller, a költő és drámaíró. Őt szerettem, olvastam műveit, nagyra értékelttem. Tell Vilmosa a szabadságharc hőse volt számomra. De a reformátor közvetlenül beleszólt életembe, négy évszázaddal később. A reformáció nagy apostola és követői hatása ugyanis nemcsak eljutott, de döntő tényezővé vált még abban a székelly kisvárosban is, ahol születtem. Ebből a bonyolult történetből csak annyit ragadok ki, hogy a csíki faluban született és katolikusnak keresztelt, de első feleségétől elvált apám egyházilag csak református leányt vehetett el, mert akkor még a katolikus egyház nem ismerte el házassága érvénytelenítését. Apám nem tudott szabadulni már boszorkánykorba jutott feleségétől, akivel soha nem élt együtt. Csak azért vette el, mivel nagybátyja felesége volt, s annak minden vagyonát örökölte. Hivatalosan elvált, református templomban esküdött anyámmal, és így született e nevezetes napon az első fia, aki az ő nevét viselhette. Igaz, ekkor már a román hatóságok úgy döntöttek, és egy évvel később alkotmányba is foglalták: aki Romániában születik, az román, beszéljen akármilyen nyelven, és mindegy, hogy a szülők milyen nevet akarnak. Így Ștefan néven lettem bejegyezve, s ezt hordozta minden iratom később is, évtizedekig. A nagyromán eszme így akarta érvényesíteni, hogy Erdély és Részai, melyet majdnem ajándéként megszerzett, minden újszülöttje román. De ez csak „hivatalos” erőszak volt, mert a hivatalos iratokon kívül sehol nem használták, sem szóban, sem írásban.

Három éves lehettem, amikor apám elhatározta, hogy véget vet a közös életnek, mely nagybátyja feleségéhez és a közös vagyonhoz kötötte, s egy régi házát vett, nagy telekkel a Kantában.

Engem első emlékeim szerint a ház előtt, a kerítés és az udvari rész között elhelyezett bronz feszület, a keresztfára feszített Jézus látványa ragadott meg. Láttam mindennap, élővé vált számomra, mert megkínzott arca, szenvedésének valósága, a vele szemben elkövetett gaztett élő bizonyossága volt az emberi gonoszságnak. Hiszen a Kiszjézus születése napján karácsonyfával

és ajándékokkal örvendeztetett meg. Akkor még az anyagi világnak is életet tulajdonítottam. S a Megfeszített gyermeki képzeletemben olyan volt, mintha élt volna. Az emberek levették kalapjukat és keresztet vetettek, a búcsúra menő szent seregek meghajtották zászlóikat. Minden nap friss virág volt a keresztfa tövében. Jézus ekkortól mindennap jelen volt életemben.

Apám házassága miatt reformátusnak keresztelték, de falubeli osztálytársa biztatására, aki nemcsak egyszerű katolikus pap volt, hanem a kantai katolikus gimnázium igazgatója, dr. Boga Alajos, később kanonok és Márton Aron püspök titkos utóda (ordináriusa), a katolikus elemibe íratott. Így gyermekkoromban, mély hitben és meggyőződésben, katolikusnak neveltek. Részesültem a gyónás, a szentáldozás és a bérmálás szentségében, és a Mária Kongregáció tagjaként lettem az esküt, hogy nem támadom soha az Anyaszentegyházat. Ezt be is tartottam. Későbbi életem úgy alakult, hogy református kollégiumban kellett tanulnom, melynek keresztlevelem alapján semmi akadály nem volt. Így szakadtam el, úgy tizenöt éves koromban, a katolikus egyháztól.

Apám halála után, 1932-ben elgondolkoztattott az élet értelme, egyesek sikeres munkássága, mások értelmetlen korai halála, vagy léha, könnyelmű élete. Ahogy tanulni kezdtem a természettudományokat, kétféle vált a világ: a vallásos hit világa és a természet, vagyis az anyagi világ megismerése. Aztán, ahogy kikerültem szülővárosom vallásos közösségéből, egyre erősebben hatott rám az anyagi világ. Ez a kétdimenziós látás mindig zavart, izgatót, de lelkem mélyén soha nem tudtam elfogadni, hogy csak az anyagi világ létezne. Közben a történelem „művelte” a maga borzalmaival. Néhány évvel az első világháború után születtem, de szüleim, rokonaim elbeszélései és a rengeteg háborús emlék, főleg képes folyóiratok háború alatti példányai, bőven szolgáltattak borzalmas képeket. Mindezt a Sátán művének tulajdonítottam: a Sátán bolondította meg az embereket. A technika csodái lenyűgöztek: a csatahajók képei, az ágyúk, amelyekkel a németek Párizst lötték. De láttam a lövészárkok körül lerakott kereszteteket, hallottam elesettekről, Sósmezőn, az Ojtozi Szoros közelében, ahol román nyelvtanulás céljából egy nyarat töltöttem. A géptechika érdekelt, és bámultam is a motorok működését apám gépműhelyében, az esztergályosok ügyességét, ahogy szép formává alakították az anyagokat. Sokévnnyi olvasás után győződtem meg, hogy nem a technika a hibás, hanem az emberek, akik visszaélnék a technika le-

hetőségeivel. Aztán belenőttem a második világháború korszakába, megismertem annak még az elsőt is jóval meghaladó borzalmait, az embereket és a magyarságot nyomorgató következményeit.

Egyetemi éveimben (1943–1947) együtt laktam fizikus, matematikus, természettudományokkal foglalkozó hallgatókkal. Mikor a materializmus lett a kizárólagosan elfogadott irányzat az egyetemen, próbáltam kifaggatni őket, hogyan egyeztethető össze a szellemtudományos kutatás, megismerés és annak filozófiája a természettudományok felfedezéseivel. A kérdés feltevésére Németh László *A minőség forradalma* című kötetében közölt tanulmányai, a modern fizikai elméletek, a relativitás, a kvantum-elmélet és Eddington csillagászati felfedezései készítettek. Ezekről a középiskolában semmit nem tanultunk, így értelmezésükre sem volt alkalom. Kollégáim kitérő válaszokat adtak, vagy határozottan állították, hogy a két diszciplína összeegyeztethetetlen. Nem tudtam szakszerűen érvelni, mert közgazdasági hallgatóként tanultam ugyan közgazdasági, szociológiai és filozófiai elméleteket, de ezeket akkor már a „marxista tudósok” egy kalap alá véve mint polgári áltudományos téveszméket tárgyalták. A materialista filozófia nézeteit nem tudtam elfogadni. Vizsgáztam marxizmusból, mégis, főleg Németh László hatása visszatartott attól, hogy akár a jobb-, akár a baloldal törekvéseivel azonosuljak. De vitába szállni az akkor már „hivatalos” marxizmussal nem lehetett. Minden kételkedő megnyilatkozás heves támadást váltott ki, nemcsak tanárok, de a baloldal befolyása alá került hallgatók részéről is.

Gyermekkoromtól kezdve átéltem a 20. század minden válságát, téveszmék sokaságával ismerkedtem meg, melyek befolyását gondolkodásomra nem kerülhettem el. De ami visszatartott, hogy ne legyek eszköze semmilyen embertelen cselekedetnek, melyeket kortársaim egy része kiszolgált, arra csak egyetlen magyarázatot találok: a gyermekkoromban megalapozott Jézus iránti szeretetem és életének példája. Magatartásom kialakításában segített mindkét felekezett iskolájának szellemissége. A katolikus gimnázium és a református kollégium a keresztény humanizmus örökérvényű tanításait táplálták belém. Ez volt az a vezérfonal, mely meghatározta cselekedeteimet, anélkül, hogy ennek filozófiai mélységét és érvényességét tudatosan felismertem volna. De éreztem, hogy a faji gondolat és a marxi osztályharcos materializmus egy tőről fakad, mindkettő szemben áll a keresztény humanizmussal, tehát csak téveszme lehet. A tudományos felfedezések és a keresztény hitre alapozott megismerés közötti ellentét mindig foglalkoztatott. De felismertem: ez csak ismereteim hiánya, tudósok, inkább áltudósok kicsinyes, sőt érdekből meghirdetett és mindegyre fellángoló vitája.

Az utóbbi időben Kellermayer Miklós orvos, biológus professzor felfedezései, okfejtései, felismerései életemnek kilencedik évtizede végén arra készítettek, hogy szembenézzek életem tévedéseivel és megtaláljam az utat, melyet a jelenkori európai ember, de az egész emberiség számára egyedül kivezetőnek érzek. Az ember, ha meg akarja menteni magát és utódait a végpusztulástól: az egyetlen kiút a Teremtő egyetemes törvényeit betartó cselekvés, a józan, mértékletes, bensőséges családi élet, példamutatás a jövő nemzedékek számára. Ez megerősítette bennem azt a tanítást, mely elsőaldozóként mélyen bevésődött lelkembe: az emberi élet legfőbb értelme Isten törvényeinek megismerése, Isten szeretete, szolgálata és az emberek iránti szeretet. Rövidebben most sem tudom összegezni más-képp élettapasztalatomat.

Most, 90. életévemben, sokszor felmerül bennem a kérdés: minek köszönhetem ezt a hosszú életet? Kortársaim, nálam sokkal fiatalabbak sorra elhaltak. Fiatal koromban nem fogadtam el gondolkodás nélkül a körülöttem zajló események magyarázatát. Kutattam emberi sorsok hátterét és azok valóságos okait. Gazdag olvasmányélményeim alapján azt kutattam, jeles írók hogyan válaszolnak e kérdésre: mi értelme van az életnek? Erre adott válaszait próbáltam összekötni saját életemmel. Ezekből a felismerésekből ragadtam ki a legfontosabbakat.

Életem 88. éve vége felé, öcsém temetésének másnapján erős mellkasi és szív körüli fájdalmat éreztem. Hét napig mozdulatlan fekvés és sorozatos műszeres vizsgálat, állandó ellenőrzés következett, mely idő alatt, mivel aludni nem tudtam, volt időm elgondolkozni életemről és az engem évek óta foglalkoztató kérdéseket újra átgondolni. Sok évtizedes tapasztalat és az elismert fizikai tudományos tételek felidézése során eszembe jutott, hogy a két még ma is érvényes elméletben: a relativitás és kvantumfizika tételei főleg az anyagi világ törvényeivel foglalkoznak. A természettudományok és a társadalomtudományok az anyagi világ törvényeiből indulnak ki és vizsgálódnak, de egy tényezőnek, amely pedig minden anyagi változásnál jelen van, nincs anyaga, csak mint jelenség és folyamat ismeretes, ez pedig az *Idő*. Jól ismertem a materialista felfogást, mely a tér-idő egységét hirdeti, amely szerint nincs idő tér nélkül, az anyagi folyamatok a legkisebb atomjelenségtől a világegyetemben létező végtelen galaxis-rendszerekig mind időben zajlanak, de az *Időnek* nincs anyaga és mégis létezik. Sőt döntően befolyásolja az élet anyagi jelenségeit. Ezt tapasztaltam a magam életében is, és felmerült bennem a kérdés, miért is maradtam életben a 20. században, a jelenig? Titkok sorozata bontakozott ki előttem: egyéni sorsok, társadalmi, történelmi jelenségek, melyekre a ma-

terialista filozófia csak formális, a lényegyet megkerülő vagy elhallgató választ tud adni. Nem ad választ sorsomra, életemre. Egy meghatározott napon születtem a végtelen időben, s gyermekkori élményeimet felidézve, nem csupán az eseményeket, hanem inkább azok magyarázatát keresve, követtem végig az életemben tapasztaltakat. Hitem a Teremtőben, ha meg is ingott egy időben a materialista tanok és megfigyelések hatására, tudatom mélyén megmaradt, mert jelenségekre és saját sorsomra más magyarázatot nem találhattam: csak azt, hogy talán azért maradtam életben és kerültem az események forgatagába, hogy bizonyítsam: az *Idő*, minden esemény kulcsa, a *Jóisten* kezében van. Ezt bizonyította Jézus megjelenése a Földön és a Szentlélek állandó jelenléte, mert a „Élet” és a Világegyetem minden jelensége, ha részleteikben megismerhetőek is, az alapkérdésre nem adnak választ: miért keletkezett és létezik ma is mindez, ha egy Teremtő akarát, mely uralkodik az *Idő* fölött a végtelen Térben és Időben, nincs jelen?

Már a születésem is megmagyarázhatatlan titok.

Titok, hogy miért, mi célból születtem. De erre nincs semmi logikus magyarázat, mert a kérdés túlmutat az én egyedi esetemre, és feltehető minden ember születésekor. Feltehető úgy is: mi szüksége van a Világegyetemenk nemcsak erre a kisiúra, egyáltalán az emberre? Működhetne az *Idő* végtelen kerek egy olyan zavaró tényező nélkül is, mint az ember, aki alapjában kilóg a természet szigorú rendjéből. Csak zavart okoz a maga önző céljaival és törekvéseivel a Világegyetem és a Természet nagy rendjében. Egy csecsemő voltam az akkor született sok tízezer között a Földgolyón, de sorsomat, sorsunkat már meghatározták az akkori időben beindult események. Mindössze négy év telt el a világháború után születésem napjáig, de már készült a következő, melynek nemcsak én lettem részese, hanem minden akkor született gyermek, aki beledőlt egy még véresebb és borzalmasabb háborúba. Már akkor működtek a történelem urai, formálói. Jelen voltak úgy harminc-nyolcvan évesen, névtelen senkik vagy nagyszájú kalandorok: a hatalom megszállottai és a rabolt zsákmány féltékeny őrizői egyaránt. Csecsemő voltam millió társammal, de ezek a politikai gonosztevők már alakították az új világrendet, amellyel maguk alá akarták gyűrni az emberiséget rögeszméik, innen-onnan összelopott és összetákolts elméleteik alapján. Az *Idő* tehát már nekik dolgozott, az *Idő*, amely ekkortájt talán a Sátán kezébe került, mert minden, ami emberi gonoszság, mely valaha megtörtént e Földön, már jelen volt ezen istentelen gonosztevők terveiben.

Még két éves sem voltam, amikor 1924 elején egy fiatal magyar költő, József Attila ezt a figyelmetző verset írta és tette közzé: „Nem én

kiáltok, a föld dübörög. / Vigyázz, vigyázz, mert megőrült a sátán.” Persze egy gyermeknek nem lehetett fogalma, mi készül az *Idő*ben. Pedig logikus következményként készült az akkor alig négy éve véget ért világháború következő fejezete: a még pusztítóbb és borzalmasabb második világháború. Kikre gondolt a költő, mikor a megőrült sátánt emlegette? Pontosan nem lehet tudni. Mit érzett meg? De két sátánt már fel lehetett ismerni: Sztálint és Hitlert, a jobb- és baloldali politikai alvilág két „jeles” szereplőjét. Ezeknek „tevékenységét” volt alkalmam megismerni.

Nagy örömet és megnyugvást jelentett, hogy unokáimat apjuk után katolikusnak keresztelték és — különösen a II. Vatikáni zsinat dokumentumainak a lényegyet érintő megismerése után, a keresztény felekezetek ökumenikus összefogása jegyében — feloldotta bennem is a feszültséget, melyet a református valláshoz való csatlakozásom óta éreztem. Elhatároztam, hogy írásaimban ebben a szellemben fogok megnyilatkozni. Erre akkor kaptam teret, amikor áttelepültem Magyarországra. A kilencvenes évek elején tapasztaltuk, hogy sem Márton Áron püspök, sem Mindszenty bíboros áldozata a közvélemény egészében nem kapja meg a méltó elismerést. Közeledett Mindszenty bíboros születésének 100. évfordulója, elhatároztuk, hogy szülőházára Csehimindszenten emléktáblát helyezünk. Ez meg is történt 1992-ben, ekkor vettem részt újból először teljes szentmisén, s találkoztam ismét az Eucharisziával, a szentáldozással, mely gyermekkoromban olyan boldogsággal, megnyugvással és biztonsággal töltött el. Mikor láttam, hogy mindenki a szentáldozáshoz járul, csak én állok egyedül, éreztem, valami kimaradt az életemből, és erről csak én tehetek. Mert gyermekkoromban részvettem azokban a szentségekben, melyekről lemondtam, vagy megfosztottam magam. Ott voltam annak a bíborosnak a szülőfalujában, aki a katolikus hitéért és egyháza, magyarsága iránti hűségéért vállalta a szenvedést, börtönt, megaláztatást. Jártam szülőházában, egyszerű szobájában, ahol imádkozott gyermekkorában, ahonnan elindult a Jóisten által kijelölt útjára. Ismertem életét, olvastam gondolatait. Tudtam, hogy megkínózták, meggyalázták, megalázták, de megtörni nem tudták az akkori gonosz hatalmak, amelyeket magam is jól ismertem. Akik Márton Áron püspököt és egykori nevelőmet, jótévőmet, Boga Alajos kanonokot is meggyötörték és elpusztították.

Nem akartam úgy állni az Anyaszentegyház elé, hogy csak megjelenjek, mint aki nem csinált semmit az egyházáért, s most a változott világban jelentkezik a kegyelemért. Aktivitásba kezdtem, hogy bizonyítsak. Minden cselekedetnek van valami gyökere: nem akartam, hogy az érvényesülés

legyen cselekedetem háttere. Ezért olyan szervezésekbe fogtam, melyek a katolikus egyház szerepét és jelentőségét erősítették. Megszerveztem Gödöllőn Tempfli József nagyváradi püspök atya látogatását, közönség előtti fellépését. A Kolozsvári Bolyai Egyetem felszámolása, mely egyúttal az erdélyi katolikus egyház kifosztását is hozta magával, az egyházi iskolák elrablásának ügye, melyekért Mindszenty bíboros és Márton Áron is áldozatot vállalt, mindig tárgya volt felszólalásaimnak, cikkeimnek, köteteimnek. Megszerveztem a Magyar Érdekvédelmi Szövetséget, beadványokat írtam hazai és nemzetközi fórumokhoz az Erdélyben elrabolt magyar egyházi iskolák és más javak ügyében. Fellépéseim miatt a román állami hatóságok nem kívánatos személynek (*persona non grata*) nyilvánítottak, hogy ne mehessen Erdélybe agitálni a Ceaușescu bukása utáni időszakban is érvényesülő kisebbségellenes és az egyházi javak visszaadását megtagadó politika ellen. Tartottam a kapcsolatot Tempfli József nagyváradi püspökkel, akinek székhelyét erőszakkal vették el és nem akarták visszaadni. Újból meghívtam Gödöllőre, el is jött, előadást tartott és a műsorba bevettem a máriabesnyői kapucinusok művészi előadását is. Budapesten megszerveztem egy nagyszabású kiállítást az erdélyi főiskolai oktatás hét évszázadáról, és mellette egy tudományos konferenciát, melyen Tempfli József püspök úr a gyulafehérvári katolikus teológia és Márton Áron püspök szerepét ismertette és méltatta népes közönség előtt.

Mindezek abból a fogadalomból születtek, melyet a Mindszenty bíboros úr szülőházán elhelyezett emléktábla alkalmával tartott szentmisén tettem.

De a döntő lépést, szembenézést addigi életemmel és gyermekkori fogadalmammal, hogy Jézust fogom szolgálni, nem volt erőm meglépni. Két unokám tanult a Gödöllői Szent Norbert Premontrei Gimnáziumban. Elkísértem őket a templomba, ott voltam elsőölközésük, bérmálásuk eseményénél. Ilyenkor mindig megleveledtek gyermekkori emlékeim.

Elérkeztem a 88. évembe, kértem a leányunokámat, Emma-Zsófit, ígérje meg nekem: ha olyan helyzetbe kerülök, gondoskodjon, hogy felvehessem az utolsó szentséget. Ezt ő megígérte, de egyszerűen hozzátette: minek addig várni? Azelőtt is meg lehet gyónni. Szabadkoztam, mit mondjak arra, hogy mikor gyóntam utoljára? Ez 1937-ben volt, amikor a kongreganista fogadalmat is tettem. Ezt nem lehet csak úgy bementani. Egy étellel kell rá felelni, magyarázatot adni.

Ekkor határoztam el, hogy felülvizsgálom életemet a hitem alakulása szempontjából, felelek mindarra, ami velem történt. Nem igazolász-

képpen, mert a külső tényezők, okok magyarázatul szolgálhatnak, de nem mentenek fel senkit az alól, amit elkövetett vagy elmulasztott.

Végül összefoglaltam mindazt, ami Istentől és az Anyaszentegyháztól elválasztott vagy kétségeket támasztott bennem. Ezt röviden megírtam és elküldtem unokámmal Ullmann Péter kanonok úrnak, a Gödöllői Premontrei Szent Norbert Rend kormányzó perjelének, azzal a kérelemmel, hogy részesítsen a gyónás szentségében.

A perjel úr készséggel és meleg keresztényi szeretettel fogadott, és már előzőleg elolvasva írott vallomásomat nemcsak megértette, de tisztázó kérdéseire adott válaszaim alapján méltónak talált arra, hogy részesüljek a gyónás szentségében és a szentáldozásban, az Eucharisztia szentségében, amely katolikus keresztény hitünk megerősítésének örök forrása. Néhány pillanatra megérezhettem azt a felejthetetlen élményt, melyet gyermekkoromban Jézus közelségéért megéltem. Ezután többszöri műtét, szívinfarktus és más betegség következtek életemben. Isten segítségével visszanyertem látásomat, munkaképességemet, hogy befejezhessem, amiért születtem, melynek célját és értelmét, egész életemben kerestem.

Most életem alkonyán biztosan állíthatom:

A tudományos igazságok megismerése nem eltávolít, hanem közel hoz Istenzhez. Oly mérhetetlenül nagy az ő Igazsága, melyet Szent Fia hozott el számunkra, hogy az ember még a legmélyebb és legalapvetőbb kutatással is csak részigazságokat ismerhet meg. A természettudományos és technikai felfedezések nem Isten ellen valók, csak az emberi gonoszság (sátáni erő) teszi azzá, ha visszaél ezekkel és éppen embertársai ellen használja fel azokat. A tudás közel hoz, nem eltávolít Istentől. Csak az önzés, a hatalomvágy, az anyagi érdekek elsődleges érvényesítése távolít el és okoz tragédiákat. Az öntelt nagyképűség, hogy képesek vagyunk helyettesíteni Istent.

Bebizonyosodott, hogy a természet törvényei és az anyagi világ csak relatív térben és időben működnek. Ez egyik elméleti megközelítése a valóságnak. De az emberi társadalomban nem a „relatív” igazságok érvényesek. Pedig egyesek azt hiszik, hogy ez így van, és nekik joguk van, egyénileg vagy csoportban dönteni emberi sorok felett. Nekik, akiknek a kezében van a hatalom és annak eszközrendszere. Két világhatalom, politikai és államhatalmi rendszer építette fel magát születésem óta. Én megéltem mindkettő mindennapjait, szemem előtt zajlott le mind a kettő csúfos bukása, megsemmisülése. Egyiknek tömeggyilkos vezetője öngyilkosságba menekült, a másik kettő üvegkoporsóban mutogatott látványosság lett — egy darabig, amíg ki nem dobták őket. De voltak olyanok is, akik cin-

kosokkal együtt kivégzőosztag előtt végezték. Hát ide vezettek a maguk által meghirdetett, hamis elméletekre alapozott, hatalommal kényszerített „igazságaik”. Mert alapvető tévedés, hogy ami a természetben érvényes, mint például a természetes szelekció törvénye, ez érvényes az emberi társadalomra is. Tévedtek a faji- vagy osztályharcot hirdető is. Mert az ember, s az emberi társadalom nemcsak anyagból áll — hiába állítják az áltudós materialisták és relativisták —, hanem lélekből is. Az ember különös teremtmény, s erre csak egy magyarázat lehetséges: olyan erő hozta létre és fejlesztette ki, mely fellette áll az anyagi világ ismert törvényeinek. Ez pedig a Jóisten. Az emberi tudomány minél jobban elmélyül a részletek megismerésében, annál inkább fel kell ismernie ezt.

Életem során világbirodalmak omlottak össze, mérhetetlen szenvedést okozva az emberiségnek. Láttam a moszkvai Mauzóleumban, üvegkoporsóban, közönségnek mutogatva azt a két embert, aki annyi szenvedést okozott a világnak, amennyit senki eddig. A fáraók piramisokat építettek, annak mélyére rejtették testüket, így jelezték nagyságukat az utókornak, de ezeket a törtető hatalommániakusokat kirakatba tették és még holttestüket is fegyveres őrök vették körül. A bábész csődület órákig sorakozott, hogy bejusson látásukra. Azt hitték, nagyságuk az örökkévalóságig biztosítva van. De ez a nagy hazugság úgy omlott össze, vált semmivé, mintha sohasem lettek volna.

A világ nagy része ma is megtagadja Istent, Jézus intó szavát, a Szentlélek megvilágosító erejét, és hamis bálványoknak áldoz. A pénz lett a legfőbb érték, mintha csak az hozna boldogságot. Minden relatív, emlegetik ma is az elkopott dialektika szellemi örökösei. Csakhogy a fizika relativitáselmélete nem érvényes az emberi társadalomra. Annak is megvannak a törvényei, míg ez a relativizmus a társadalomban az önzésnek, a hatalom bitorlásának, a rablásnak, a gátlástalanságnak a filozófiája. Ha összefog egy rablóbanda, maffiamódszerekkel megszerzi a hatalmat, kormányozhat egy ideig az emberek fölött. Hirdetheti, hogy ő képviseli az „örök igazságot”. Aztán jön egy másik hatalom s elkergeti. Vagy vezetői egymást pusztítják el jakobinus, kommunista módra. Az erkölcs nem relatív, az emberi életnek, együttélésnek évezredek óta érvényes törvényei vannak. Ahogy ezt a Tízparancsolat hirdeti. Erkölcsi alap nélkül minden „szocialista” (akár marxista, akár faji alapú), minden kommunista, neoliberális, utópista elmélet megvalósítása mulandó, csak szenvedést okoz az emberiségnek. Az értéktelenség, élvhajhászás, a könnyű élet, az öncélú jólét kergetése, az önzés csak a Föld tartalékait pusztítja el.

Az ember hiába keresgél más bolygók terein, a végtelen világegyetemben, nincs még egy a Földhöz hasonló égitest, ahol olyan könnyen hozzájuthat anyagokhoz, amelyek létét biztosítják. „Legyőzzük a természetet” — hirdették öntelten a nemrég még létező világbirodalom urai. Végül a természet győzte le őket és bebizonyosodott, hogy az okatlan rablás és pusztítás országnyi területeket változtatott pusztasággá, embermilliók nyomorát okozva.

De bízom benne és egész élettapasztalatom azt igazolja, hogy az Anyaszentegyház, a többi testvéregyházal együtt, helyt áll ma is, ahogy a legnehezebb időkben. Ahogy öröködött, biztatott és vértanúi példát mutattak a helytállásra, bizonyítva a Jóisten erejét és igazságát. Nincs és nem lehet más út az emberiség számára, mint visszatérés Istenhez és annak törvényeihez.

Sokszor eszembe jut André Malraux, az egykor kommunista, de aztán „megtért” francia író mondása: „A 21. század vagy vallásos század lesz, vagy egyáltalán nem fog létezni.” De bizonyára nem a bigott, fundamentalista vallásokra gondolt, melyek csak kihasználják a hitet önző, hatalmi céljaikra.

Az új század első évtizede utáni években vagyunk. Remélem, gyermekeink, unokáink nem szenvednek annyit, mint mi, a 20. század gyermekei.

Thomas Mann a harmincas évek elején, Hitler uralomra jutásakor írta: Achtung Europa! — Európa vigyázz! Most hasonlóan minden felelős írástudónak le kell írnia: Európa, vigyázz!

A felelőtlenséget, erkölcsi nihilizmust hirdető neoliberális és hamis baloldali eszmék kihasználói, a hitetlenség és keresztényellenesség álarcá mögött, saját uralmuk és anyagi jólétük, hatalmuk érdekében az értéktelenség kultuszával, erkölcsi zülléssel, kábítószerekkel fertőzik Európát, főleg ifjúságát. Így „munkálkodnak” értékei, ön-maga megtagadásán, a hit és kultúra végpusztulásán. Ha a sikerrel járnak, Európa többé már csak egy összehordott, kiszolgáltatott, elpuhult, elöregedett, jellegtelen embertömeg lesz.

Érvényes, és egyben az ember és az emberiség iránti felelősségünkre figyelmeztet XVI. Benedek pápának 2011 januárjában a Béke Világnapja alkalmából hirdetett üzenete: „az emberi faj születése isteni akarat eredménye, s ez adja létének értelmét is. Ha az ember az evolúció véletlen terméke lenne valahol a világűr peremén, akkor értelmetlenül élne; helytelen azt gondolni, hogy véletlenszerűen létrejött egy élőlény, ami gondolkodik és ésszerűséget keres a körülötte lévő világban.”

KATONA SZABÓ ISTVÁN

ÉDES HAZÁM Kortárs közéleti versek

Az antológia nem ritka műfaj az irodalomban. Manapság, főleg a nagy ünnepek alkalmával, tömegesen jelennek meg a tematikus gyűjtemények, ami sokszor az igényesség rovására megy. Éppen ezért szokatlan egy valóban komoly, irodalmi igényű, tematikus versösszeállítást kézbe fogni. Tavaly nyáron, a 83. Ünnepi Könyvhétre jelent meg a *Magvető* Kiadónál egy ilyen válogatás, *Édes hazám* címmel.

Egyszer valaki azt mondta, hogy manapság már nem lehet a verssel udvarolni. Hogy igaza van-e, nem tudom, de politikai témájú verseket olvasgatva avon tűnődtem: meg tudja-e meg szólítani a vers azokat, akik elfordultak a politikától? Lehet-e hidat építeni az egyre növekvő bizonytalanok, vagy éppen az érdektelenek táborához? Lehet-e Magyarországon, a jelen politikai (tehát érzelmi) viszonyok között, közéleti témájú antológiát megjelentetni? Ha igen, és a vállalkozás visszhangra talál az olvasók között, akkor annak a recens hazai irodalmi életben nagy jelentősége van. Talán az irodalomban megvalósulhat az, ami az utcákon, tereken, vagy a parlamentben egyelőre alig sikerül: a párbeszéd. Az utóbbi években látványosan csökkent a közéletben a kommunikációs készség a két aktuális világnézet között, miért lenne ez másként éppen a lírával? Annyit mondhatok előre, hogy a kötetet olvasva kezdeti félelmeim részben elmúltak.

A 64 szerző verseit tartalmazó, közel négyszáz oldalas antológia hozza azt a sokszínűséget, kiegyensúlyozottságot és színvonalat, amit az olvasó elvárhat egy ilyen munkától. A szerkesztők (Bárány Tibor és Turi Tímea) igyekeztek széles horizontot befogni. Megtalálhatók itt a nagy öregek (mint például Kányádi Sándor vagy Faludy György) és a fiatal tehetségek (Mestyán Ádám, Gerevich András) is. Politikai témáról lévén szó, nyilvánvaló csapdahelyzet, hogy az összeállítás során kedvezzenek akár az egyik, akár a másik oldalnak. Ezt olyannyira el akarták kerülni, hogy a kötetben — szándékosan — nem található névmutató. Csak a versekre lehet rákeresni, költőkre nem. Jól illeszkedik ehhez a kötet szerkesztési technikája, amely nem betűrendben vagy keletkezési idő szerint hozza a verseket, hanem ciklusokba rendezve. Így a versek — a szerkesztő szavával élve — egymás közvetlen környezetében gazdag irodalmi dialógusba vonnak bele minket, mintegy párbeszédet folytatva egymással és az olvasóval.

A versek tartalmilag és stílusukban is sokszínűséget mutatnak. Habár tartalmilag politikai-közéleti versekről van szó, nincs olyan érzése az

olvasónak, mintha kétoldali adok-kapokba csöppent volna. Köszönhető ez annak, hogy nem találkozunk érv-ellenérv struktúrájú szerkesztési megoldással. Emellett helyet kaptak benne a szkeptikusok, a lelkesedők és a cinikusok is, így minden olvasó megtalálhatja a maga szája íze szerint valót. Egy ilyen antológia nagyon alkalmas arra, hogy tükrözze a társadalom politikához való hozzáállását. Talán éppen ezért a verseket olvasva az az érzésünk, hogy a magyarságra annyira jellemző borús hangulaton nem lép túl szinte egyik vers sem. Felszabadult nevetés helyett ironia, könnyed humor helyett szarkazmus. Mintha könnyebb lenne a hibáinkon élcelődni, mint büszkének lenni az eredményeinkre. Érdekes jelenség a kötetben, hogy számos utalás van az irodalmi hagyományra. Mintha a klasszikus magyar irodalom és a klasszikus értelemben vett magyarságélmény újraértelmezése történe. Az intertextuális beágyazottság amúgy is nagy igény a mai magyar irodalmi életben. Talán a legtöbbször újragondolt vers Illyés Gyulának az *Egy mondat a zsarnokságról* című verse. Ez, a maga korában jelentős pályát befutott vers — úgy tűnik — máig megkerülhetetlen.

A magyar irodalom évtizedek óta küzd azzal, hogy a politikai diskurzusok előbb kényszerből, majd talán megszokásból, hatással vannak az irodalmi közéletre. A magyar politikai megosztottság leképeződik az irodalmi fősodorban is. Ez a kötet ennek megváltoztatására, vagy talán újragondolására törekszik, amennyiben a szerkesztők — mint említettem — bőséggel válogattak mindkét politikai oldal elkötelezettjei közül. Kérdés, hogy ezáltal létrejött-e igazi párbeszéd, összeállt-e a puzzle? Mintha a versek nem egymással, hanem egymás mellett beszélnének. Talán ezt fogalmazza meg Térey János *A násznép elvegyül* című versében: „Versenyben vannak, mint két konkurens párt / Milyen pikáns, hogy egy a templomuk.”

Összességében mindenképpen üdvözlendő a kezdeményezés, amelynek tetszetős gyümölcse ez a kötet. A párbeszéd, a hidépítés nem lehetetlen, és egyszer talán elismerjük, elfogadjuk majd egymás magyarságélményét is. Végős soron nem az a kérdés, hogy van-e helye a politikának az irodalomban, hanem sokkal inkább az: tud-e segíteni az irodalom a politikának, és főleg nekünk: az olvasóknak? Valószínűleg egy kötet nem hoz paradigmaváltást, de ha az olvasó kezébe veszi ezt a könyvet, és túl tud lépni az esetleges előfeltételezésein, ha hagyja a szöveget közel jönni magához, akkor talán (ott, mélyen, belül) történik valami. (*Magvető*, Budapest, 2012)

HODÁSZ ANDRÁS

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

AZ EMBERVEZETÉS MŰVÉSZETE

Notker Wolf bencés apátra feleségem hívta föl figyelmemet. Azért olvasta hétről hétre a *Bild der Frau*, hogy szembesüljön az atya gondolataival, amelyeket heti rendszerességgel fejtetett rovatában. Körülbelül fél éve hiába kereste. Túl sok a dolga? Belefáradt? A lényeg, hogy mások írnak helyette, de nem azzal a megragadó erővel, ahogyan ő. Pedig egészen rövid jegyzetekben szólt az életről, arról, hogyan élje meg azokat a keresztény ember, miként gyakorolhatjuk a szeretetet és a szolidaritást, hogyan nyílhatunk meg az esetekre, miként lehetünk hétköznapi megvalósítói az evangéliumi elveknek.

Hétről hétre kaptunk apró feladatokat. Nem volt ezek közül egyetlen olyan sem, amelyet nem lehetne megvalósítani. Semmi nehézség, semmi trükk. Úgy tett bizonyosságot, mint Szent Pál a Zsidókhöz írt levelében a hitről elmélkedve. Nem úgy kell gyakorolni a hitet, hogy az emberek megbámuljanak, és ezt rebegek: lám, milyen csodálatos a hite! Nem úgy, hogy mások szeme láttára csókolgatjuk az oltárt, hanem például úgy, hogy a szentmise végeztével lesegítjük a nehezen járó t a lépcsőn. Vagy meghallgatjuk panaszait, s békeség terem szívében.

Ezt tanultuk Notker Wolf írásaiból. Megdobbant a szívünk, amikor egy borítékból kihullott az a könyv, amelyet Enrica Rosanna nővérrel közösen írtak. Az *embervezetés művészete* a címe, Németh Attila fordította, Tózsér Endre piarista szerkesztette, neki köszönhetjük a küldeményt, amely a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola *Vita consecrata* (Megszentelt élet) sorozatának tagja. Már a címe is figyelmet kelt napjainkban, amikor túlhabzanak az indulatok, nem könnyű jó és hiteles célt mutatni s felé vezetni. Kevés a karizmatikus vezető, annál több a szerencselovag, aki gyönyörű jelszavakat és ígéreteket hangoztatva saját zsebére dolgozik. Ez korunk erkölcsi válságának egyik magyarázata. Ennek nyomán ábrándulnak ki az emberek a politikából. Ezért bizalmatlanok a jó iránt is, és valljuk meg: a keresztény jelszavak egy részét is kiüresítették a hétköznapiakban, önös érdekeket a közérdek elé helyezve. Ebben a környezetben nem ártana jobban figyelni a bencés primás apátra, tapasztalataiból leszűrte, általánosan is érvényes tapasztalataira.

Enrica Rosanna szalézi nővér is bőséges pedagógiai tapasztalatokkal rendelkezik. A szalézi és a lateráni egyetemen tanított, és meghívták előadónak az Auxilium neveléstudományi pá-

pai fakultásra, amelynek majd egy évtizedig dékánja is volt (első nőként tanított pápai egyetemen), magas tisztséget kapott a római kúriában. Rómában él.

Notker Wolf több mint tíz éve a bencés konföderáció főapátja Rómában. 1968-ban szentelték pappá, előtte filozófiát, teológiát és természettudományokat tanult. 1971 és 1977 között tudományelméletet és természetfilozófiát oktatott a Sant'Anselmo Pápai Bencés Egyetemen. Utána három évig a Sankt Ottilien-i monostor főapátjaként működött. Számos könyvet írt, zenei albumjai is megjelentek (gitározik és fuvolázik).

Látható, hogy mindkét szerző bőséges tapasztalatai birtokában igazít el a vezetés hétköznapi gyakorlatában. Amint a bevezetőből megtudjuk, szándékuk szerint a könyv „két szöveggel” igazít el a politikai élet és a vállalkozások terén gyakorolható, valamint az oktatás-nevelésben megvalósítandó vezetésről, amelynek egyik fontos eleme a folytonos változtatni — jobbítani — tudás és a vezető rugalmassága, alázata, amelyvel elfogadja a bírálatot, s ha úgy érzi, keményen kitarva az elképzelései mellett, latba vetve a meggyőzés minden lehetséges módját.

Wolf hosszan idézi *A hatalom csábításai* című fejezetben a német rádió szerkesztőjétől, de sok más változatban is hallható „panaszárdatot”: „Nagyvállalatoknál az életedet körülbelül 5–6 személy határozza meg döntően. Adott esetben ezek az emberek a kreativitás és az életöröm minden szikráját kiolthatják benned. Vannak nálunk olyan vezetők, akiknek semmiféle elképzelésük sincs, meglehetősen semmitmondó emberek, akiket nem igazat a munkájuk, és akiknek így az a legfontosabb, hogy megmutassák, ők is valakik — még ha tudják is, hogy szakmájukban tulajdonképpen senkik. Ezek az emberek csak a karrierjükre gondolnak, lehetőleg sok pénz akarnak keresni, és szeretik magukat nagyon fontosnak érezni. Szeretik megmutatni azt is, hogy ők élet-halál urai mások felett. Mottójuk: »Nehogy azt hidd, hogy különleges lennél!« Ilyen úton-módon aztán valóban sikerül a jó embereket lenyomniuk, vagy legalábbis önbizalomhiányba kergetniük.”

Ez a jellemzés, pontosabban sirám, az élet minden területén hallható. A nagyvállalatoknál, de a politikában is. Mindenütt, ahol vezetők és vezetőttek súrlódnak. Ahol a vezetőknek nincsenek eredményeik és magatartásuk által kivívott megbecsülésük és tisztelttségük, ott megnőnek a vélt vagy valós hibáik (ezen a területen nehéz hibátlant elképzelni), s olyan feszültség tapasztalható, amely az előbbre lépés gátja. Nehéz, inkább lehe-

tetlen mindenkinek kedvére tenni, de a „fönt” és a „lent” párbeszéde nélkül növekszik a bírálatok súlya és száma, egyre szélesebb a kimondott vagy kimondatlan — ez néha veszélyesebb — ellenállás. A hatalom akarása — amely oly fontos szerepet kapott Nietzsche gondolatvilágában — Notker Wolf szerint nagy csábítás, olykor zsarnoksággá válik azok gyakorlatában, akiknek „hiányosságaik kompenzálásához van szükségük a hatalomra”. Tipikus példája a könyöklő karriérista, akinek nincs meg a szükséges tudása és tehetsége, „de annál jobbak a kapcsolatai, és... huszonötvenesen fölésküdtött arra, hogy negyvenévesen fenn lesz a csúcson. És fenn is van.”

Mi lehet a betegesen hatalmaskodó magatartás orvossága? Mindenekelőtt talán az önkritika, az elfogulatlanság. „Egy vezető tekintélye és másokra gyakorolt hatása... főleg attól függ, mennyire tud szabad lenni önmagától... saját személye nem játszhat szerepet.” Benedek regulájának 60. fejezete tanulságai alapján szűri le a szerző a következtetést: alázat nélkül nem lehet eredményes a csapatmunka. Egyesek nagyképűsége már akkor is, a 6. században veszélyeztette a kiegyensúlyozott tevékenykedés megvalósulását.

A jó vezető kiszámítható. Nem tartja félelemben beosztottjait, ellenkezőleg: „szeretni kell az embereket!” A szeretet szinonimája a „jóindulat”, a másik ember iránt tanúsított figyelem, amelynek révén teljességében, fenntartás és gyanakvás nélkül ismerhetjük meg, s ha így szemléljük, elejét vehetjük akár a nem szándékos sértéseknek is. (Ezekből, a szándékosokból ugyancsak, bőséges és szomorú tapasztalatokra tehetünk szert a médiumokból vagy a parlamentből, hol akadnak fékevesztett dühöngők is, míg a sajtóban polgárjogot nyert a bárdolatlan hangnem és a másik fél nézetei iránt tanúsított gyűlölet, amely innen is, onnan is az egész társadalmat, főleg a fiatalokat fertőzi meg és a rossz példa követésére serkenti.) Notker Wolf rendkívül fontosnak nevezi a „bizalmi légkört”, amelyben minden érdekelt fél biztos lehet a másik őszinteségében, egyenességében. Mások bizalmának megnyerésében az segíthet legtöbbször, hogy keveset törődünk saját ambícióinkkal. „Aki tehát másoknak akar segíteni, annak egy valakit nagyon jól kell ismernie: önmagát.” A bizalmat szerző vezető(k) jellemzésére Lao-Cet idézi: „A régi kor nagy uralkodóinak kormányzata alatt / a nép csak azt tudta róluk, hogy léteznek. / Utódaikat szerették és dicsérték, / ezek utódaiktól már féltek, / és a későbbieket megvetették. / Aki nem hisz, benne sem bíznak az emberek. / A régi nagyok fenséges szavai / mily megfontoltak is voltak! / Ha feladataikat megoldották, / tökéletes munkát végeztek. / A nép csak

ennyit mondott: / függetlenek és szabadok vagyunk” (Ágner Lajos fordítása).

Szent Benedek nagy hangsúlyt helyezett a közösségből fakadó bölcsesség elfogadására. Arról írt, hogy a fontosabb kérdések eldöntése előtt az apát hívja egybe a szerzeteseket, és kérdezze meg, miként vélekednek a teendőkről. Utóbb azonban az apátok szinte minden problémát egyedül oldottak meg, s ez a hierarchikus rendszer csak a 20. században változott meg, a bencések visszatértek gyökereikhez. Notker Wolf ideálja a kollektív vezetés: tapasztalata szerint mindenki igényli, hogy meghallgassák, a döntés részese legyen, s neki is jusson a felelősségből. Ez nem jelenti azt, hogy a monostor vezetőjének csökkenne tekintélye, sőt harmóniát teremthet a közösségben, amelynek tagjai sajátjuknak tekintik az elhatározásokat, és készségesebben vesznek rész azok végrehajtásában. Ezzel nincs ellentétben az a figyelmeztetés: *Ne féljünk a kemény kéztől!* Fiatalságában természetesnek minősült katolikus ifjúsági szervezethez tartozni. Ezekben tevékenykedve a fiatalokban felelősségtudat alakult ki, amelynek meghatározó szerepe lett keresztény politizálásukban. 1968 után csökkent a szentmisék látogatottsága és az ideálokkal átszőtt ifjúsági szervezetek száma. Ez az egyik oka annak, hogy „a politikában és a gazdasági életben egyre ritkábban találkozni igazi tekintélyre jellemző fejlett felelősségtudattal”, s ami nem kisebb baj: bizalmatlanok lettünk a ‘kemény kézzel’ vezetők iránt, „szinte ösztönösen elutasítjuk az olyan vezető személyiségeket, akik erőt és önbizalmat sugároznak”. A jó vezető példaképe Mózes, aki kivezette népét Egyiptomból, a rossz viszont szívesen nevezi magát vezérnek, holott inkább félrevezető. Az embereknek szükségük van erős, karizmatikus vezetőkre, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy nem mindenki ilyen, aki erősnek és kiválasztottnak mutatja magát. Ismét Lao-Cet idézi: „Ezért a bölcs / egyenes és mást meg nem rövidít, / önzetlen és mást meg nem károsít, / igaz és semmit meg nem hamisít, / fény, de nem vakít” (Weöres Sándor fordítása). Az erős vezető nem bújik mások háta mögé, vállalja döntéseiért a felelősséget, a rossz döntéseket viszont nem festi jónak, képes önkritikára, ami nem csökkenti, inkább növeli elfogadottságát és tekintélyét. „...szükségünk van olyan emberekre — írja Notker Wolf —, akik elvárásznak, lenyűgöznek, lelkesítenek, akik kisugárzásukkal és vonzerejükkel képesek nagy dolgokat elérni. Sajnos azonban néha azt látom, hogy az emberek egy karizmatikus személyiséget az én ízlésem szerint túlságosan is kritikátlanul követnek.” Tegyük hozzá: a történelem sok tragikus példát mutatott és mutat arra, hogy a kritika hiányában működő vezetők öntörvényűvé válva végzetes lépéseket tesznek, népi-

ket és népeket romlásba döntve. A vezető szükségese önkorlátozásáról sokat ír a primás apát, s teljesen igaza van: a tömegember rajongása félvezető (és a tapasztalatok szerint múlandó, olykor egyenesen gyűlöletbe vált). A jó vezetőnek minden helyzetben meg kell őriznie szuverenitását, felül kell emelkednie azokon az olcsó pletykákon, jóindulatúnak álcázott fúrásokon, amelyek minden közösségben jelen vannak és mérgezik a levegőt. Arra kell vigyáznia, hogy az egyes embereket ne érje kár, az esetleg vétőket sosem szabad „lenullázní”, az emberi méltóságot egyetlen vezető sem sértheti meg. Sokkal hatásosabb, ha adott helyzetekben humora sem hagyja el. Notker Wolf a jelek szerint nincs híjával ennek az adottságnak. Szinte mindegyik fejtegetését emberközeli hozza élete egy-egy derűs epizódjának visszaidézésével. A humorérzékkel bíró emberek jobb vezetők — írja —, könnyebben lesznek úrrá a nehéz konfliktusokon. Nagy élvezettel olvastam e magatartás egyik példáját:

„Mosolyogva gondolok vissza... egyik régi vágású római testvéremre. Akkoriban a Sant'Anselmo egyetlen tanítottam, és ezen igen jámbor, kissé ravasz és emellett eléggé alázatosságú testvér figyelmetlensége miatt ellopták a FIAT-omat. Jól megmondtam utána neki. Aznap este tíz után a szobámban olvastam — a római forráság miatt kimondottan lezser öltözékben —, amikor egyszer csak kopogtattak. Egy egyetlen hallgató talán, gondoltam és kiszóltam: »Tessék!« Nyílt az ajtó, és öreg, jámbor testvérem állt a szobában büntudatos ábrázattal: a földre vetette magát előttem, és áldáson kérte. Jó, megáldottam, és ezzel a magam számára le is zártam az ügyet. A következő két este azonban megismétlődött ugyanez a jelenet. Amikor aztán már negyedszer is előttem feküdt a földön, elegendő lett. »Jól van, kedves testvérem, én már rég megbocsátottam önnek. De most kap egy büntetést: ezennel örökre megtiltom, hogy megzavarjon a kompletórium utáni szilenciumban. Jó éjt!« Ezzel véget is ért a kísérletjárás.”

Akár a jó vezető ars poeticája is lehetne Notker Wolf gondolata: „...sarkallja bátor cselekvésre embereit dicsérettel, elismeréssel és biztatással, vagy ha kell, fedéssel és kritikával”. A vezetettek nem homogén csoport, egyéniségek, mindegyikkkel érdemes megtalálni azt a hangot, amely jó irányú cselekvésre ösztönzi őket. A jó vezetőtől ez is alkalmazkodást, beleérző képességet kíván. A szuverén vezető fontos tulajdonsága a nyugalom, amely megóvja a sértődéstől, s annak súlyos következményeitől, elsősorban attól, hogy megbánta alárendeltjét, vagy a másként gondolkodót. „Mindenkét tisztelet illet” — írja, bár ennek a kölcsönös tiszteletnek egyre kevesebb megnyilvánu-

lását tapasztaljuk. (A női vezetési stílus mellett érvelő Enrica Rosanna szerint e téren a nők inkább ideális vezetők. A Vatikánban szerzett tapasztalataira hivatkozik, ahol nyilván kedvezőek a tapasztalatai. A nők nyilván beleérzőbbek, érzékenyebben értelmezik beosztottaik gondjait, de ismertek ellenpéldák is.)

Notker Wolf egyik legérdekesebb, általános tanulságokat kínáló írása a vállalkozások során tanúsított bátorságról és gyávaságról szól. Természetes emberi magatartás, hogy először visszariadunk az újdonságtól, bizalmatlanok vagyunk. Még inkább elfoghatja a kételkedés azt a vezetőt, aki nehéz fába vágja a fejszáját, hiszen a sikertelenség tekintélyének csökkenését, esetleg bukását okozza. Viszont némely vállalkozások az egész közösség számára szükségszerűek.

A történet, amely a kétségeket és az eredményeket is jól megvilágítja, a Fülöp-szigetekre vezet. A primás apát itt alapítana új bencés monostort, jóllehet tervét az afrikaiak hevesen ellenezték, melynek megvalósítását maga sem látta egyszerűnek, de fontosnak érezte, hogy növeljék a rend missziós területét. Új alapítás olyan, mint a nagyvállalat leányvállalatának kezdeményezése: folytonos törődést, figyelmet igényel, tapasztalt munkatársakra van szükség, akiket a már bevált, eredményesen tevékenykedő monostorokból kell átírányítani. A megvalósítás rizikóval jár, bátorságot követel. A vezetőnek megingás nélkül kell szembenéznie a kockázatvállalás nehézségeivel, s még a helyes lépések megtételére is bátorságot kell merítenie. „Ennek a bátorságnak ezerféle formája lehet: nem feltétlenül csak kockázatvállalás, hanem az állóképesség, rendíthetlenség, következetesség — azaz gerinc. Számomra már ott elkezdődik a bátorság, ha az ember nem hagyja, hogy erkölcsi nyomás alá helyezték.” Ezeket a zsarolási kísérleteket nem szabad akadálnak tekinteni, nem lehet lelkiismereti kérdést csinálni belőlük, nyugalommal másokban is nyugalmat teremthetünk, amely őket is a vágyott cél felé indítja. A kételkedés és bizonytalanság jele például az is, ha nem világosan, hanem csavarosan és bonyolultan fogalmazunk, ha a meggyőzés eszközeit ködösen, nehezen érthetően használjuk. A szavak használatában az evangéliumi intelmet kövessük: legyen beszédünk egyértelmű, az „igen” és „nem” tartományában. A zagyva és bonyolított nyelvhasználat mögött elhomályosul a tartalom, amelyet az önmagában és az eredményekben is bizonytalankodó szándékosan homályosít el. Arra is ügyelni kell, hogy a vezető ne „intézményesítse” a bizonytalanságból következő gyávaságot. „Ott uralkodik ilyen, ahol kifejezetten hierarchikus a szervezet, ahol elharapódzott a rangkorság és a kivagyiság.” A félelemben élő em-

bert lehet kiszigerelni, de sosem fog szívből együttműködni, ami a cél elérésének nélkülözhetetlen feltétele. A félelemkeltés következménye, hogy mindenki igyekszik bebiztosítani magát, állandóan igazolni tetteit, intézkedéseit. S mivel nincs hibátlan ember, az igazolási kényszer elhatalmasodik: „minden apróságról feljegyzés készül, minden telefonhívást dokumentálnak, és a döntéseknél olyannyira szétaprózzák a felelősséget, hogy egy malőr esetén mindenkinek a keze tiszta marad: az akták alapján ugyanis pontosan kimutatható, hogy bármilyen hiba történt is, tulajdonképpen mindenki mindent helyesen tett”. Az ilyen, félelemtől átszótt légkörben aligha születnek szakszerű döntések, a fölfelé haladók „nem önmagukból merítenek biztosságot, hanem egyre inkább azokból a külső struktúrákból, amelyek éppen a félelem okozói. Az ilyen bizonytalan vezető számára hatalma elvesztése az elképzelhető legnagyobb katasztrófa, úgyhogy a gyávaság kísértésének ugyanolyan könnyen engednek, mint a hatalom csábításának.”

A történet pozitívan végződött: a Fülöp-szigeteken eredményesen működik az új bencés közösség, a bátor kezdeményezés sikerrel járt. Igaz, az elmondottakon túl arra is szükség volt, hogy Isten kegyelme vezérelje a nagy terv végrehajtását. Bár ezt fölösleges említeni, nyilvánvaló, hogy Notker Wolf számára ez a kegyelem mindig jelenvaló — fölösleges beszélni róla, a könyörületes Isten megadja hűségés fiának.

Mágikus erőnek nevezi a primás apát azt a képességet, amely megoldasztja az emberek — tárgyaló felek — között gyakran tapasztalható jejes feszültséget. Észak-Koreában bencés kórházat avattak, s mint köztudott, ebben az államban a vallás gyanús portéka, olykor-olykor üldözendő. Egy Fülöp-szigeti nővér Wolf fülébe súgta: „...vegye elő a fuvoláját, és játsszon valamit!” Az ünnepség egy hotel kopár ebédlőjében zajlott, szigorú protokoll szerint. Felállt, elővette a fuvoláját és játszani kezdett egy Mozart-darabot, aztán koreai népdalokat. A tekintetek megenyhültek, az arcok derűssé váltak, aztán egy pincérmő énekelni kezdett, és a primás apát kísérte. A teremben ülők lelkesen hallgatták az alkalmi duettet. Talán arra gondoltak: „végre itt egy európai, aki nem első hegedűs akar lenni, hanem szívesen kísér egy koreait”. A zenének különös hatalma van: felold s növeli a koncentrációt, a másakra történő odafigyelést. Az odafigyelés ugyanis a legértékesebb emberi adottságok egyike: „odaajándékozom a másiknak az időmet, hagyom őt kibontakozni, én magam teljesen visszavonulok, hogy ő érvényesülhessen. Ehhez az kell, hogy minden mást félretéve és elfelejtve, csakis őrá figyeljek, csak rá koncentráljak. A minket körülvevő világnak szin-

te el kell tűnnie, és beszédpartneremnek úgy kell éreznie, hogy csak mi ketten vagyunk a világon.” Hogy így történjék, óvakodnunk kell attól a természetesnek hitt gesztustól, hogy egy alkalmasnak vélt pillanatban közbeszóljunk, átvéve a beszélgetés irányítását.

Megszívlelésre érdemeseket mond el Notker Wolf a nevelésről. Általános tapasztalat, hogy a fiatalság vélságának egyik okozója, hogy rossz példákat lát, kevés a jó, hiteles példakép. Korunk kultúráját ugyanis torz emberképek uralják, emberképünket „megfosztották egzisztenciális mélységétől”, azt a látszatot keltve, hogy csak az életben — politikában, pénzvilágban, gazdaságban — sikerek lehetnek a példaképek. Ám vannak pozitív példák is: „Egyniségével és őszinteségével az elhunyt II. János Pál pápa példaképpé tudott válni azon trendi médiacsinálók ellenében is, akik a fásult társadalomnak be akarják adagolni, mit is kell tennie és gondolnia. Mert a János Pál-féle emberek akkor is magukra vonják a figyelmet és akkor is szeretik őket az emberek, ha nem feltétlenül osztják minden nézetüket: mert az ilyen emberek az igazság keresésének vágyát ébresztik fel mindenkiben. Hűek önmagukhoz, nem kell tetteiket külön megindokolniuk, első látásra meggyőzőek.”

Természetesen nem elég a gyerekek elé hiteles példaképeket állítanunk, nekünk is segítenünk kell őket. Ennek lényege, hogy olyan kapcsolatot építsünk ki velük, amely erősebb a külső határoknaál: „a szülők és a gyermekek álljanak folyamatos egzisztenciális dialógusban egymással”.

Ez az egzisztenciális kapcsolat nemcsak a nevelés és az embervezetés kulcsa, hanem az ember biztonságának és céltudatának megalapozója is. A cél pedig végső soron a világon „túl” van...

RÓNAY LÁSZLÓ

HERMANN HESSE: ASSISI FERENC

Aki — mint e sorok írója is — Pécssett nevelkedik, annak Assisi Ferenc, Herman Hesse ékkő-szépségű esszéregényének hőse, mindhalálig a Ferencesek utcájában látható „Galambos kút” szentje marad, még akkor is, ha Bársony György szobrászművész 1939-ben készült alkotásáról egy kivételével ellopták a galambokat, a Ferenc szívének oly kedves madarakat.

Assisi Szent Ferenc (1181–1226) a ferences és a klarissza rend megalapítója abszolút megérdemelt rajongást váltott ki az életét ismerők körében, az illetők felekezetétől függetlenül. Így még a gyakran csúfondáros, zsigerből kételkedő angol kultúr-történész, Bamber Gascoigne, *A keresztények* című

világhírű tv-filmsorozat és könyv szerzője is fenntartások nélkül ír nem mindennapi személyiségről: „Szent Ferenc lelkiülete újdonságként hatott a középkori egyházban. Alázata mentes volt a hisztérikus önemésztéstől. Frissen sugárzó szent volt, aki önfelelt maga-átadással válaszolt Istennek és a természetnek.” Pontosan ez a frissesség, ez a sugárzó, életét a Teremtőnek és teremtményeinek — a madaraktól az emberekig — szentelő egyéniség lép elénk Hermann Hesse 1904 tavaszán írott kis könyvében. Hessét a Ferenc-téma élete során többször is megszólította, ez a tartós kötődés ugyan csak érződik e műve minden lapján. A gazdag személykereskedő könnyelmű fiából (egy súlyos, lázas betegségét követő, páli megterés után) „főhivatású szegény” átlényegülő, nem teológiai műveiről, legfeljebb gyönyörű *Naphimnusz*áról híres Ferenc életműve — maga az élete volt. Egy olyan élet, amely ma, az egyre szorongatóbb szegénység, s az egyre visszataszító pénz- és hírnévhajhászás napjaiban sokaknak adhat erőt a túléléshez. Érdemes itt idéznünk Hermann Hesse bevezető szavait: „Minden korban éltek a földön nagy és kiváló emberek, akik nem valamely rendkívüli tettekkel, avagy lejegyzett költői alkotásokkal és könyvekkel törekedtek arra, hogy hírnevet szerezzenek maguknak. Ezek a szellemek mégis óriási hatással voltak egész népekre és korokra, ismerték tehát őket az emberek, és nagy áhítattal emlegették őket... Mert ezek az emberek nem egyes, szórványos művekkel, szónoklatokkal vagy egyéb tudományukkal hatottak, hanem sokkal inkább pusztán azzal, hogy egész életük, mintha egyetlen nagy és egységes szellemből született volna, ragyogó és isteni képként és példaként lebeg a szemünk előtt.” Amilyen szép e kis remekmű beköszöntője, olyan, a főhős lényéhez méltó a befejezés is: a „halálos ágyáról is szeretetet árasztó” Ferenc végóráinak leírása, s halála pillanatáé, amikor „egy hangos pacsirtaraj szállt le kunyhója tetejére és hangos éneklésbe kezdett”.

A könyv törzsszövegének mondanivalóját néhány Ferenc-legenda felidézése is megerősíti, a közismert madaraknak-prédikálási epizód mellett például a kevésbé elterjedt „Szent Ferenc sólyma Alverno hegyén” című történet, amelyben a sokat betegeskedő szerzetes énekével és kopogtatásával minden nap egy sólyom ébresztette fel, hajnali imára. Egy különösen is betegségekkel, gyöngeséggel teli pirkadatkor a sólyom — ez a nemes, de sokszor kegyetlenül ragadozó vadászó madár — a szokott ima-időpontnál tovább hagyta pihenni Ferencet, egy emberi lényhez méltó empátiával vigyázva a szegénység és a szeretet szentjének gyógyító álmát. Ugyanilyen magával ragadó a „Szent Ferenc megfejti Leó testvér látomását” című legenda is, amelyben a

hatalmas folyó (a világ) sodrában vergődők közül csak azok érhetik el az örökkévalóságot, akik képesek voltak megtartani szegényégi fogadalmukat, s nem hajszoltak evilági javakat. Gyönyörű, nehéz és nem éppen multinacionális cégek tréningjeire való példázat ez.

A kis legendatárat a szöveg mívesen tolmácsoló Horváth Géza tömörségében is bölcsen kalauzoló tanulmánya követi. És nem szabad megfedelkednünk a könyvet illusztráló Giotto di Bondone-freskókról, amelyek szinte filmszerűen hozzák elénk Assisi Szent Ferenc Istennek, s az egész teremtett világnak felajánlott, testi nyomorúságai, önkéntes szűkölködése, az őt gyakran megsebezni próbáló irigyek (mint a népszerűség miatt rá gyűlölködve acsarkodó szerzetestárs, Masseo testvér!) ellenére is gazdag, gyönyörű életét. (Ford. Horváth Géza; *Cartaphilus*, Budapest, 2012)

PETRÓCZI ÉVA

POMOGÁTS BÉLA: A MAROSVÉCSI VÁRBAN Az Erdélyi Helikon íróiról

Az 1960-as évek első felében egy hat kötetes magyar irodalomtörténet készült az MTA Irodalomtörténeti Intézetében (akkor még így hívták), ez volt a híres és hírhedt „spenót”. Anélkül, hogy részleteibe bocsátkoznék, annyit meg szeretnék említeni, hogy ennyi évtedd után már a tudománytörténet körébe, és nem kevésbé a kortörténet körébe tartozik ez a munka, és mint ilyen, ma már talán több méltánylást érdemel. Nos, ebben, az akkori irodalomtörténet-szárnyalomban széles körben megmozgató vállalkozásban készült egy hosszabb, mintegy öt éves összefoglaló fejezet az erdélyi magyar irodalomról. Ez volt az első ilyen kézikönyvszerű összefoglalás, amely felölelte az erdélyi magyar irodalmat 1919–20-tól a megírás idejéig. Czine Mihály készítette. A „felsőbbbségnek”, mint tudjuk, mindig sok baja volt Czine Mihállyal, ez a munkája sem nyerte el tetszését. A huszadik századdal foglalkozó 6. kötet megjelenés előtt állt, az igazgatóság úgy döntött, szétesztja a fejezet egyes részeit a munkatársi gárda közt, és újraírta velük az egészet. Én, mint fiatal ember akkortájt kerültem az Intézetbe, s mindjárt kaptam feladatul három kisportrét: Horváth Imre, Szabédi László és Szemlér Ferenc költői arcképét. Horváth Imre versei fogtak meg legjobban, azóta is adósságaim közé sorolom, hogy maig sem írtam róla többet és bővebben. Nagyszerű költő volt, kevesen ismerik még a nevét is.

Az erdélyi irodalom tudatos, átgondolt és módszeres kutatása azonban nem evvel a sebtében ösz-

szeállított kézikönyvfejezettel kezdődött, nem is Czine Mihály persze sokkal jobban megírt tanulmányával, hanem valamivel később húzódik hátára, akkor, amikor az Intézet munkatársa lett Pomogáts Béla. Ő először Kuncz Aladárral kezdett el foglalkozni, 1968-ban jelent meg róla szóló könyve, ezután eltökélt rendszerességgel folytatta a tanulmányozást, könyvet írt a transzilvanizmusról, s tanulmányok, tanulmánykötetek, dokumentum-összeállítások egész sorát készítette el. Tavaly is megjelent egy ezek sorába tartozó rendkívül érdekes dokumentumválogatása az 1916-os erdélyi román betörésről. Mindeközben enciklopédikusnak is nevezhető öt kötetben megírta dokumentumokkal kiegészítve az erdélyi magyar irodalom egész történetét. Ez volt egyébként az elmúlt húsz év alighanem legnagyobb egyszemélyes vállalkozása tudományágunkban.

Erdélyben virágzó szellemi élet működött a történelmi Magyarország egész történetében, külön erdélyi magyar irodalomról mégis az impériumváltás óta beszélünk, tehát 1919-től kezdve. Korszakhatárnak tekintjük 1924-et, mert akkor alakul meg Kós Károllyal a középpontban az Erdélyi Szépművés Céh, de már addig, 1919 és 1924 között 1066 magyar könyv jelent meg Erdélyben, köztük 352 regény.

A következő dátum 1926, akkor jött össze egy nagy írói társaság Kemény János marosvécsi kastélyában, és megalakították az Erdélyi Helikon társaságot, 1928-tól folyóiratot is megjelenettek, az Erdélyi Helikont, amely olyasmi szerepet töltött be az erdélyi irodalomban és olyan rangot és tekintélyt vívott ki, mint itthon a Nyugat. A helikoni írók megvallott eszmeisége, ideológiai alapvetése a transzilván gondolat volt: történelmi különvalóság és egység, tájélmény, józanság, kiegyensúlyozottság. Röviden, néhány szóval így lehet összefoglalni. Erről itthon a Nyugatban Kuncz Aladár számolt be 1928-ban. (Pomogáts Béla pár éve feltárta a Helikon-kör és a Nyugat kapcsolatát.) Mi itthoniak talán különösnek találjuk, hogy a tájélmény ilyen azonoság-meghatározó tényező lenne, mi Széchenyi óta azt valljuk, nyelvében él a nemzet. De nem mindenütt van ez így. Nem lehet az amerikai identitás meghatározó tényezője az angol, mert több más országban is az az emberek anyanyelve. A norvégok azt mondják, hogy ahol egyenes a táj, ott élnek a svédek, ahol pedig jönnek a hegyek és a fjordok, ott élnek ők, a norvégok. Valahogy így lett az erdélyi táj is identitás-meghatározó elem. A magyar nyelv szemben a románnal és a táj a magyarországgal.

A Marosvécsen egybegyűlt kör íróiról és irodalmáról szól Pomogáts Béla új könyve. Bevezető fejezetek után 23 író portréját rajzolja meg.

Híven a transzilván gondolat józanságához, kiegyensúlyozottságához, mértékletességéhez: objektivitásra törekvően és elfogultság nélkül. Szemlér Ferenc üdvözölte a szocialista fordulatot a háború után Romániában, egyik titkára volt évekig a szocialista román írószövetségnek, ma ezért nyilván sokaktól megrovásban részesül emléke, de a könyv a versek szépsége szerint ítélik. Egy jelentős, kiváló költőt állít elénk. Azok közé tartozom, akik nem helyeslik, sőt tiltakoznak az ellen, hogy Nyíró József ezentűl középiskolai tananyag legyen. Pomogáts Béla is megírja határozott hangsúllyal, hogy Nyíró a náccal rokonszenvezett, de ezt nem borítja rá a *Jézusfaragó ember* és a *Kopjafák* irodalmi értékeire.

Az irodalomtörténet-írás előadásmódja — mint minden történelmi tudományé — hagyományosan az értekező próza műfajaihoz tartozik. Nem használ a természettudományokhoz hasonló szakmai nyelvezetet, és van benne esztétikai igény. Nem kíván versenyre kelni a műalkotással, melyet elemez, de ahogy megszólal, abban vannak az esztétika körébe tartozó értékek. Ezen a téren az elmúlt évtizedekben változás állt be, megváltozott az irodalomtörténet-írás érték-szerkezete és értékívánalma. Ez a változás — egyfajta fogalmi pontosságra és filozófiai elvontságra törekvés — sok eredményt is hozott. Hálásak lehetünk azoknak, akik ezen az úton elindultak. De veszteséget is kockáztat ez az út. Háttérbe szorult vele egy fontos elem: az, hogy a jó műalkotás élmény az olvasó számára, más szavakkal, elhalványul és jelentőségét veszti az olvasás műalkotást újraalkotó folyamatában megteremtődő élmény. (Igen, az a fogalom, amelyről száz évvel ezelőtt a német szellemtörténészek értekeztek: az *Erlebnis*.) Nehéz választóvonalat húzni és nehéz ítéletet mondani. Én nem ezen a scientifista úton haladok, és Pomogáts Béla sem ezen jár. Mint minden írása, minden könyve gördülékeny, könnyen olvasható, világos nyelven fejezi ki mondanivalóját, nem beszél metanyelven (természetesen nem is azt akarja mondani, amit egy kidolgozott metanyelven lehet mondani), tudományt közvetít, de a magyar értekező próza máig erő hagyományait követi. A Nyugat tanulmány- és kritikai rovatainak hagyományait. Ez a könyve is. (*Hungarvox Kiadó*, Budapest, 2012)

KENYERES ZOLTÁN

INGMAR BERGMAN: A LEGJOBB SZÁNDÉKOK

Miután Ingmar Bergman a nyolcvanas évek elején elkészítette a filmtörténet egyik legragyogóbb alkotását, a *Fanny és Alexandert*, korszakos mű-

vekkal a háta mögött felhagyott a rendezéssel, s élete utolsó negyedszázadában szépiróként is kiemelkedő műveket hozott létre. *A legjobb szándékok* című dokumentumregényében Bergman szülei megismerkedésének a körülményeit és házasságuk első esztendeit idézi meg, a saját születését megelőző, 1909 és 1918 közötti időszakot.

A két fiatal, Anna Ákerblom és Henrik Bergman azonnal egymásba szeretnek, de rengeteg akadályon kell keresztül menniük, míg végül összeházasodhatnak. Anna jómódú nagypolgári családból származik, szülei kedvenc gyermeke, elkényeztetett, akaratos. Semmiben nem hisz, de ápolónőnek tanul, mert él benne a vágy, hogy vigaszt nyújtson másoknak. Henrik teljesen más családi közegeből érkezett. Egyedüli gyermek, és apja korai halála után alkalmi zongoraleckéket vállaló anyja egyedül neveli fel, puritán egyszerűségben, sivar, szegényes körülmények között. Henrik evangélikus lelkésznek készül, megvan benne az elhivatottság, de magánya kozmikus, úgy érzi, mindenütt egyedül van, nemcsak földrajzi otthonában, Uppsalában, de az egész világegyetemben is.

Henrik elentmondásos személyiség. Hite gyermekien ösztönös, nincsenek kétségei. Szilárdan hisz Isten létezésében, abban, hogy Jézus Krisztus Isten fia, ugyanígy a feltámadásban és az örök életben. Szavakban követendő példaként beszél a Megváltó szeretetéről és jóságáról, s vallja, hogy minden ember szánalomra méltó, rászorul Isten könyörületességére, de ő maga megátalkodottan haragtartó. Apai nagyszülei magukra hagyták őt és az anyját, nem törődtek azzal, hogy nyomorúságos körülmények között tengődnek, noha vagyonukból bőszégesen segíthették volna őket. Amikor azonban a nagyanya súlyosan megbetegszik, a nagyapa elhívja magához Henriket, felajánlja neki, hogy ezentúl mindenben támogatni fogja őt és az anyját, ehhez csupán annyit kell tennie, hogy felkeresi a kórházban a nagyanyját, akit gyötör a lelkiismeret, amiért nem törődött az unokájával és a menyével, keresztényhez nem méltó módon viszonyult hozzájuk. Henrik azonban nem hajlandó erre, nem bocsát meg a nagyanyjának, nem látogatja meg őt a halálos ágyán sem, hiába készül evangélikus lelkésznek, szívében nem él Krisztus szeretete.

Henrikben kisebbségi érzés is van, hiszen az Ákerblom család látványos, mozgalmas és sokszereplős világa teljesen másfolyan, mint amilyenben ő felnőtt és amilyenhez hozzászokott. Bár Anna bátyja, Ernst a legjobb barátja, Henrik érzi, hogy nem látják szívesen. Különösen igaz ez Karinra, Anna anyjára, az Ákerblom család irányítójára, aki erős akaratával és fejlett mani-

pulációs készségével mindig keresztülviszi az elképzeléseit. Karin mindent elkövet azért, hogy megakadályozza lánya házasságát Henrikkel, mert bizonyos benne, hogy ez a frigy életre szóló katasztrófához fog vezetni. Karint a legjobb szándékok vezetik tetteiben, de a cél szentesíti az eszközt: nem adja át Anna szerelmes levelét Henriknek. Erre csak azután hajlandó, hogy váratlanul meghal a férje, Johan, a család feje. Anna apjának a halála egyfajta áldozatnak is felfogható, hiszen Karin csak ezt követően adja beleegyezését a házasságba, mintha egy magasabb, isteni erő akaratát látná férje elvesztésében, amivel szemben még ő is tehetetlen.

Anna és Henrik egymás iránti szerelme szenvedélyes, megküzdöttek érte, volt erejük kívánni, hogy egy pár lehessenek. Henrik küldetésnek tekinti a lelkeszi hivatást, számára Isten és ember szolgálata egyet jelent. Elvállalja egy világtól távoli, eldugott kis falu, Forsboda segédlelkészi állását. Anna számára természetes, hogy követi a férjét, mindenben segít neki. Álmuk, hogy Henrik papként az emberek lelkét, Anna pedig ápolónőként a testüket fogja gyógyítani, így mindketten a szenvedő emberiségért tevékenykednek majd. Ám ez a zárt és lelkileg is szikkadt közösség egyre több konfliktus előidézője lesz közöttük, s mindez az ő lelküket is koptatja, ahogy azt egyik durva veszekedésük után Henrik maga is bevallja: „A szeretetkészletünket, a szeretettartalékainkat tékozzoljuk el.” Ebben a kis gyülekezetben hiába van meg Annában és Henrikben is a legjobb szándék, a hívekben nincs igazán fogadókészség a segítségükre. A lelkész házaspár és a gyülekezeti tagok között nem jön létre lelki kapcsolat, ezért nem terem gyümölcsöt a fa. Az egyik asszony nyíltan kimondja: „Semmi nem köti össze a maguk dolgait és a mi dolgainkat. Maguk nem tudják, hogy mi hogy gondolkozunk és nem értenek meg minket. Ez mindenben így van.”

Valami hiányzik ahhoz, hogy megteremtődjék a valódi harmónia Anna és Henrik, valamint a hívek és közöttük. Talán az igazi, nem csupán szavakban hirdetett, hanem valódi, a mindennapokban is megélt, önmagunk önzését, fontosságát háttérbe szorító, kizárólag másokért élő, feltétlen szeretet, az a szeretet, amiről Pál apostol azt írta: „A szeretet türelmes, a szeretet jóságos, nem féltékeny, nem kérkedik, nem fuvalkodik fel, nem tapintatlan, nem keresi a magáét, nem gerjed haragra, nem feltételezi a rosszat... mindent eltűr, mindent elhiz, mindent remél, mindent elvisel” (1Kor 13,4–7). (Ford. Kúnos László; *Európa*, Budapest, 2012)

BODNÁR DÁNIEL

SOMMAIRE

*Le rôle de la foi chrétienne dans la culture de l'Europe aujourd'hui et demain
Les textes gagnants du concours de la revue Vigilia*

- TIBOR GÖRFÖL: Le christianisme dans la culture européenne de la modernité
 CSABA TÖRÖK: L'identité de l'Europe et le christianisme
 MÁRTA BODÓ: Le rôle de la foi chrétienne dans la culture de l'Europe aujourd'hui et demain
- Entretien avec Miklós Király et Gyula Pulay sur Robert Schuman

INHALT

*Die Rolle des christlichen Glaubens in der Kultur Europas heute und morgen
Die ausgezeichneten Schriften des Preisausschreibens der Zeitschrift Vigilia*

- TIBOR GÖRFÖL: Das Christentum in der europäischen Kultur der Modernität
 CSABA TÖRÖK: Die Identität Europas und das Christentum
 MÁRTA BODÓ: Die Rolle des christlichen Glaubens in der Kultur Europas heute und morgen
- Gespräch mit Miklós Király und Gyula Pulay über Robert Schuman

CONTENTS

*The Role of Christian Faith in the Culture of Europe Today and Tomorrow
The Prize-Winning Essays of the Competition of the Monthly Vigilia*

- TIBOR GÖRFÖL: Christianity in the European culture of Modernity
 CSABA TÖRÖK: The Identity of Europe and Christianity
 MÁRTA BODÓ: The Role of Christian faith in the Culture of Europe Today and Tomorrow
- Interview with Miklós Király and Gyula Pulay about Robert Schuman

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Gyomai Kner Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fazekas Péter vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkzámla száma: OTP.

VII. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: 2013. évre 5.340,- Ft, fél évre 2.670,- Ft, negyed évre 1.335,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.040,- Ft/év vagy 98,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 525 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- HERMANN HESSE
POMOGÁTS BÉLA
- Hónapról hónapra
Assisi Ferenc
A marosvécsi várban.
Az Erdélyi Helikon íróiról
A legjobb szándékok
- INGMAR BERGMAN

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bodnár Dániel, Kenyeres Zoltán,
Petróczi Éva és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- József Attila Eszmélet című verséről
- A hitről a Hit évében
- Szakralitás és művészet
- Gáspár Csaba László, Janka Ferenc,
Meggyesi Tamás, Nacsinák Gergely,
Puskás Attila, Sturcz János,
Szénási Zoltán és Török Ferenc tanulmánya
- Babiczky Tibor, Dobai Lili,
Halmai Tamás, Kabdebó Tamás,
Wisława Szymborska és Takács Zsuzsa írása



Nemzeti
Kulturális
Alap



9 770 042 603 02